

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

БУГЛАК-КУЦЕВОЛ ОЛЕСЯ ГУРАМІВНА

УДК 349.3: 347.961(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

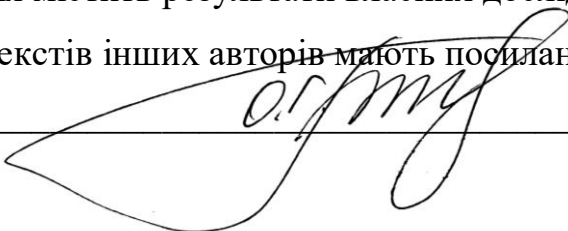
СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ

Спеціальність – 081 «Право»

Галузь знань – 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 О.Г. Буглак-Куцевол

Науковий керівник: **Луценко-Миськів Леся Ігорівна**, доктор юридичних наук, професор

Київ - 2026

АНОТАЦІЯ

Буглак-Куцевол О.Г. Соціальні гарантії нотаріусів в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2026.

Дисертацію присвячено розгляду соціальних гарантій нотаріусів в Україні. У дисертації окреслено розуміння нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних гарантій. Зазначено, що у сучасній науковій доктрині немає єдиного підходу до визначення поняття «нотаріат», а також відсутня загальна позиція щодо його завдань та функцій. Тому зроблено висновок, що й розуміння нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних гарантій серед науковців буде різним. Вказано на те, що на сьогодні в організації та роботі приватного і державного нотаріуса існують досить принципові відмінності, які, на думку дисертанта, суттєво впливають на соціальне становище та соціальні гарантії приватних та державних нотаріусів. Визначено та охарактеризовано основні чинники, які визначають нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних гарантій.

Сформульовано поняття «соціальні гарантії нотаріусів» та з'ясовано їх значення, яке полягає в тому, що вони: 1) є показником так званої «соціальної безпеки нотаріуса» як окремого члена суспільства; 2) гарантують забезпечення конституційного права нотаріуса як громадянина на достатній рівень життя відповідно до соціального стандарту; 3) зменшують ризики виникнення негативних наслідків для нотаріусів у процесі виконання ними своїх посадових обов'язків; 4) є умовами, засобами та способами забезпечення правового положення нотаріусів у суспільстві; 5) забезпечують соціальний захист нотаріусів у випадку настання для них певного соціального ризику;

У дисертації детально досліджено види соціальних гарантій нотаріусів та запропоновано їх класифікацію за наступними критеріями:

1) за територіально юрисдикційною сферою дії (національні, міжнародні); 2) за ієрархією нормативно-правового закріплення (закріплені на конституційному рівні, на законодавчому і підзаконному рівнях); 4) за професійною діяльністю нотаріуса (загальні та спеціальні). Загальними соціальними гарантіями нотаріуса названо особистісні гарантії, тобто гарантії, які стосуються безпосередньо людини як фізичної особи, оскільки в дійсності нотаріус – це звичайна фізична особа.

Спеціальні соціальні гарантії нотаріуса поділяються за двома критеріями:

1) за суб'єктним спрямуванням: соціальні гарантії державних нотаріусів (обов'язкові та необов'язкові); соціальні гарантії приватних нотаріусів;

2) за професійним спрямуванням: соціальні гарантії, пов'язані із виконанням нотаріусами своїх професійних функцій (обов'язків); соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення при здійсненні нотаріальної діяльності; соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення після припинення здійснення нотаріальної діяльності та виходу на пенсію (пенсійне забезпечення); інші соціальні гарантії.

У рамках проведеного дослідження окреслено сучасний стан правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів в Україні, а також названо його особливості. Запропоновано прийняти Положення про соціальні гарантії нотаріусів або виокремити у профільному законі статтю, пов'язану з реформуванням системи соціального захисту та розвитку соціальних гарантій нотаріусів, під назвою «Соціальний захист та гарантії нотаріусів і членів їх сімей. Їх види та механізми реалізації», у якій детально регламентувати види соціального захисту та відповідних гарантій їх реалізації як державних, так і приватних нотаріусів та членів їх сімей.

У дисертації особливу увагу приділено питанню матеріального забезпечення нотаріусів в Україні, чітко виділено основні гарантії оплати

праці приватних та державних нотаріусів. Зроблено висновок, що матеріальне забезпечення нотаріусів не має чіткого окреслення ні в профільному законі, ні в інших нормативно-правових актах. Якщо питання матеріального забезпечення державних нотаріусів можна ототожнити з матеріальним забезпеченням державних службовців, то стосовно приватних нотаріусів воно потребує більш чіткого законодавчого закріплення.

Дисертантом визначено соціальні гарантії у сфері освіти та професійного навчання нотаріусів і запропоновано їх класифікацію на такі основні групи: 1) загальні гарантії, які передбачають право на освіту і чітко закріплені Конституцією України та притаманні кожній людині; 2) спеціальні гарантії, які прямо чи опосередковано стосуються саме нотаріусів щодо отримання ними відповідної освіти, професійного навчання та підвищення кваліфікації.

До основних проблем реалізації соціальних гарантій у сфері освіти, професійного навчання та підвищення кваліфікації нотаріусів віднесено: 1) застарілість нормативно-правової бази, що регулює відповідні відносини; 2) недостатню визначеність і законодавчу закріпленість видів підвищення кваліфікації нотаріусів; 3) тенденцію до звуження можливостей безоплатного проходження навчання та підвищення кваліфікації й одночасного розширення платних форм такого навчання; 4) відсутність законодавчо встановленої періодичності проходження нотаріусами навчання та підвищення кваліфікації; 5) невизначеність нормативного критерію мінімальної тривалості (кількості навчальних годин) як умови зарахування проходження нотаріусом відповідного підвищення кваліфікації.

У рамках проведеного наукового дослідження розглянуто нотаріуса як учасника системи загальнообов'язкового соціального страхування, а також виділено особливості його професійної відповідальності.

На основі аналізу зарубіжного досвіду соціальних гарантій нотаріусів надано ряд пропозицій щодо удосконалення законодавства у вказаній сфері,

а також виділено певні аспекти соціального захисту, які доцільно було б запровадити й для соціального захисту українських нотаріусів. Зокрема мова йде про наступні заходи: 1) страхування професійної діяльності нотаріуса та включення до нього двох основних компонентів: індивідуальної відповідальності нотаріуса, який вчинив помилку чи недбальство, та колективної відповідальності представників нотаріату, яка настає у випадку неможливості нотаріуса покрити майнові наслідки своїх помилок; 2) посилення соціального захисту нотаріусів при здійсненні дисциплінарного провадження стосовно нотаріуса; 3) створення спеціальних інституцій, уповноважених на захист професійної роботи нотаріуса тощо. Характерною рисою досвіду зарубіжних країн є забезпечення додаткового соціального захисту молодих фахівців, фахівців, які працюють у віддалених районах, неперспективних районах, шляхом створення для них спеціальних додаткових гарантій та умов не тільки для роботи, а й навчання, зокрема із застосуванням певної бонусної системи оцінювання, а також створення нотаріальною спільнотою Спільного архіву приватних нотаріусів.

У дисертації розглянуто та проаналізовано основні проблеми правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів та запропоновано їх розгляд за наступними блоками: 1) нормативно-правовим; 2) фінансово-економічним; 3) політико-інституційним; 4) законодавчо-технічним; 5) проблеми юридичного та судового захисту; 6) інші проблеми (організаційні, інформаційні та практико-застосовні).

Перспективними названо наступні напрямки удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів: 1) оновлення законодавчої бази щодо здійснення соціального захисту та встановлення соціальних гарантій нотаріусів, зокрема й закріплення основних соціальних гарантій у профільному Законі України «Про нотаріат» та прийняття спеціального підзаконного нормативно-правового акта, який деталізував би визначення соціальних гарантій нотаріусів; застосування диференційованого підходу до

визначення соціальних гарантій нотаріусів: для державних нотаріусів – це гарантії для державних службовців, для приватних – це гарантії для самозайнятих осіб; 2) поступове розширення соціальних гарантій через встановлення обов’язкового мінімуму соціальних гарантій нотаріусів; 3) розроблення та подальша реалізація напрямків фінансової підтримки нотаріусів: удосконалення страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса, дотримання прозорого механізму фінансування соціальних гарантій, створення цільових фондів фінансової підтримки; 4) посилення соціальних гарантій в окремих напрямках: житлове забезпечення (надання кредитів на житло, долучення державних нотаріусів до державних програм кредитування доступного житла, компенсацій процентних ставок для державних нотаріусів на придбання житла), облаштування робочого місця (надання кредитів для облаштування офісу, допомога з організації архіву приватного нотаріуса, вчинення дій із збереження переміщеного із зони бойових дій архіву тощо), надання пільгових та фінансових стимулів тощо; 5) посилення соціального захисту нотаріусів (підтримка у разі втрати працездатності чи загибелі, медичне страхування тощо).

Ключові слова: соціальні гарантії, соціальний захист, матеріальне забезпечення, нотаріус, оплата праці, професійне навчання.

SUMMARY

Buglak-Kutsevol O.G. Social guarantees of notaries in Ukraine. – Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Philosophy in speciality 081 «Law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to the consideration of social guarantees of notaries in Ukraine. The dissertation outlines the understanding of a notary as a subject of receiving social guarantees. It is noted that in modern scientific doctrine there is no single approach to defining the concept of “notary”, there is no general position on its tasks and functions, and therefore it is concluded that the understanding of a notary as a subject of receiving social guarantees among scientists will also be different. It is indicated that today in the organization and work of a private and public notary there are quite fundamental differences, which, in the opinion of the dissertationist, significantly affect the social position and delineation of social guarantees for private and public notaries. The main factors that determine the notary as a subject of receiving social guarantees are determined and characterized.

The concept of "social guarantees of notaries" is defined and their meaning is clarified, which is that they: 1) are an indicator of the so-called "social security of notaries" as an individual member of society; 2) guarantee the provision of the constitutional right of a notary, as a citizen, to an adequate standard of living in accordance with the social standard; 3) reduce the risks of negative consequences for notaries in the process of performing their official duties; 4) are conditions, means and methods of ensuring the legal position of notaries both in society and among other state authorities; 5) provide social protection for notaries in the event of a certain social risk for them.

The dissertation examines in detail the types of social guarantees for notaries and proposes their classification on the following grounds: 1) legislative direction (national, international); 2) hierarchy of regulatory and legal consolidation (constitutional, legislative, by-laws); 3) quantitative scope of distribution of social

guarantees (individual, collective); 4) professional activity of the notary. In the opinion of the dissertationist, it is expedient to divide the notary's guarantees into general and special. Personal guarantees, that is, those guarantees that directly concern a person as an individual, since a notary, in fact, is an ordinary individual, are called general social guarantees for a notary.

Special social guarantees of a notary are defined in two directions:

1) by subject direction: social guarantees of state notaries (mandatory and optional); social guarantees of private notaries;

2) by professional direction: social guarantees related to the performance by notaries of their professional functions (duties); social guarantees regarding the appropriate level of material security when carrying out notarial activities; social guarantees regarding the appropriate level of material security after the termination of notarial activities and retirement (pension security); other social guarantees.

As part of the conducted research, the current state of legal regulation of social guarantees of notaries in Ukraine was outlined, and its features were also named. It is proposed to adopt the Regulation on Social Guarantees of Notaries or to allocate in the profile law an article related to the reform of the social protection system and the development of social guarantees of notaries, entitled "Social protection and guarantees of notaries and their family members. Their types and mechanisms of implementation", which would regulate in detail what both a state and private notary and their family members can count on regarding their social protection. The dissertation pays special attention to the issue of material support for notaries in Ukraine, clearly highlighting the main guarantees of remuneration for private and state notaries. It is concluded that the material support of notaries is not clearly defined, neither in the profile law nor in other regulatory legal acts. And if with state notaries the issue of material support can be identified with civil servants, then the material support of private notaries is quite vague and, in general, requires some clarity.

The dissertation defines social guarantees in the field of education and professional training of notaries and proposes their classification into two main

groups: 1) general guarantees that provide for the right to education and are clearly enshrined in the Constitution of Ukraine and inherent to every person; 2) special guarantees that directly or indirectly relate specifically to notaries in terms of obtaining appropriate education, professional training and advanced training of notaries.

The main problems of implementing social guarantees in the field of education, professional training and advanced training of notaries include: 1) the obsolescence of the regulatory and legal framework regulating the relevant relations; 2) insufficient certainty and legislative consolidation of the types of advanced training of notaries; 3) the tendency to narrow the opportunities for free training and advanced training and the simultaneous expansion of paid forms of such training; 4) the absence of a legally established frequency of notaries' training and advanced training; 5) the uncertainty of the regulatory criterion of the minimum duration (number of training hours) as a condition for notaries to be credited with the relevant advanced training;

As part of the conducted scientific research, the notary was considered as a participant in the system of mandatory social insurance, and the features of his professional responsibility were also highlighted.

Based on the analysis of foreign experience of social guarantees for notaries, a number of proposals have been made to improve legislation in this area, and based on the experience of foreign countries, certain aspects of social protection have been highlighted that would be advisable to introduce for the social protection of Ukrainian notaries. The main ones are: 1) insurance of the professional activities of a notary and the inclusion of two main components: the actual liability of a notary who has made a mistake or negligence and the collective liability of representatives of the notary public, which occurs in the event of the notary's inability to cover the property consequences of his mistakes; 2) strengthening the social protection of notaries when conducting disciplinary proceedings against a notary; 3) the existence of special institutions authorized to protect the professional work of a notary, etc. A characteristic feature of the experience of foreign countries

is the creation of additional social protection for notaries for young specialists, specialists working in remote areas, unpromising areas, by creating for them special additional guarantees and conditions not only for work, but also for training, including using a certain bonus evaluation system, as well as the creation by the Notary Community of a Joint Archive of Private Notaries.

The dissertation examines and analyzes the main problems of implementing social guarantees for notaries and proposes their consideration in the following blocks: 1) regulatory; 2) financial and economic; 3) political and institutional; 4) legislative and technical; 5) problems of legal and judicial protection; 6) other (organizational, informational and practical) problems.

The following areas of improvement in the implementation of social guarantees for notaries were identified as promising, namely: 1) updating the legislative framework for the implementation of social protection and the definition of social guarantees for notaries, including the definition of basic social guarantees in the relevant Law of Ukraine "On Notaries" and the adoption of a special subordinate regulatory legal act that details the definition of social guarantees for notaries; 2) applying a differentiated approach to the definition of social guarantees for notaries and their legal regulation, taking into account the specifics of work; 3) gradual expansion of social guarantees for notaries and their family members; 4) development and further implementation of areas of financial and social security for notaries, creation of an effective mechanism for their implementation, including by clearly outlining the legislative basis in this area; 5) strengthening social guarantees in certain areas, for example, regarding obtaining housing, a workplace for a private notary (office), medical care, in matters of social security for notaries, preferential taxation and lending on preferential terms when purchasing private housing or an office, etc.; 6) strengthening social protection for notaries.

Keywords: social guarantees, social protection, social security, material security, notary, remuneration, professional training.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Буглак О.Г. Щодо визначення сутності поняття соціальні гарантії нотаріусів в Україні. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 86–92. DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-10

2. Буглак О.Г. Основні аспекти оплати праці приватного нотаріуса в Україні. *Соціальне право*. 2021. № 4. С. 102–110. URL: <https://soclaw.com.ua/index.php/journal/article/view/557/543>

3. Буглак О.Г. Щодо класифікації соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 92–97. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.16>

4. Буглак О.Г. Проблемні питання реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 180–187. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.26>

5. Буглак-Куцевол О.Г. Зарубіжний досвід правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2025. Вип. 2(32). С. 46–55. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2025.2.06>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Буглак О.Г. Перспективні напрямки удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку Української науки: ХСІХ Міжнародна інтернет-конференція (м. Чернівці, 14 жовтня 2022 року)*. Чернівці, 2022. С. 25–28.

7. Буглак О.Г. Особливості страхування професійної відповідальності приватного нотаріуса. *Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 14th International scientific and practical conference*. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. P. 445–450.

8. Буглак О.Г. Напрямки удосконалення соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання. *Наукові тренди постіндустріального суспільства: матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Дніпро,*

21 жовтня 2022 року). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 68–70.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ	24
1.1 Нотаріус як суб'єкт отримання соціальних гарантій	24
1.2 Поняття та значення соціальних гарантій нотаріусів.....	45
1.3 Класифікація та види соціальних гарантій нотаріусів в Україні	57
1.4 Сучасний стан правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів в Україні	83
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ.....	103
2.1 Особливості матеріального забезпечення нотаріусів в Україні ...	103
2.2 Нотаріус як учасник загальнообов'язкового державного соціального страхування.....	125
2.3 Соціальні гарантії у сфері освіти та професійного навчання нотаріусів.....	139
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ	159
3.1 Зарубіжний досвід правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів та можливості його використання в Україні	159
3.2 Проблеми та напрямки удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні.....	171
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195
ДОДАТКИ	217

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Нотаріус виступає спеціальним суб'єктом права, наділеним унікальною можливістю без застосування заходів державного примусу самотійно здійснювати вплив на інших суб'єктів через реалізацію своїх повноважень, визначених законом. На сьогодні передбачено ряд важливих вимог до здійснення нотаріальної діяльності, а також чітко окреслено вимоги до професійної етики нотаріуса, професійної поведінки, стандартів взаємовідносин з органами влади, фізичними та юридичними особами, нотаріальною спільнотою тощо. Водночас, проблематика соціального захисту нотаріусів нині залишається недостатньо опрацьованою в науковій площині, оскільки ключовою його проблемою є відсутність системи чітко визначених і нормативно закріплених соціальних та інших гарантій, якими вони мають бути забезпечені.

Перелік таких соціальних гарантій не визначено й не конкретизовано ані у профільному законі, ані на рівні підзаконних нормативно-правових актів, що призводить до виникнення низки проблем і непорозумінь у процесі реалізації права на соціальний захист. Це зумовлює стан нормативної незавершеності правового регулювання у сфері нотаріату, оскільки відсутня системна узгодженість підходів до соціального захисту нотаріусів та належна нормативна визначеність їх соціальних гарантій.

На жаль, на сьогодні склалась досить негативна тенденція, відповідно до якої соціальні гарантії нотаріусів мають більш декларативний характер, позаяк вони позбавлені конкретних форм та не передбачають чіткої відповідальності за їхнє не забезпечення, що часто призводить до порушення безпосередніх прав нотаріусів з боку різних суб'єктів правовідносин, учасником яких виступає нотаріус. За результатами порівняльно-правового аналізу нормативного закріплення соціальних гарантій нотаріусів і представників державної влади та державних органів можна зробити висновок, що соціальний захист державних службовців,

прокурорів, суддів і працівників органів внутрішніх справ чітко визначений та належним чином урегульований, тоді як щодо нотаріусів відповідне регулювання залишається фрагментарним і недостатньо конкретизованим.

Соціальні гарантії зазначених вище категорій осіб загалом мають достатній рівень нормативної деталізації, а окремі з них додатково конкретизовано у відповідних підзаконних нормативно-правових актах. Водночас упродовж останніх років пріоритети державної соціальної політики та соціальної роботи, зокрема щодо визначення й розширення гарантій, були зосереджені переважно на військовослужбовцях і працівниках правоохоронних органів, тоді як питання соціальних гарантій нотаріусів залишаються поза належною увагою законодавця, що безпосередньо впливає на рівень їх соціальної захищеності. Оновлення законодавства у сфері нотаріату здійснюється переважно в частині регламентації вчинення нотаріальних дій і порядку надання нотаріальних послуг, тоді як нормативне врегулювання соціального захисту нотаріусів не зазнає системних змін. Унаслідок цього зберігається усталена тенденція до відсутності чітко визначених і належно закріплених соціальних гарантій саме для нотаріусів.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Загалом питання правового регулювання діяльності нотаріату та соціального захисту окремих категорій осіб у своїх роботах досліджували такі вчені, як В.А. Багрій, В.В. Баранкова, К.Ф. Білько, Н.Б. Болотіна, А.В. Боровик, В.С. Венедіктов, С.В. Вишневецька, О.О. Гаврилова, Г.Ю. Гулевська, Л.В. Данюк, М.С. Долинська, В.В. Жернаков, Д.В. Журавльов, Н.В. Ільєва, Ю.П. Ільїна, М.І. Іншин, Т.М. Карнаух, Р.І. Коваленко, В.В. Комаров, В.Л. Костюк, М.І. Наньєва, П.Д. Пилипенко, Л.К. Радзієвська, Г.С. Семакова, О.В. Скрипник, В.С. Тарасенко, Н.М. Хуторян, С.Я. Фурса, К.В. Шкарупа, О.М. Ярошенко та інші. Водночас, попри наявність окремих наукових напрацювань у цій сфері, комплексного дослідження соціальних гарантій нотаріусів досі не здійснено, що набуває особливої актуальності в

умовах реформування системи нотаріату та необхідності посилення соціального захисту представників цієї професії. Нині в науковій спільноті відсутній усталений підхід як до визначення вичерпного переліку соціальних гарантій нотаріусів, так і до форм їх законодавчого та підзаконного нормативно-правового закріплення, що ускладнює вироблення єдиної концепції їх належного правового забезпечення.

Загалом до ключових проблем у сфері соціальних гарантій нотаріусів слід віднести наступні: недосконалість нормативно-правового регулювання соціального захисту та фрагментарність закріплення відповідних гарантій; відсутність уніфікованого підходу до визначення критерію (показника) формування посадового окладу державного нотаріуса; обмеженість фактичної реалізації окремих соціальних гарантій приватними нотаріусами у повному обсязі. З огляду на зазначене об'єктивно постає потреба у ґрунтовному та системному дослідженні змісту, обсягу й механізмів забезпечення соціальних гарантій нотаріусів в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження узгоджується з основними положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затвердженої Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021, постанови Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476 «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні». Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин»

(номер державної реєстрації 0120U105390). Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням Вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права від 3 грудня 2021 року (протокол № 15).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу сучасних досягнень юридичної науки, узагальнення положень чинного законодавства та практики його застосування визначити та комплексно дослідити соціальні гарантії, які передбачені для нотаріусів, і на цій основі сформулювати теоретичні висновки та науково обґрунтовані пропозиції щодо їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- охарактеризувати нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних гарантій;
- з'ясувати зміст поняття та значення соціальних гарантій нотаріусів;
- виокремити види соціальних гарантій нотаріусів в Україні;
- охарактеризувати сучасний стан правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів в Україні;
- з'ясувати особливості матеріального забезпечення нотаріусів в Україні;
- визначити соціальні гарантії у сфері освіти та професійного навчання нотаріусів;
- охарактеризувати нотаріуса як учасника системи загальнообов'язкового соціального страхування;
- дослідити зарубіжний досвід правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів та визначити можливості його використання в Україні;
- окреслити проблеми та напрямки удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації соціальних гарантій нотаріуса.

Предметом дослідження є соціальні гарантії нотаріусів в Україні.

Методи дослідження. Методологія дисертаційного дослідження базується на сукупності методів і прийомів наукового пізнання загальнонаукового та спеціального характеру, що дало можливість сформувати цілісне та комплексне уявлення про сутність поняття «соціальні гарантії нотаріусів» та дослідити соціальні гарантії нотаріусів в Україні.

За допомогою *діалектичного* методу охарактеризовано нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних гарантій (підрозділ 1.1). За допомогою методів *абстрагування* й *узагальнення* поглиблено суспільно-правове розуміння поняття «соціальні гарантії нотаріусів» та його значення (підрозділ 1.2). Методи *класифікації, групування та системно-функціональний метод* застосовано при дослідженні видів соціальних гарантій нотаріусів в Україні та їх соціальних гарантій у сфері освіти і професійного навчання (підрозділи 1.3, 2.2). Метод *системно-структурного аналізу* дав можливість проаналізувати засади правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів в Україні (підрозділ 1.4). Використання *формально-логічного* методу сприяло характеристиці особливостей матеріального забезпечення нотаріусів в Україні (підрозділ 2.1). *Логіко-семантичний* метод дозволив охарактеризувати нотаріуса як учасника системи загальнообов'язкового соціального страхування (підрозділ 2.3). *Порівняльно-правовий* метод використано під час аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів та можливості його використання в Україні (підрозділ 3.1). Застосування *формально-логічного* методу надало змогу виявити проблеми реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні та визначити напрямки їх удосконалення (підрозділ 3.2). Перелічені методи використано у взаємозв'язку та взаємозалежності, що дозволило сформувати цілісну методологічну базу, а також забезпечило повноту та об'єктивність зроблених висновків.

Нормативну та емпіричну базу роботи склали Конституція України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, якими регулюються питання

соціальних гарантій нотаріусів, ряд міжнародних актів у сфері соціального захисту, окремі законодавчі акти зарубіжних держав, а також практика їх застосування.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним науковим дослідженням теоретично-методологічних засад соціальних гарантій нотаріусів в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку концептуальних положень, висновків і пропозицій, що мають важливе науково-теоретичне і практичне значення, а саме:

уперше:

- визначено значення соціальних гарантій нотаріусів, яке полягає в тому, що вони: 1) є показником так званої «соціальної безпеки нотаріуса» як окремого члена суспільства; 2) гарантують забезпечення конституційного права нотаріуса як громадянина на достатній рівень життя; 3) зменшують ризики виникнення негативних наслідків для нотаріусів у процесі виконання ними своїх професійних обов'язків; 4) є умовами, засобами та способами забезпечення правового положення нотаріусів; 5) забезпечують соціальний захист нотаріусів у випадку настання для них певного соціального ризику;

- виділено та комплексно охарактеризовано спеціальні соціальні гарантії, які передбачені для нотаріусів за професійним спрямуванням: 1) соціальні гарантії, пов'язані із виконанням нотаріусами своїх професійних функцій (обов'язків); 2) соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення при здійсненні нотаріальної діяльності; 3) соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення після припинення здійснення нотаріальної діяльності та виходу на пенсію; 4) інші соціальні гарантії;

- узагальнено проблеми реалізації нотаріусами соціальних гарантій у сфері освіти та професійного навчання, до яких віднесено: 1) застаріла та фрагментарна нормативно-правова база, яка регулює питання освіти та

навчання нотаріусів; 2) недостатня визначеність видів підвищення кваліфікації нотаріусів; 3) скорочення обсягів безкоштовного професійного навчання нотаріусів; 4) відсутність конкретизації мінімальних стандартів, які можна визначати як підвищення кваліфікації тощо;

удосконалено:

– категоріально-понятійний апарат шляхом уточнення термінологічного змісту поняття «соціальні гарантії нотаріусів», яке запропоновано розуміти як закріплену законодавством систему правових умов, засобів і механізмів, що забезпечують набуття, реалізацію та захист нотаріусами (державними і приватними) їхніх соціальних прав та законних інтересів, зокрема у сферах матеріального забезпечення, загальнообов'язкового державного соціального страхування, освіти, професійного розвитку (підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації), а також належних умов здійснення нотаріальної діяльності;

– систематизацію загальних проблем реалізації соціальних гарантій нотаріусів шляхом їх структурування за такими блоками: 1) нормативно-правові; 2) фінансово-економічні; 3) політико-інституційні; 4) законодавчо-технічні; 5) проблеми юридичного та судового захисту; 6) інші проблеми (організаційні, інформаційні, практико-застосовні та ін.);

– класифікацію соціальних гарантій нотаріусів за наступними критеріями: 1) за територіально-юрисдикційною сферою дії (національні, міжнародні); 2) за ієрархією нормативно-правового закріплення (закріплені на конституційному рівні, на законодавчому і підзаконному рівнях); 3) за кількісним обсягом поширення соціальних гарантій (індивідуальні, колективні); 4) за професійною діяльністю нотаріуса;

– напрямки підвищення рівня реалізації соціальних гарантій нотаріусів, до яких віднесено наступні: 1) застосування диференційованого підходу до визначення соціальних гарантій нотаріусів: для державних нотаріусів – це гарантії для державних службовців, для приватних – це гарантії для самозайнятих осіб; 2) поступове розширення соціальних гарантій через

встановлення обов'язкового мінімуму соціальних гарантій нотаріусів; 3) розроблення та подальша реалізація напрямків фінансової підтримки нотаріусів: удосконалення страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса, дотримання прозорого механізму фінансування соціальних гарантій, створення цільових фондів фінансової підтримки; 4) посилення соціальних гарантій в окремих напрямках: житлове забезпечення (долучення державних нотаріусів до державних програм кредитування доступного житла), облаштування робочого місця (надання кредитів для облаштування офісу, допомога з організації архіву приватного нотаріуса, вчинення дій із збереження переміщеного із зони бойових дій архіву тощо), надання інших пільгових та фінансових стимулів тощо; 5) посилення соціального захисту нотаріусів (підтримка у разі втрати працездатності чи загибелі, медичне страхування тощо);

дістали подальшого розвитку:

- пропозиції щодо удосконалення системи оплати праці державних нотаріусів шляхом прив'язки їх посадового окладу, як і прокурорів, суддів, працівників інших державних органів, до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 01 січня календарного року;

- висновки про те, що страхування юридичної відповідальності приватного нотаріуса є не правом, а саме його прямим обов'язком щодо здійснення такого виду страхування, від якого в подальшому залежить і можливість особи здійснювати приватну нотаріальну діяльність;

- пропозиції, сформовані на основі досвіду США, Естонії, Франції, Польщі, Грузії щодо реалізації додаткового соціального захисту для нотаріусів шляхом запровадження спеціальних додаткових гарантій для молодих фахівців, фахівців, які працюють у віддалених районах, неперспективних районах, створення для нотаріуса умов не тільки для праці, а й навчання, зокрема й за рахунок застосування певної бонусної системи оцінювання, а також створення нотаріальною спільнотою Спільного архіву приватних нотаріусів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації пропозиції і висновки можуть бути використані у:

- *науково-дослідній роботі* – для розвитку положень науки соціального права з метою поглиблення подальших досліджень проблем, які виникають щодо визначення та закріплення соціальних гарантій нотаріусів в Україні (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

- *нормотворчій діяльності* – у процесі прийняття нових та підготовки змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів, які закріплюють соціальні гарантії нотаріусів в Україні;

- *правозастосуванні* – для удосконалення практичної діяльності органів державної влади, уповноважених на забезпечення та реалізацію державної політики щодо встановлення та реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні;

- *освітньому процесі* – під час підготовки методичних розробок, підручників та навчальних посібників з дисципліни «Актуальні проблеми публічної служби» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Основні концепції, положення, узагальнення та висновки, сформульовані в межах дисертаційного дослідження, було представлено публічно на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Проблеми та перспективи розвитку Української науки» (м. Чернівці, 14 жовтня 2022 року); «Modern science: innovations and prospects (Stockholm, Sweden, 2022)»; «Наукові тренди постіндустріального суспільства» (м. Дніпро, 21 жовтня 2022 року).

Публікації. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у восьми наукових працях, з яких п'ять статей опубліковані в журналах, включених МОН України до переліку наукових

фахових видань з юридичних наук; три – тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що мають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок. Список використаних джерел містить 194 найменування, розміщених на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ

1.1 Нотаріус як суб'єкт отримання соціальних гарантій

Соціальна та правова держава має забезпечувати стабільність у країні, сприяти соціальному захисту кожної окремої особи, створювати всі необхідні умови, які були б спрямовані на дотримання соціальних гарантій людини і громадянина. Наразі можна констатувати, що за період незалежності України держава створила досить розгалужену систему органів влади, які забезпечують здійснення соціального захисту населення, надають різноманітні соціальні послуги, підтримують окрему людину у складний для неї час, забезпечують соціальний захист осіб, які перебувають у складних життєвих умовах. Досить розвинутою є й система соціального захисту прав та законних інтересів особи у випадку порушення її права з боку інших осіб, органів влади, місцевого самоврядування, інших недержавних установ та організацій, окремих осіб. Такий захист людини забезпечується системою правосуддя України, яка передбачає можливість звернення за захистом своїх порушених прав та інтересів до суду, можливістю апеляційного та касаційного оскарження рішень судів, звернення до міжнародних судових установ та організацій для реалізації свого конституційного права на судовий захист.

Важливою ланкою у системі соціального захисту прав та свобод людини і громадянина наразі є такі інститути, як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, суд, адвокатура, прокуратура. Але особливе місце у ній займає нотаріат. Визначаючи сутність та значення нотаріату як суб'єкта отримання соціальних послуг, на наш погляд, варто більш детально окреслити місце нотаріату у системі суб'єктів надання правничої допомоги.

Т.В. Федоренко зазначає, що у теоретичній площині структура нотаріальних органів розглядається як складова механізму реалізації правоохоронної та правозахисної функції держави, яка повинна здійснюватися відповідно до принципів та процедур нотаріального процесу, закріплених у чинному законодавстві України. Таким чином, нотаріат, будучи інститутом громадянського суспільства, виконує важливу роль у забезпеченні охорони та захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, гарантованих Конституцією і законами України, шляхом вчинення нотаріальних дій уповноваженими особами від імені держави [1, с. 264]. Особливої уваги ми пропонуємо приділити саме інституту нотаріату як важливому суб'єкту здійснення захисту прав, свобод та законних інтересів людини. Водночас поряд із важливістю функцій та завдань, визначених для нотаріату, актуальним є й дослідження соціального захисту та соціальних гарантій як державних, так і приватних нотаріусів.

Нотаріат є правовим інститутом, який забезпечує охорону і захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом здійснення нотаріальних дій від імені держави. Сьогодні на нотаріуса покладено повноваження щодо соціального захисту людини і громадянина за допомогою захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб засобами позасудової охорони. Як наголошують Л.І. Вдовічена та О.В. Меленко, професійна діяльність нотаріуса виконує функцію превентивного правового захисту, спрямованого на недопущення у майбутньому порушень прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин, а також на попередження виникнення судових спорів. У цьому контексті нотаріат виступає інструментом позасудового превентивного регулювання, який, реалізуючи свою діяльність, сприяє досягненню цілей правосуддя шляхом упередження правопорушень у сфері приватного права та забезпечення ефективної реалізації суб'єктивних прав [2, с. 89].

Здійснюючи певну нотаріальну дію, нотаріус підтверджує, що цей нотаріальний документ складений та посвідчений згідно з чинним

законодавством України, тобто він є законним і достовірним. Зазначене виступає суттєвим чинником запобігання в майбутньому можливим порушенням прав та інтересів осіб, які звернулися до нотаріуса. Таким чином, нотаріат врегульовує спірні правовідносини без звернення осіб до суду, заощаджуючи при цьому час та матеріальні витрати на сам судовий процес тощо.

Згідно з позицією Л.С. Сміян, Ю.В. Нікітіна та П.Г. Хоменка, нотаріат як інститут, що виконує правоохоронну та правозахисну функцію, реалізовує низку ключових завдань. До них, зокрема, належать наступні: 1) забезпечення охорони та юридичного захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальних громад і держави; 2) виконання праворегулювальної функції шляхом фіксації в нотаріальних угодах конкретного обсягу прав та обов'язків сторін; 3) здійснення правового аналізу, який полягає у визначенні меж допустимої поведінки в рамках правовідносин, урегульованих законом; 4) превенція можливих правопорушень шляхом їх упередження; 5) сприяння формуванню правосвідомості та підвищенню рівня правової культури населення; 6) опосередкований вплив на процес нормотворчості через виявлення під час правозастосування колізій та прогалин у чинному законодавстві, що потребують усунення [3, с. 12-13]. Вказаний перелік функцій, які виконує нотаріат, досить широкий, а тому із впевненістю можемо говорити про його досить значну роль для суспільства щодо врегулювання правовідносин без участі суду, але від імені держави. Цілком очевидно, що це досить суттєво розвантажує судову систему, а також значно спрощує захист прав і свобод людини у спірних правовідносинах та дозволяє вирішити спір між сторонами шляхом посвідчення у нотаріуса відповідного нотаріального документа, не витрачаючи при цьому час на довготривалий судовий процес. Таким чином, основним завданням нотаріату, як ми вже визначили, є забезпечення державою охорони та захисту прав і законних інтересів фізичних та

юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій від імені держави і запобігання виникненню судових спорів у майбутньому.

З метою кращого розуміння сутності особи нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних гарантій пропонуємо проаналізувати, як досліджуване поняття розглядається в науковій літературі та в нормах національного законодавства. Окремо наголосимо на тому, що у сучасній науковій доктрині відсутній єдиний підхід до визначення поняття «нотаріат» та не вироблена єдина позиція щодо його завдань і функцій, а тому вважаємо, що й розуміння нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних гарантій серед науковців буде різним. Законом України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII закріплено наступне визначення цього поняття: «Нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності» [4]. У науковій інтерпретації Т.В. Федоренко нотаріат розглядається як цілісна система органів, на яку покладається виконання державних функцій у сфері охорони права та правового захисту. Ці функції реалізуються у межах нотаріального процесу відповідно до процедурних вимог, визначених чинним законодавством України [1, с. 264].

Водночас у Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII поряд із терміном «нотаріат» міститься й термін «нотаріус», який тлумачиться наступним чином: «Нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності» [4]. А.С. Гончарова у даному контексті підкреслює, що нотаріус як суб'єкт, уповноважений державою на виконання певних функцій, зобов'язаний у своїй професійній діяльності дотримуватись принципу неупередженості. У цьому аспекті його ключове

завдання полягає в наданні сприяння особам, які звертаються за нотаріальними послугами, щодо реалізації їхніх прав та забезпеченні належного захисту законних інтересів [5, с. 227]. Аналіз наведених вище точок зору дає підстави стверджувати, що нотаріат – це система органів нотаріату і чітко визначених законодавством посадових осіб, які вчиняють від імені держави окремо визначені для кожного з них нотаріальні дії, які забезпечують цим нотаріально оформленим документам юридичну вірогідність та безспірність.

Загалом організація функціонування національного нотаріату передбачає наявність трьох груп суб'єктів здійснення нотаріальної діяльності: 1) нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах та державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси); 2) нотаріусів, які займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси); 3) інших посадових осіб, які відповідно до норм законодавства мають право на вчинення окремих нотаріальних дій. Отже, якщо говорити про дійсно професійних нотаріусів, то зазначимо, що на сьогодні в системі нотаріату існують два різновиди нотаріусів: державний нотаріус та приватний нотаріус.

Що стосується приватного нотаріуса, то це процесуально незалежна особа, яка самостійно приймає рішення щодо організації своєї професійної діяльності. В.Г. Шишленко появу приватного нотаріату пов'язує із проведенням реформи нотаріату у 1993 році, що супроводжувалась прийняттям нового Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII. У наведеному контексті науковець зазначає: «У той час необхідним було досягнення основної мети – доступності нотаріальних послуг для населення, високого професіоналізму нотаріусів і абсолютної надійності нотаріальних актів, бо надійність – це основна складова ефективної роботи нотаріуса та нотаріату в цілому. Державний нотаріат став міцним фундаментом для створення та розвитку приватного нотаріату, оскільки незаперечним фактом залишається те, що більшість приватних нотаріусів – це колишні державні нотаріуси, які є справжніми професіоналами, фахівцями з великим

практичним і життєвим досвідом, значним стажем роботи в нотаріаті» [6, с. 1091]. Ю.П. Ільїна статус приватного нотаріуса розглядає у двох аспектах: 1) як особи, що діє від імені держави із певним обсягом прав та обов'язків, не перебуває в штаті державного апарату, а організовує свою діяльність самотійно; 2) як особи, котра не отримує заробітної плати з бюджету, а розмір оплати, яка нею стягується за надані послуги, визначається домовленістю між нотаріусом та особою, яка до нього звернулась, або представником юридичної особи [7, с. 107]. Приватний нотаріус – це самозайнята особа, яка здійснює незалежну професійну діяльність. У науковій літературі під поняттям «самозайнята особа» розуміють форму організації трудової діяльності людини, при якій вона самотійно здійснює свою роботу за власні кошти, реалізовує її та несе відповідальність за результат виконання. Зокрема таку точку зору висловлює Д.І. Сіроха, який зазначає, що «самозайнята особа – це така особа, яка самотійно організовує свою працю за власні кошти, має у наявності засоби виробництва, несе відповідальність за виготовлену продукцію та самотійно реалізовує її» [8, с. 9].

Характеризуючи загалом правовий статус самозайнятої особи, Т.Л. Жовнір пропонує розуміти його як сукупність особливостей правової ідентифікації цієї категорії осіб у межах правової системи та відповідних правовідносин. Такий статус формується на основі спеціального порядку персоналізації самозайнятої особи, набуття нею ознак суб'єкта права й правовідносин, а також визначається специфікою її правового положення у межах чинного нормативно-правового регулювання [9, с. 77].

Абзацом 2 пп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 розд. I Податкового кодексу України закріплено поняття «незалежна професійна діяльність», під яким розуміють «участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів,

бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем (за винятком випадку, передбаченого пунктом 65.9 статті 65 цього Кодексу) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб» [10]. Про віднесення приватного нотаріуса до самозайнятої особи ми можемо також говорити на підставі аналізу положень Порядку обліку платників податків і зборів, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2011 р. № 1588 [11], у якому визначні окремі норми взяття на облік фізичних осіб-підприємців та фізичних осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність.

Незважаючи на різноманітні наукові підходи щодо розуміння терміна «приватний нотаріус», зазначимо, що проблемним все ж таки залишається визначення його правового статусу. Зокрема правовому статусу приватного нотаріуса як самозайнятій особі, яка веде незалежну професійну діяльність, частково притаманні властивості державного службовця або фізичної особи-підприємця. Згідно з чинним законодавством України фізична особа-підприємець – це фізична особа, яка реалізовує здатність до праці шляхом самостійної, ризикованої діяльності з метою отримання прибутку. Як наголошує з цього приводу І.П. Лихолат, «досить часто постає необхідність доводити, що приватний нотаріус ніколи не був та не може бути приватним підприємцем, а отже, й відповідні норми законодавства на нього не можуть розповсюджуватися» [12, с. 74]. Про неможливість розгляду приватного нотаріуса як суб'єкта підприємницької діяльності зазначає й Ю.П. Ільїна, яка наголошує на тому, що вказана організація діяльності приватного нотаріуса дійсно подібна за своїми ознаками до підприємницької діяльності. Проте вона не може бути визнана підприємницькою, оскільки не спрямована на отримання прибутку [7, с. 107]. Ми погоджуємося із наведеними вище позиціями науковців щодо неможливості ототожнення роботи приватного нотаріуса із роботою приватного підприємця. Це, на нашу думку, перш за все

пов'язано із тим, що в дійсності приватний нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка вчиняє нотаріальні дії, передбачені чинним законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності та запобігання виникненню судових спорів у майбутньому, а не з метою отримання прибутку, оскільки оплата за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами береться з розрахунку забезпечення організації своєї нотаріальної діяльності самостійно за власні кошти, без будь-якої допомоги з боку держави.

У п. 2 ст. 1 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII зазначено, що «державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби» [13]. З огляду на цю норму закону приватного нотаріуса не можна віднести до державного службовця, оскільки приватний нотаріус хоч і вчиняє нотаріальні дії від імені держави, але забезпечує організацію своєї нотаріальної діяльності особисто за власні кошти, а державний нотаріус відповідає визначеному цим Законом поняттю «державний службовець» цілком, проте він у переліку, зазначеному п. 2 ст. 3 цього Закону, відсутній.

На основі системного аналізу Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII та Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII можна стверджувати, що державний нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності, одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження,

безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу [13; 4].

Ще однією проблемою, яка стосується приватного нотаріуса, є здійснення його соціального захисту, закріплення та визначення соціальних гарантій на законодавчому рівні. Це пов'язано з тим, що на сьогодні приватного нотаріуса віднесено до самозайнятих осіб, тобто фактично тих, які здійснюють свою діяльність самотійно. І досить помилковим є твердження, що зазначені особи мають самотійно дбати про себе, свою діяльність, здійснювати захист своїх прав, свобод та законних інтересів. Така думка видається глибоко помилковою, позаяк приватний нотаріус – це громадянин України, який відповідно до норм Конституції України реалізовує надане йому конституційне право на працю, здійснюючи свою нотаріальну діяльність на території України, а отже, держава має забезпечити відповідним соціальним захистом як самого приватного нотаріуса як суб'єкта нотаріального процесу, так і його нотаріальну діяльність шляхом створення відповідних гарантійних умов для нього. Це досить важливе та суттєве питання, оскільки кожна людина, зокрема й нотаріус, повинна почувати себе у безпеці в своїй країні, розуміти наданий їй державою обсяг соціальних гарантій та захисту в цілому та механізми їх реалізації, а також можливості і способи захисту порушених прав.

У контексті розгляду поняття «нотаріус» та визначення його сутності окремо наголосимо на тому, що у 2009 році із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 01.10.2008 р. № 614-VI (614-17) державних і приватних нотаріусів було зрівняно у повноваженнях щодо вчинення нотаріальних дій [14]. Статтею 34 Закону України «Про нотаріат» був чітко визначений перелік нотаріальних дій, вчинення яких поклали на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси), а документи, оформлені приватними та державними нотаріусами,

стали мати однакову юридичну силу. Відмінності, на перший погляд, мають місце лише у наступних питаннях: доступності та комфортності обслуговування громадян; відсутності чи наявності черг до нотаріуса; визначення розміру оплати послуг нотаріуса тощо. Проте існують науковці, які наголошують на неналежному соціальному та матеріальному забезпеченні державних нотаріусів, вказуючи на пріоритет розвитку приватного нотаріату. Одним із таких науковців є В.О. Красногор, який говорить про те, що державний нотаріус існує за складних умов, спричинених недостатнім матеріально-технічним забезпеченням державних нотаріальних контор, низьким рівнем оплати праці, фактичною неможливістю конкурування з приватним нотаріатом. Неналежним є й рівень соціального захисту та матеріального забезпечення державного нотаріуса, а це, на думку науковця, спричиняє наслідки, за яких державні нотаріуси не зацікавлені у результатах своєї діяльності. Тобто виникає проблема розбалансування відповідальності [15, с. 70-71]. Як про позитивні риси, так і про недоліки державних нотаріусів, зокрема й щодо їх відповідальності, детально буде розглянуто у наступному розділі дисертації.

На сьогодні дедалі більше уваги приділяється питанню створення єдиного нотаріату, тобто без поділу нотаріусів на державних та приватних, оскільки вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами здійснюється на однакових правових засадах, а оформлені ними документи мають однакову юридичну силу. У 2015 році у дисертації «Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина» на здобуття ступеня доктора юридичних наук К.І. Чижмарь наголошувала на скасуванні поділу на приватних та державних нотаріусів. Також вчена виступала за контроль якості надання нотаріальних послуг, регулювання їх вартості, а також за розроблення чітких, надійних та ефективних механізмів відповідальності нотаріусів за ненадання якісних нотаріальних послуг [16, с. 11].

Враховуючи наведену вище думку про створення єдиного нотаріату, зауважимо, що фактично мова має йти про створення єдиних соціальних гарантій як для державних, так і для приватних нотаріусів. Проте питання єдиного нотаріату вже не перший рік залишається лише на декларативному рівні, а тому визначити єдині соціальні права, гарантії, принципи функціонування для державного і приватного нотаріату наразі неможливо. Це спричиняє несприятливі наслідки у процесі роботи нотаріусів, оскільки сильна державна підтримка соціальних прав та визначення конкретних соціальних гарантій, якими мають бути наділені всі без винятку нотаріуси є гарантією належного, високопрофесійного, незалежного, справедливого виконання ними своїх професійних обов'язків. Нотаріуси мають бути впевнені у можливості отримати соціальний захист від держави у випадку настання у них страхового випадку чи інших негативних для обставин [17, с. 88].

На сьогодні в організації та роботі приватного і державного нотаріуса існують досить принципові відмінності, які, на нашу думку, суттєво впливають на соціальне становище та окреслення їх соціальних гарантій. Ці відмінності пов'язані першочергово з правовим статусом нотаріусів за трудовим законодавством, різним підходом щодо оплати праці нотаріуса та його оподаткування, відповідальності нотаріуса, забезпечення його робочого місця, забезпечення зберігання документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса тощо. Так, наприклад, створення та ліквідація державних нотаріальних контор здійснюється Міністерством юстиції України, а приватний нотаріус організовує своє робоче місце самостійно у відповідному нотаріальному окрузі. Заробітна плата державного нотаріуса складається із конкретних складових, які чітко визначені на законодавчому рівні, оплата ж праці приватного нотаріуса залежить від домовленості з фізичними та юридичними особами. Документи нотаріального діловодства (архів) державного нотаріуса передаються на зберігання до Державного нотаріального архіву після закінчення 10-річного строку їх зберігання у

державній нотаріальній конторі, а приватного нотаріуса – лише у разі припинення приватної нотаріальної діяльності, що впливає на збільшення витрат та потребує розширення площі робочого місця нотаріуса з метою забезпечення зберігання архіву за всі роки нотаріальної діяльності самостійно. Між державним та приватним нотаріусом також мають місце відмінності щодо порядку призначення, припинення діяльності, навчання та підвищення кваліфікації та загалом порядку здійснення захисту як власних суб'єктивних прав та законних інтересів, так і тих, що виникають у процесі професійної діяльності.

Загалом у соціальному праві, яке стосується надання соціальних послуг та визначення суб'єктів їх отримання, досить часто мова йде саме про вразливі верстви населення. Зокрема йдеться про осіб, які потрапили у складні життєві обставини, або про осіб, які не можуть самостійно подолати певні життєві обставини та самостійно вирішити свої проблеми тощо. Але це помилкове судження, оскільки соціальні гарантії часто пов'язують із офіційним працевлаштуванням, офіційним отриманням доходу, легалізованою працею тощо. Якщо спробувати здійснити розгляд наукових праць вчених щодо визначення видів соціальних гарантій, які застосовуються до нотаріусів, то можна зробити висновок, що такі наукові дослідження відсутні, а питання соціального захисту як державних, так і приватних нотаріусів майже не обговорюються публічно. На підставі зазначеного виникає ілюзія стосовно того, що соціальний захист як державних, так і приватних нотаріусів регламентований досить детально національним законодавством, а механізм його втілення у життя також цілком налагоджений. На жаль, це помилкова думка, оскільки на практиці активне обговорення питання соціального захисту нотаріусів як на нормотворчому, так і на законодавчому рівні відсутнє, на відміну від прокурорів, суддів, адвокатів, державних службовців тощо, що, на нашу думку, є неприпустимим.

С.М. Дунаєвська акцентує увагу на важливості усвідомлення менш обговорюваного аспекту професійної діяльності нотаріуса, вказуючи, що нотаріус виконує свої функції, як правило, лише у межах звичайного робочого графіка, тобто 8 годин на день та 5 днів на тиждень. У позаробочий час він стикається з тими ж життєвими потребами, як і будь-який інший громадянин України, а саме: потребує відпочинку, може хворіти, перебувати у складних життєвих обставинах, досягти пенсійного віку. Це дозволяє поставити цілком слушне питання щодо можливості та обсягу надання йому соціального захисту з боку держави [18, с. 123]. Зазначена проблема має наразі більше питань ніж відповідей, а тому доречно звернути на неї увагу та більш ретельно висвітлити науковцями для прийняття законодавцями ефективних нормативно-правових актів. На сьогодні, незважаючи на рівність у повноваженнях державного та приватного нотаріуса, соціальна захищеність державного нотаріуса вища у порівнянні з приватним нотаріусом. Але про це ми детально поговоримо пізніше. Наразі ж пропонуємо розпочати із визначення тих чинників, які є передумовами для розгляду нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних гарантій, а саме:

1) нотаріус є фізичною особою, а стосовно фізичних осіб у нашій державі функціонує система державних гарантій та гарантій соціального захисту і соціального забезпечення. Це положення чітко передбачене у статті 3 Конституції України, де, зокрема, зазначено, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Статтею 46 Основного Закону закріплено право громадян на соціальний захист, що «гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними членами суспільства» [19]. Право на соціальний захист та отримання соціальних гарантій забезпечується здійсненням виплат пенсій, інших видів допомог, які мають забезпечувати гідний рівень життя. Також громадянам України

забезпечується ряд важливих соціальних прав та соціальних гарантій, а отже, до нотаріуса як суб'єкта нотаріального процесу мають застосовуватися всі права, які закріплені Основним Законом нашої держави;

2) нотаріус є суб'єктом відповідного нотаріального процесу, а учасники будь-якого юридичного процесу, зокрема й нотаріального, мають бути захищеними з боку держави, у зв'язку з чим на них поширюються певні юридичні, соціальні та інші види гарантій. Отже, нотаріальний процес як форма юридичної діяльності має низку характеристик, притаманних загальному юридичному процесу. Зокрема, він включає в себе: по-перше, розгляд конкретної юридичної справи; по-друге, здійснення правозастосовної діяльності; по-третє, реалізацію повноважень визначеними законом органами та посадовими особами, наділеними відповідною компетенцією; по-четверте, оформлення результатів цієї діяльності у формі процесуальних (нотаріальних) документів, причому недотримання передбаченої законом процедури вчинення нотаріальних дій може мати наслідком їх недійсність; по-п'яте, використання під час вчинення нотаріальних дій системи юридико-технічних засобів, методів, принципів і прийомів; по-шосте, структурованість процесу, який передбачає наявність чітко окреслених суб'єктів, послідовних стадій та проваджень [20]. У даному випадку має місце розуміння нотаріуса як суб'єкта нотаріального процесу, на якого поширюються гарантії щодо його особистого захисту та особистої соціальної безпеки, можливості нотаріуса використовувати надані йому права та повноваження без певного застереження та в повному обсязі. Загалом нотаріус вважається ключовим учасником нотаріального процесу, який має не просто його правильно організувати, а й вирішити питання, з яким до нього звернулися особи для отримання певного результату і який в цілому задовольнив би всі його сторони. Враховуючи ключове становище нотаріуса як суб'єкта нотаріально-процесуальних правовідносин та його специфічну правосуб'єктність і особливий правовий статус, вважаємо, що останній повинен мати й відповідні соціальні гарантії, які б забезпечували його

соціальний захист саме у процесі виконання ним своїх професійних обов'язків. Важливим є не тільки соціальний захист нотаріуса як учасника нотаріального процесу, а й забезпечення стабільного процесу вчинення нотаріальних дій та невтручання у діяльність нотаріуса як з боку інших учасників процесу, так і з боку державних органів, які здійснюють контроль за діяльністю нотаріусів, інших сторонніх осіб тощо. У документах, що визначають етичні засади та організаційні правила діяльності нотаріусів, схвалених Міжнародним союзом нотаріату, йдеться про те, що нотаріус має зберігати неупередженість у своїй роботі, не піддаючись тиску з боку сторін або державних структур. Водночас він повинен поводитися коректно та справедливо щодо всіх учасників процесу, не допускаючи жодної форми упередженого ставлення чи впливу [21].

З огляду на вищезазначене, можемо зробити висновок, що до соціальних гарантій нотаріусів можемо віднести не тільки соціальний захист нотаріуса як учасника нотаріального процесу, а й захист від втручання у сам нотаріальний процес як важливу соціальну гарантію роботи нотаріуса.

Особливо гостро стоїть питання щодо розгляду нотаріуса як суб'єкта отримання будь-яких соціальних гарантій у вигляді чіткого нормативно-правового визначення їх видів і способів реалізації на законодавчому рівні стосовно приватних нотаріусів як самозайнятих осіб. Правове регулювання їх соціальних гарантій, на нашу думку, є неповним та нечітким. Тому варто погодитися із позицією Ю.І. Такаран, яка акцентує увагу на тому, що до кола суб'єктивних прав самозайнятих осіб у сфері соціального забезпечення належить, зокрема, право вимагати надання передбачених законодавством видів соціального захисту, таких як пенсії, соціальні допомоги, компенсаційні виплати, соціальні послуги чи пільги, у встановлених розмірах та порядку. Окрім того, зазначається право на вчинення уповноваженими суб'єктами необхідних дій, спрямованих на забезпечення реалізації особою наданих їй правових можливостей [22, с. 52];

3) нотаріус здійснює свою діяльність відповідно до норм чинного законодавства, а отже, на нього поширюються передбачені Кодексом законів про працю України соціальні гарантії. Вказану норму не варто ігнорувати, оскільки Кодекс законів про працю України здійснює регулювання загальних трудових правовідносин, тому, на перший погляд, мав би встановлювати й загальні соціальні гарантії для працівників, зокрема й для нотаріусів. Проте відзначимо, що окремі науковці наголошують на тому, що норми Кодексу законів про працю України поширюються винятково на державних нотаріусів. Це пов'язано із наявністю укладеного трудового договору державного нотаріуса з відповідним Головним територіальним управлінням юстиції в окремій області. Таку думку висловила С.І. Щаслива, зазначаючи, що «державний нотаріус призначається та звільняється з посади наказом керівника Головного управління юстиції Міністерства юстиції України у відповідній адміністративно-територіальній одиниці згідно з ч. 4 ст. 17 Закону України «Про нотаріат», що фактично означає укладення ним відповідно до статей 21, 23, 24 КЗпП України безстрокового трудового договору з відповідним Головним територіальним управлінням юстиції. Натомість приватний нотаріус відповідно до ч. 1 ст. 24 наведеного вище Закону реєструє свою професійну діяльність у територіальному органі Міністерства юстиції України без виникнення трудових правовідносин з ним». Окремо науковець наголошує й на «обов'язку визначити працівникові робоче місце і забезпечити його необхідними для роботи засобами. Ця норма стосується державного нотаріуса. Щодо приватного, останній має самостійно створити собі робоче місце, отримати акт про його сертифікацію. Таким чином, зроблено висновок про те, «що при рівній функціональності виконуваної роботи статуси державного і приватного нотаріусів за ознаками законодавства про працю є різними: державний нотаріус – найманий працівник, а приватний нотаріус – роботодавець» [23]. Загалом ми підтримуємо вказану позицію, а наведені вище аргументи, на нашу думку,

підтверджуються ще й належністю державного нотаріуса до відповідної державної нотаріальної контори.

На особливості правового статусу державного нотаріуса вказувала й О.І. Мосьпак, яка стверджувала, що «державний нотаріус, крім загального статусу нотаріуса, наділений також і особливим (спеціальним) статусом – статусом працівника юридичної особи, тобто державної нотаріальної контори» [24, с. 275]. Саме за таким принципом М.С. Долинська у свій час визначала особливості, які притаманні державному нотаріусу. Так, вчена виокремлювала наступні особливості: «1) юридичною особою є державна нотаріальна контора, а не державний нотаріус; 2) державний нотаріус є представником державної нотаріальної контори; 3) державна нотаріальна контора створюється, діє та фінансується за рахунок держави, а нотаріуси є її штатними одиницями; 4) державні нотаріуси перебувають у трудових правовідносинах з державним органом та прирівнюються до державних службовців у частині оплати праці та пенсійного забезпечення; 5) у державного нотаріуса відсутня самостійна відповідальність за вчинені ним нотаріальні дії; 6) державний нотаріус використовує печатку державної нотаріальної контори із зображенням Державного герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером, а отже, вчиняє нотаріальні дії як нотаріус державної нотаріальної контори» [25, с. 112]. Окремі із наведених вище позицій підтверджують, що державний нотаріус за своїм правовим статусом більш схожий з правовим статусом державного службовця, який виконує функції держави. Але, здійснюючи аналіз норм Закону України «Про державну службу», звернемо увагу на таку закономірність: ч. 2 ст. 3 Закону передбачено, що «дія вказаного закону поширюється на державних службовців: 1) Секретаріату Кабінету Міністрів України; 2) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; 3) місцевих державних адміністрацій; 4) органів прокуратури; 5) органів військового управління; 6) органів дипломатичної служби; 7) державних органів, особливості проходження державної служби в яких

визначені статтею 91 цього Закону; 8) інших державних органів» [13]. Тобто перелік державних службовців, на яких поширюється дія Закону України «Про державну службу», є вичерпним і державний нотаріус до нього не входить. Також немає нотаріуса й у переліку частини 3 статті 3 цього ж Закону, яка визначає суб'єктів, на яких не поширюється дія Закону України «Про державну службу», а тому соціальні гарантії, передбачені національним законодавством для державних службовців, на самих державних нотаріусів не поширюються. Така невизначеність правового статусу нотаріусів й призводить до неоднозначного розуміння їх місця серед інших суб'єктів управління, суб'єктів та органів державної влади, а також і соціальних гарантій, на які нотаріуси мають беззаперечне право. Водночас у науковій доктрині панує думка про належність правового статусу державних нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, все ж таки до правового статусу державних службовців. Це дає можливість стверджувати, що державні нотаріуси можуть користуватися тими ж правами та соціальними гарантіями, якими наділені державні службовці, чого не можна сказати про приватних нотаріусів.

З огляду на наведене вище доцільно включити державних нотаріусів до державних службовців шляхом доповнення ч. 2 статті 3 Закону України «Про державну службу» пунктом «б-1) державних нотаріусів», оскільки державні нотаріуси: 1) реалізують делеговану державою публічну функцію — вчинення нотаріальних дій; 2) наділені владно-організаційними повноваженнями; 3) здійснення публічних повноважень щодо встановлення юридичних фактів, характеризується тими рисами, які є притаманними державній службі та передбачають доброчесність, дотримання службової дисципліни, неупереджене дотримання права та свобод людини; 4) у своїй професійній діяльності державні нотаріуси дотримуються тих принципів, які є характерними для державних службовців: політична нейтральність, запобігання і регулювання конфліктів інтересів, встановлення обмежень щодо сумісництва та суміщення професій тощо. Включення державних

нотаріусів до державних службовців, на нашу дозволить усунути розмитість правового статусу державного нотаріуса та посилить його соціальні гарантії.

Різними є й соціальні гарантії державних та приватних нотаріусів щодо реалізації права на відпустку, права на норми трудового дня, оплату праці тощо. Окремо варто наголосити на тому, що до нотаріусів можуть застосовуватися і гарантії заохочення, що здійснюються відповідно до Кодексу законів про працю України та Закону України «Про державну службу». У цілому ми погоджуємося з тим, що державні нотаріуси можуть користуватися соціальними гарантіями, визначеними Кодексом Законів про працю України, проте водночас вважаємо, що наведеним вище актом все ж таки мають встановлюватися найбільш загальні соціальні гарантії і для приватних нотаріусів, такі як, наприклад, право на відпочинок, право на захист своєї професійної діяльності, право на розвиток, право на навчання та підвищення кваліфікації тощо;

4) на нотаріуса покладається виконання публічно-правових функцій від імені держави, а тому він повинен бути соціально захищеним та мати відповідні гарантії щодо здійснення стосовно нього належного соціального захисту. Ю.В. Желіховська також акцентує увагу на публічно-правовій природі діяльності нотаріуса, аналізуючи її крізь призму морально-етичних вимог, що пред'являються до представників цієї професії. Науковиця підкреслює, що питання професійної етики посідає важливе місце у сфері нотаріальної діяльності, оскільки нотаріус має відповідати підвищеним вимогам не лише як фахівець, але і як особа, що характеризується високими моральними якостями та гідною поведінкою поза межами професійної діяльності. Такий підхід, за її словами, є типовим для всіх юридичних професій, представники яких реалізують публічно-правові функції незалежно від їх статусу як посадових осіб чи учасників «ліберальних» професій [26, с. 195].

Нотаріус, як зазначено у Законі України «Про нотаріат», посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші

нотаріальні дії, передбачені чинним законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності, а такі дії, на нашу думку, мають виконуватися від імені держави, а не будь-якої особи, яка має на це юридичні права. На сьогодні на нотаріат так чи інакше покладається функція розвантаження суду, суть якого полягає в тому, що особа, звернувшись до нотаріуса з будь-яким питанням щодо захисту своїх прав та законних інтересів, може отримати нотаріальний документ, в якому нотаріус посвідчить лише безспірні права та факти, що мають юридичне значення, в наявності яких він особисто може впевнитися за допомогою єдиних та державних реєстрів, відомості яких обов'язково використовуються нотаріусом під час вчинення відповідної нотаріальної дії, та на підставі поданих нотаріусу відповідних підтверджуючих документів згідно з нормами чинного законодавства України. Враховуючи те, що такі документи мають досить важливе юридичне значення, та те, що нотаріальне їх посвідчення надає їм юридичної вірогідності, такі дії нотаріуса мають бути здійснені від імені держави. Це стосується роботи як державного так і приватного нотаріуса, оскільки в такому випадку мова йде саме про статус особи, яка вчиняє нотаріальні дії (посвідчує безспірні права та факти, що мають юридичне значення) та має діяти в інтересах людей, але саме від імені держави. Виконання функцій від імені держави автоматично передбачає підвищений рівень соціального захисту осіб, які діють від імені держави та наділення їх відповідними соціальними гарантіями;

5) важливою складовою системи соціального захисту населення є загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Нотаріуси виступають учасниками системи державного соціального страхування, тобто застрахованими особами на основі принципу загальнообов'язковості. Г.Г. Козоріз вважає, що соціальне страхування можна розглядати як елемент соціальної політики. Головними проблемами, які вирішує соціальне страхування, є наступні: захист громадян від втрати роботи, працездатності,

здоров'я, засобів існування тощо в результаті настання відповідних страхових випадків [27, с. 70].

Нотаріус – це застрахована особа, яка згідно із Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI визначена як «фізична особа, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачується чи сплачувався у встановленому законом порядку єдиний внесок» [28]. Нотаріус як особа, яка проводить незалежну професійну діяльність, є платником єдиного внеску. Його сплата здійснюється регулярно та в обов'язковому порядку, а тому в цілому нотаріус може вимагати від держави виконання обов'язків, які на неї покладено, зокрема й щодо здійснення соціального захисту (отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування). Загалом про нотаріуса як учасника системи загальнообов'язкового державного соціального страхування ми будемо детально говорити у наступному розділі дисертації;

б) щодо нотаріуса, як і стосовно будь-якої іншої фізичної особи, може наставати страховий випадок. Під поняттям «страховий випадок» Н.В. Іванова пропонує розглядати «подію, з настанням якої виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг, передбачених законами України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування» [29, с. 165]. Як державний, так і приватний нотаріус має власне приватне життя поза межами державної нотаріальної контори чи робочого місця приватного нотаріуса, а тому настання вказаних страхових випадків може носити як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. У випадку настання страхового випадку до нотаріуса мають бути застосовані заходи соціального захисту та соціального забезпечення на період тимчасової втрати працездатності, інвалідності, старості тощо.

Як висновок, зазначимо, що нотаріуси, як і будь-які інші фізичні особи, державні службовці, працівники установ та організацій, повинні мати соціальні гарантії захисту особистого життя та своєї професійної діяльності. Отже, враховуючи ряд чинників, констатуємо, що нотаріуси є суб'єктами соціальних гарантій, оскільки без них їх професійна діяльність була б під загрозою, а особиста безпека як державного, так і приватного нотаріуса є вагомим чинником незалежної професійної та законної нотаріальної діяльності. Водночас проблемною є невизначеність правового статусу нотаріусів, що тягне за собою неможливість чіткого та неупередженого визначення соціальних гарантій, які до них можуть застосовуватися. А тому питання сутності соціальних гарантій нотаріусів та чіткого окреслення їх видів, на нашу думку, варто розпочинати із детальної регламентації правового статусу нотаріуса та його місця в системі органів влади і структурі посадових й службових осіб у державі. Тільки так можна визначити сутність нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних послуг [30, с. 162].

1.2 Поняття та значення соціальних гарантій нотаріусів

Соціальний захист кожної людини – це важлива складова державної політики кожної держави, яка на рівні свого власного законодавства має забезпечити здійснення реального, а не декларативного соціального захисту свого населення. Соціальний захист має виконувати основну функцію – надання тим особам, які цього потребують, відповідної соціальної допомоги, соціальної підтримки, належного та своєчасного матеріального забезпечення. На важливість соціального захисту людини вказується в акті найвищої юридичної сили нашої держави – Конституції України, яка у статті 3 проголошує, що «найвищою соціальною цінністю в Україні є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [19]. Окреслюючи вказану конституційну норму, М.І. Чорна робить висновок, що «держава не є пасивним спостерігачем за реалізацією прав і свобод громадян, навпаки, вона є активним учасником забезпечення їх реалізації» [31, с. 151]. Ми погоджуємося із наведеним вище твердженням стосовно того, що держава має бути активним суб'єктом у здійсненні соціального захисту людини за рахунок вчинення дій, спрямованих на визначення та реалізацію соціальної політики щодо кожного окремого громадянина чи окремих категорій осіб.

На сьогодні досить часто соціальні гарантії людини визначаються економічним становищем держави, а отже, чим вищий її економічний розвиток, тим кращий не тільки розвиток та нормативно-правове закріплення таких гарантій, а й процес втілення їх у життя. Погодимось із думкою Т.В. Кравченко та Є.О. Гревцевої, які зазначають, що «забезпечення гідних умов життєдіяльності населення держави гарантує суспільно-економічний прогрес. Але, як зазначається, сьогодні стан вітчизняної соціальної сфери далекий від стабільності, сучасний соціально-економічний розвиток країни не змінив, а, навпаки, загострив песимістичні настрої в суспільстві щодо покращення рівня життя населення. Ефективне державне управління гарантує соціальну стабільність країни» [32, с. 129]. Така соціальна стабільність забезпечується системою відповідних соціальних гарантій, які створюються державою, закріплюються на законодавчому рівні та спрямовані на підвищення рівня життєдіяльності особи, формування стабільності її соціального захисту. Система соціальних гарантій наразі є досить різноманітною, вона застосовується до значної кількості осіб та є суттєвим чинником забезпечення реального соціального захисту населення нашої держави.

Переходячи безпосередньо до розгляду соціальних гарантій нотаріусів та їх значення, пропонуємо детально розглянути термінологічне розуміння соціальних гарантій та визначити їх сутність. Поняття «гарантія», на думку

Я.П. Кузьменко, охоплює усі правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права [33, с. 28-29]. Загалом у науковій літературі соціальні гарантії розглядають як соціальні засоби й умови здійснення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, які мають відповідне конституційне чи законодавче закріплення. Відзначимо, що вченими поняття «соціальні гарантії» розглядається по-різному: у співвідношенні із соціальними правами, із грошовим еквівалентом, у їх співвідношенні та різнорідності. Зокрема прихильником першої виділеної нами позиції є О.В. Сімкіна, яка «соціальні гарантії визначає як забезпечені існуючими державними ресурсами декларовані соціальні права, соціальні права в дії, реалізовані соціальні права» [34, с. 123]. В.П. Горин розглядає соціальні гарантії як «грошовий еквівалент натурального обсягу споживання ринкових та суспільних благ, який гарантує держава громадянам з огляду на їхні соціальні очікування та можливості економіки» [35, с. 73]. Таким чином, соціальні гарантії можуть набувати як матеріального (грошового), так і нематеріального характеру. Йдеться, зокрема, про надання соціальних пільг, забезпечення умов для реалізації гарантованих прав, а також про інші форми немайнових благ, що можуть застосовуватися до фізичних осіб-підприємців, самозайнятих осіб, роботодавців, найманих працівників, службовців та інших суб'єктів.

Г.С. Лопушняк, наприклад, вважає, що «держава повинна гарантувати реалізацію права кожному на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, а також інших соціальних прав, визначених Конституцією України. Це й має стати основою визначення державних соціальних гарантій» [36, с. 497]. Ми солідарні із наведеною вище думкою науковця стосовно того, що через здійснення соціального забезпечення та гарантування соціального захисту забезпечується процес певного зрівняння соціального становища громадян. Більш детально види соціальних гарантій ми розглянемо у наступному підрозділі дисертації. Водночас Б.І. Сташків трактує соціальні гарантії як

умови та засоби соціального характеру, які забезпечують реалізацію особою права на соціальне забезпечення. Учений підкреслює, що здійснення соціальних гарантій відбувається за кількома напрямками: 1) гарантування державою кожному зайнятому громадянину належного рівня добробуту, що забезпечується шляхом установа мінімального розміру заробітної плати, її індексації та невтручання у підприємницьку діяльність; 2) задоволення суспільно значущих колективних потреб у сфері освіти, виховання дітей, культурно-просвітницької діяльності, професійної підготовки, охорони здоров'я, фізичної культури тощо; 3) зменшення соціальної нерівності між різними верствами населення шляхом надання пенсій, соціальної допомоги та відповідних послуг [37, с. 61-62]. Переносячи окреслені соціальні гарантії на нотаріусів, можемо зробити висновок, що їх соціальні гарантії спрямовані на підвищення рівня не тільки особистого соціального захисту, а й професійної діяльності.

У Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III зазначено, що «державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму» [38]. Соціальні гарантії приватних нотаріусів варто розглядати у двох аспектах: як особисті соціальні гарантії громадянина; як гарантії здійснення ними незалежної професійної діяльності, оскільки на приватних нотаріусів покладено дуже багато різногалузевих обов'язків (від вчинення нотаріальних дій, проведення державних реєстрацій, первинного фінансового моніторингу клієнтів до виконання функцій перевірки сплати клієнтами податку з доходів фізичних осіб тощо) і вони несуть більшу відповідальність за свою нотаріальну діяльність у порівнянні з державними нотаріусами. Законодавчо також закріплено, що приватний нотаріус відшкодовує шкоду, заподіяну

особі внаслідок незаконних дій або своєї недбалості, в повному розмірі самотійно (ст. 27 Закону України «Про нотаріат»), а державний нотаріус – в порядку, передбаченому законодавством України (ст. 21 Закону України «Про нотаріат»). Оскільки державний нотаріус працює в державній нотаріальній конторі, яка є юридичною особою, то відповідно до ст. 130 Кодексу законів про працю України він несе матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну тільки державній нотаріальній конторі внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків, та ця відповідальність, як правило, обмежується певною частиною заробітку працівника і не може перевищувати повного розміру заподіяної шкоди, за винятком випадків, передбачених законодавством.

Здійснюючи дослідження питання соціальних гарантій нотаріусів, зазначимо, що ми не можемо оминути й розгляд гарантій нотаріальної діяльності. М.В. Бондарєва пропонує під гарантіями нотаріальної діяльності розуміти сукупність засобів, за допомогою яких забезпечується виконання обов'язків всіма суб'єктами нотаріальних правовідносин та реалізація їх прав [39, с. 80]. Фактично такі гарантії мають бути закріплені законодавчо з метою гарантування законності процесу здійснення нотаріальної діяльності органами нотаріату та забезпечення дотриманням всіма суб'єктами нотаріального процесу захисту своїх прав, інтересів і обов'язків, а також недопущення їх порушення. Отже, проаналізувавши вищевказане, зауважимо, що під гарантіями нотаріальної діяльності слід розуміти гарантії для забезпечення законності нотаріального процесу, який спрямований на неухильне дотримання захисту прав та інтересів всіх сторін цього процесу, зокрема й нотаріуса, який діє від імені держави, одночасно виступає носієм публічної влади, незалежним арбітром (суддею) і юридичним радником сторін цього процесу та в діяльність якого не має права втручатись ніхто – ні сторони процесу, ні держава, ні будь-які інші особи. Загалом відзначимо, що гарантії нотаріального процесу є однією зі складових соціальних гарантій

нотаріуса як уповноваженої державою фізичної особи, яка здійснює незалежну професійну діяльність.

Але варто відзначити, що окремі науковці гарантії нотаріальної діяльності пов'язують і з гарантіями осіб, які тільки висловили бажання стати нотаріусами. Зокрема таку позицію у своїх наукових працях висловлювали С.Я. Фурса та Є.І. Фурса, стверджуючи, що гарантії нотаріальної діяльності – це гарантії осіб, які хочуть стати нотаріусами, та самих нотаріусів [40, с. 42]. У цілому таке твердження видається нам правильним. Проте гарантії нотаріальної діяльності є значно ширшим поняттям у порівнянні із соціальними гарантіями осіб, які тільки планують стати нотаріусами, оскільки зазначені особи ще не набули відповідного статусу нотаріуса, а отже, на них такі гарантії ще не поширюються.

На нашу думку, досить влучне тлумачення поняття «соціальні гарантії» у контексті діяльності нотаріусів пропонує І.І. Когутич. Вчена зазначає, що соціальні гарантії мають на меті формування стабільної системи соціального захисту осіб, які здійснюють нотаріальну діяльність. На відміну від економічних гарантій, вони мають яскраво виражений компенсаційний характер і спрямовані переважно на задоволення особистих потреб нотаріусів, що не пов'язані безпосередньо з виконанням ними службових обов'язків. Йдеться, зокрема, про забезпечення соціально-побутових, культурно-виховних, житлових, оздоровчих та інших умов. Дослідниця також підкреслює, що соціальні гарантії разом з економічними відіграють ключову роль у підтриманні позитивного іміджу нотаріальної професії, її престижу та суспільного авторитету [41, с. 94]. Окремо варто наголосити, що чинне законодавство наразі не забезпечує належного правового регулювання питань соціального захисту нотаріусів, оскільки відсутнє чітке визначення як самих видів їх соціальних гарантій, так і змістового наповнення та місця у системі загальнонаціонального соціального захисту. Наявна правова невизначеність у цій сфері суттєво контрастує з більш ґрунтовним підходом до регулювання соціальних гарантій адвокатів. Зокрема останні отримали

законодавче закріплення у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI, де чітко сформульовані гарантії здійснення адвокатської діяльності. Крім того, проблематика соціального захисту адвокатів систематично обговорюється під час спеціалізованих професійних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки їх професійної діяльності та формування належних умов її реалізації [17, с. 90].

Водночас наголосимо на тому, що формування державної політики щодо окреслення соціальних гарантій нотаріусів, на нашу думку, має відбуватись із урахуванням наступних факторів:

по-перше, доцільність застосування тих чи інших соціальних гарантій нотаріусів у певних умовах, що передбачає врахування інтересів представників нотаріату, їх потреб та інтересів. Цей процес забезпечується на основі детального обговорення такого соціального захисту представниками різних ланок нотаріату, зокрема Нотаріальною палатою України та органами державної влади, уповноваженими на реалізацію такої політики;

по-друге, при окресленні соціального захисту нотаріусів має бути враховано фінансове положення самої держави, оскільки фінансування соціального захисту нотаріусів має цілеспрямований характер та здійснюється коштами Державного бюджету України, а отже, не може загрожувати іншим соціальним проєктам та напрямкам соціальної політики;

по-третє, необхідно зважено оцінювати можливості самої держави стосовно реалізації визначеної соціальної політики щодо нотаріусів та механізмів її здійснення;

по-четверте, варто підкреслити, що соціальні гарантії для нотаріусів повинні відповідати рівню професійних ризиків, які супроводжують їх діяльність. Такий підхід зумовлений специфікою нотаріальної роботи, що передбачає обробку великого обсягу конфіденційної інформації – документів та даних, що стосуються приватного життя громадян, їх стану здоров'я, майнових справ тощо. У зв'язку з цим нотаріуси перебувають у ситуації

потенційної загрози втручання або тиску з боку сторонніх осіб, які можуть намагатися використати доступ до такої інформації у власних цілях. Отже, гарантії соціального захисту мають не лише компенсувати ці ризики, але й забезпечувати умови безпечного та неупередженого виконання нотаріусами своїх обов'язків [17, с. 93].

Досліджуючи питання соціальних гарантій, наголосимо на тому, що для умови доступу громадян до нотаріальної діяльності є рівними. Про це свідчать норми статті 8¹ Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII [4]. Але цей Закон не містить ні поняття соціальних гарантій нотаріуса, ні їх видів та механізмів реалізації. Також у ньому не закріплені й правовідносини, в рамках яких застосовуються соціальні гарантії нотаріусів. Відсутність чіткості у визначенні поняття та видів соціальних гарантій нотаріусів на законодавчому рівні негативно впливає на забезпечення не лише соціального захисту, безпеку, охорону життя та здоров'я самого нотаріуса та членів сім'ї, а й його нотаріальної діяльності в цілому. А тому з метою дослідження видів соціальних гарантій нотаріусів першочергово розглянемо питання нормативно-правового регулювання соціальних гарантій людини та їх основних характеристик.

На сьогодні існує тенденція, відповідно до якої права та обов'язки державних і приватних нотаріусів є рівними, оскільки Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 01.10.2008 р. № 614-VI їх повноваження щодо вчинення нотаріальних дій було зрівняно. Це мало б означати, що й соціальний захист та забезпечення державних і приватних нотаріусів є рівним, але, на жаль, на практиці це не так, оскільки все ж таки механізм соціального захисту та соціальних гарантій для державних нотаріусів як працівників державної нотаріальної контори, є більш відкритий та детально визначений на законодавчому рівні у порівнянні з приватними нотаріусами.

Окремо зазначимо, що нотаріуси потребують більш диференційованого підходу до визначення та правового регулювання соціальних гарантій,

враховуючи специфіку їх роботи, а отже, варто враховувати й професійні гарантії. Цілком обґрунтованою видається позиція З.Д. Калініченко та М.Д. Кільдянкиної, які підкреслюють, що професійний соціальний захист слід розглядати як один із напрямів державної політики, орієнтованої на забезпечення інтересів окремих професійних груп з урахуванням їх ролі та значення для суспільного розвитку. У цьому контексті держава, керуючись принципами доцільності та ефективності, впроваджує додаткові гарантії соціального захисту, що доповнюють загальну систему соціального забезпечення і спрямовані на підтримку осіб, які виконують суспільно важливі професійні функції [42, с. 243].

При окресленні гарантій необхідно забезпечити певний баланс між інтересами приватного та державного нотаріуса. Загалом під соціальними гарантіями нотаріусів ми пропонуємо розуміти систему умов, способів та засобів, встановлену чинним законодавством, за допомогою якої нотаріуси (як державні, так і приватні) набувають соціальні гарантії щодо захисту та забезпечення своїх особистих прав та інтересів як фізичних осіб та гарантії нотаріальної діяльності, які включають в себе не тільки захист та забезпечення нотаріальної діяльності та нотаріуса як суб'єкта нотаріального процесу, а й захист та забезпечення від втручання у сам нотаріальний процес з боку будь-яких інших осіб.

Соціальні гарантії мають важливе значення для нотаріусів, оскільки вони:

1) є показником так званої «соціальної безпеки нотаріуса» як окремого члена суспільства. Нотаріус, як ми вже раніше зазначали, насамперед людина, тому поняття «соціальна безпека нотаріуса» є більш профільним, хоча його основу складає поняття «соціальна безпека людини». Як зазначає В.П. Горин, соціальна безпека окремо взятої особи як первинної ланки суспільства – це гарантія соціальної безпеки держави. Досягнення соціальної безпеки – це провідна мета існування соціальних гарантій, яка реалізовується шляхом проведення ефективної політики їхнього забезпечення [35, с. 69].

М.А. Кальницька надає досить розгорнуте трактування поняття соціальної безпеки, розглядаючи її як складну та багатовимірну категорію. Вона охоплює стан захищеності соціально значущих інтересів індивіда, суб'єктів господарювання, суспільства та держави загалом. Такий стан, з одного боку, відображає здатність соціальної системи ефективно протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім чинникам, що можуть дестабілізувати суспільство та спричинити зростання соціальної напруженості, з іншого боку, забезпечує функціонування ефективної системи соціального захисту та розвитку інститутів, які здатні реалізовувати соціальні функції на стабільному і передбачуваному рівні [43, с. 567].

Отже, соціальна безпека нотаріуса включає в себе не тільки його особисту безпеку як людини, а й безпеку здійснення ним професійної діяльності. До особистої безпеки нотаріуса належить захист його життя, здоров'я, життя та здоров'я членів сім'ї при виконанні ним повноважень, покладених на нього державою. Соціальна безпека нотаріусів – це безпечне функціонування нотаріуса у суспільстві в цілому, зокрема в системі органів державної влади, яке в першу чергу забезпечується державою шляхом недопущення втручання в незалежну професійну діяльність нотаріуса з боку будь-яких осіб. Першочергово мова йде про неперешкоджання виконанню нотаріусом своїх обов'язків та неспонукання його до вчинення неправомірних дій, що закріплено національним законодавством. Це сприяє професійному розвитку нотаріусів та гарантує їм стабільність професійної діяльності, яка забезпечує їм та членам їх сімей безпечне та гідне життя;

2) гарантують забезпечення конституційного права нотаріуса як громадянина на достатній рівень життя відповідно до соціального стандарту. Поділяємо позицію Л.П. Шумної, яка вказує, що для реалізації конституційного права громадян на достатній рівень життя держава встановлює систему соціальних гарантій. До таких гарантій належать: визначення розмірів державної соціальної допомоги та інших форм соціальних виплат; установлення неоподаткованого мінімуму доходів;

закріплення мінімального рівня заробітної плати, а також мінімального розміру пенсійного забезпечення за віком. Ці механізми виступають інструментами державної соціальної політики, спрямованої на підтримку базового добробуту населення [44, с. 11].

Саме вказана категорія може дещо коливатися у соціальних гарантіях державних та приватних нотаріусів, оскільки, незважаючи на те, що й ті, й інші можуть розраховувати на вказану соціальну гарантію, проте її фактична реалізація щодо державних та приватних нотаріусів застосовується по-різному. Це пов'язано з тим, що приватний нотаріус є самозайнятою особою, а державний нотаріус – працівником.

Соціальні гарантії визначаються державою, а тому відзначимо, що розробка і впровадження соціальних стандартів та гарантій є вимогами щодо розвитку соціальної сфери, тому, як стверджують І.І. Смирнова, О.К. Сімакова та Ю.Д. Карлаш, «побудова дієвого соціального захисту на підставі високих соціальних стандартів і гарантій як складової соціальної політики держави є передумовою забезпечення гідного рівня добробуту населення» [45, с. 10]. Отже, на нотаріусів поширюються соціальні гарантії та стандарти, які визначені Конституцією України як для людини і громадянина України, та соціальні гарантії, які чітко визначені у різногалузевих профільних нормативно-правових актах щодо державних нотаріусів (осіб, які працюють за трудовими договорами) та приватних нотаріусів (осіб, які ведуть незалежну професійну діяльність як самозайняті особи);

3) зменшують ризики виникнення негативних наслідків для нотаріусів у процесі виконання ними своїх посадових обов'язків. Це забезпечується обов'язковим укладенням приватним нотаріусом договору страхування цивільно-правової відповідальності до початку зайняття ним приватною нотаріальною діяльністю відповідно до ст. 28 Закону України «Про нотаріат». Також варто вказати й на спеціальний порядок анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю за наявності

підстав, які чітко передбачені статтею 12 Закону України «Про нотаріат». Тобто виключно на законодавчому рівні визначено підстави та порядок зупинення або припинення нотаріальної діяльності нотаріуса, що є досить важливим чинником у його роботі;

4) є умовами, засобами та способами забезпечення правового положення нотаріусів як у суспільстві, так і в системі інших органів державної влади. Тобто, як ми вже раніше наголошували, соціальні гарантії нотаріусів, їх види, та механізми реалізації потрібно чітко визначити та закріпити на законодавчому рівні;

5) забезпечують соціальний захист нотаріусів у випадку настання для них певного соціального ризику. Окреслюючи поняття соціального ризику, Г.Г. Казарян пропонує під вказаним поняттям розуміти «події у житті людини, які призводять до повної чи часткової втрати джерел для існування. Такими подіями можуть бути хвороба, інвалідність, старість, безробіття, втрата годувальника, професійне захворювання чи трудове каліцтво, вагітність і пологи, материнство та виховання дітей» [46, с. 2]. Встановлюючи на законодавчому рівні певні соціальні гарантії для нотаріусів, держава зобов'язується здійснювати соціальний захист таких осіб шляхом участі у створенні умов для їх соціального захисту. Досліджуючи проблему соціальних ризиків щодо приватних нотаріусів як самозайнятих осіб, погодимося з тим, що «важливою рисою соціальних ризиків, які стосуються самозайнятих осіб є те, що захиститися самостійно від їх дії дуже складно, адже вони детерміновані цілим комплексом соціально-економічних, суспільно-політичних, технологічних та інших умов, зумовлюють страх людини за своє майбутнє, спричинений неможливістю задовольнити значимі для людини потреби» [47, с. 238].

Таким чином, можемо зазначити, що нотаріус, як і будь-який інший суб'єкт соціального захисту, має право на здійснення належного рівня соціального захисту щодо себе як фізичної особи та як представника нотаріальної спільноти. Такий захист має бути створений та забезпечений

державою, закріплений на законодавчому і нормативно-правовому рівні, а механізм його здійснення повинен чітко регламентуватися відповідною процедурою дотримання та реалізації. Нотаріуси, враховуючи ту роль, яку вони відіграють у державі та у правовому регулюванні суспільних відносин, що виражається у вчиненні дій щодо захисту прав та свобод людини і громадянина та розвантаженні судової системи держави, мають отримувати й належний рівень соціального захисту. Проте питання соціального захисту нотаріусів на сьогодні, на жаль, залишається на вкрай низькому рівні, а тому має бути забезпечено оновлений підхід до визначення напрямків соціального захисту державних та приватних нотаріусів. Вказаний процес необхідно розпочинати із чіткого виявлення та усвідомлення тих проблем, які постають на шляху реалізації соціальних гарантій нотаріусів. У зв'язку з цим у дисертації запропоновано перспективні та дієві шляхи вирішення вказаних проблем. У зазначеному контексті варто першочергово чітко сформулювати поняття «соціальні гарантії нотаріуса» як закріплену законодавством систему правових умов, засобів і механізмів, що забезпечують набуття, реалізацію та захист нотаріусами (державними і приватними) їхніх соціальних прав та законних інтересів, зокрема у сферах матеріального забезпечення, загальнообов'язкового державного соціального страхування, освіти, професійного розвитку (підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації), а також належних умов здійснення нотаріальної діяльності.

1.3 Класифікація та види соціальних гарантій нотаріусів в Україні

Діяльність будь-якої людини у суспільстві забезпечується відповідними умовами для реалізації нею свого права на працю, зайнятість, а тому загалом слід говорити про необхідність здійснення соціального захисту особи при виконанні нею своїх професійних обов'язків. Професія нотаріуса, як ми вже зазначали, має на меті забезпечення державою охорони та захисту прав і

законних інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом вчинення стосовно них нотаріальних дій, передбачених чинним законодавством, уповноваженою на це державою фізичною особою. Але водночас із здійсненням соціального захисту особи, яка звертається до нотаріуса, особливого захисту потребує й сам нотаріус, оскільки при прийнятті ним рішень щодо вчинення нотаріальних дій або їх відмови нотаріус керується не тільки інформацією (відомостями), отриманою безпосередньо з єдиних державних реєстрів, а й інформацією (відомостями) та документами, наданими безпосередньо особами, які мають намір вчинити нотаріальну дію, які не завжди є достовірними, чинними, дійсними, що негативно впливає на ділову репутацію нотаріуса, його життя, здоров'я, безпеку його та членів родини. А тому на нотаріуса мають бути розповсюджені певні соціальні гарантії, які, як ми вже наголошували у попередніх підрозділах, на сьогодні чітко не окреслені та не закріплені на законодавчому рівні. З огляду на вищевказане зауважимо, що чітке визначення видів соціальних гарантій для нотаріусів є важливим та необхідним кроком у напрямку підвищення рівня соціальної захищеності самих нотаріусів, забезпечення захисту їх нотаріальної діяльності та впевненості у майбутньому. Також це є необхідним для з'ясування багатоаспектності та фактичної обумовленості соціальних гарантій нотаріуса, розкриття їх сутності та значення для його соціального захисту. Окреслення видів соціальних гарантій нотаріусів варто розпочати із здійснення їх класифікації, оскільки саме поділ соціальних гарантій за спільними ознаками є суттєвим чинником для їх більш детального дослідження та визначення перспективних шляхів удосконалення.

Класифікацію соціальних гарантій нотаріусів пропонуємо здійснити за такими критеріями:

- 1) за територіально юрисдикційною сферою дії (національні, міжнародні);
- 2) за ієрархією нормативно-правового закріплення (закріплені на конституційному рівні, на законодавчому і підзаконних рівнях);

- 3) за кількісним обсягом поширення соціальних гарантій (індивідуальні, колективні);
- 4) за професійною діяльністю нотаріуса.

Отже, соціальні гарантії нотаріусів за територіально юрисдикційною сферою дії поділяються на: 1) національні соціальні гарантії нотаріусів (гарантії, які закріплені у національному законодавстві); 2) міжнародні соціальні гарантії нотаріусів (гарантії, які закріплені у міжнародних нормативно-правових документах). Прикладом національних соціальних гарантій нотаріусів є гарантії, які закріплені законами України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII [4], «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI [48], «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III [38], підзаконними нормативно-правовими актами, які визначають сферу діяльності нотаріату, встановлюють права та законні інтереси у сфері нотаріату, визначають аспекти нормативно-правової діяльності нотаріуса, а отже, й окремі напрямки соціального захисту нотаріусів. Міжнародні соціальні гарантії нотаріусів встановлені в міжнародно-правових документах (конвенціях, договорах, актах тощо). Вони визначають основоположні права та окреслюють механізми захисту прав людини. До них можна віднести конвенції Гаазької конференції з міжнародного приватного права (Конвенцію, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 05.10.1961 р.. Статус України: приєднання 02.04.2003 р.; вступ у дію – 22.12.2003 р.. Підстава: Закон України від 10.01.2002 р. № 2933-III [49]; Конвенцію про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973 р.. Статус України: приєднання. Підстава: Закон України від 14.09.2006 р. № 135-V (із заявою та застереженням) [50]; Конвенцію про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15.11.1965 р. Статус України: приєднання 19.10.2000 р.. Підстава: Закон України від 19.10.2000 р. № 2052-III (із заявами та застереженнями) та інші

конвенції) [51], двосторонні міжнародні договори про правову допомогу та правові відносини України: з Китайською Народною Республікою у цивільних та кримінальних справах від 31.10.1992 р. (дата набуття чинності 19.01.1994 р.) [52]; з Республікою Польща у цивільних та кримінальних справах від 24.05.1993 р. (дата набуття чинності 14.08.1994 р.) [53]; з Литовською Республікою у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 07.07.1993 р. (дата набуття чинності 20.11.1994 р.) [54]; з Республікою Молдова у цивільних та кримінальних справах від 13.12.1993 р. (дата набуття чинності 24.04.1995 р.) [55]; з Республікою Грузія у цивільних та кримінальних справах від 09.01.1995 р. (дата набуття чинності 05.11.1996 р.) [56]; з Естонською Республікою у цивільних та кримінальних справах від 15.02.1995 р. (дата набуття чинності 17.05.1996 р.) [57]; з Латвійською Республікою у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23.05.1995 р. (дата набуття чинності 12.07.1996 р.) [58]; з Монголією у цивільних та кримінальних справах від 27.06.1995 р. (дата набуття чинності 01.08.2002 р.) [59]; з Республікою Узбекистан у цивільних та сімейних справах від 19.02.1998 р. (дата набуття чинності 19.06.1999 р.) [60]; з Соціалістичною Республікою В'єтнам у цивільних та кримінальних справах від 06.04.2000 р. (дата набуття чинності 18.08.2002 р.) [61]; з Республікою Македонія у цивільних справах від 10.04.2000 р. (дата набуття чинності 20.06.2003 р.) [62]; з Турецькою Республікою про співробітництво у цивільних справах від 23.11.2000 р. (дата набуття чинності 02.05.2004 р.) [63]; з Чеською Республікою у цивільних справах від 28.05.2001 (дата набуття чинності 08.11.2002 р.) [64]; з Угорською Республікою у цивільних справах від 02.08.2001 р. (дата набуття чинності 08.03.2002 р.) [65]; Угода про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції: міжнародний документ від 27.06.2016 р. (ратифіковано Законом № 1839-VIII від 08.02.2017 р.) [66]; з Румунією у цивільних справах від 30.01.2002 р. (дата набуття чинності 30.10.2006 р.) [67]; з Грецькою Республікою у цивільних справах від 02.07.2002 р. (дата набуття чинності

27.01.2007 р.) [68]; з Корейською Народно-Демократичною Республікою у цивільних справах від 13.10.2003 р. (дата набуття чинності 17.12.2004 р.) [69]; з Ісламською Республікою Іран у цивільних і кримінальних справах від 11.05.2004 р. (дата набуття чинності 31.08.2007 р.) [70]; з Республікою Болгарія у цивільних справах від 21.05.2004 р. (дата набуття чинності 29.12.2005 р.) [71]; з Республікою Кіпр у цивільних справах від 06.09.2004 р. (дата набуття чинності 18.03.2006 р.) [72]; з Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Республікою у цивільних і кримінальних справах від 08.04.2008 р. (дата набуття чинності 01.01.2010 р.) [73]; з Сирійською Арабською Республікою у цивільних і кримінальних справах від 09.10.2008 р. (дата набуття чинності 30.01.2011 р.) [74]; з Об'єднаними Арабськими Еміратами у цивільних і кримінальних справах від 26.11.2012 р. (дата набуття чинності 20.02.2014 р.) [75]; з Республікою Індія у цивільних і господарських справах від 10.12.2012 р. (дата набуття чинності 19.08.2017 р.) [76]; з Федеративною Республікою Бразилія у цивільних справах від 02.08.2018 р. (дата набуття чинності 11.02.2020 р.) [77] тощо. До них можна було б віднести і Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, підписану від імені України у м. Мінську 22.01.1993 р. [78] і ратифіковану Законом України від 10.11.1994 р. № 240/94-ВР [79], але Україна вийшла з неї у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України на підставі Закону України «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 р. № 2783-IX від 01.12.2022 р.[80].

На сьогодні спеціального міжнародно-правового документа, який би закріплював перелік соціальних прав та визначав механізм соціального захисту нотаріусів, немає, а тому й питання чіткого визначення їх

соціального захисту та встановлення соціальних гарантій, на жаль, залишається без належного міжнародно-правового регулювання.

За ієрархією нормативно-правового закріплення, як вказано вище, соціальні гарантії поділяються на наступні види: 1) закріплені на конституційному рівні, тобто ті, які закріплені Конституцією України; 2) гарантії закріплені на законодавчому рівні, тобто визначені Законами України; 3) гарантії, закріплені на підзаконному рівні, тобто ті, які передбачені підзаконними та/або галузевими нормативно-правовими актами у сфері нотаріальної діяльності. Окреслюючи конституційні гарантії, зазначимо, що вони поширюється як на державних, так і на приватних нотаріусів, оскільки нотаріуси є звичайними фізичними особами, тобто людьми, права і свободи яких захищаються Конституцією України. Наприклад, статтею 46 Конституції України закріплено, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [19]. Отже, вказана норма не здійснює поділу осіб за будь-якими ознаками, позаяк вони стосуються безпосередньо людини як звичайної фізичної особи. Другий вид гарантій цього напрямку – це законотворчі соціальні гарантії нотаріусів, які закріплені в єдиному профільному Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII. Ним вже визначено поділ на нотаріусів, які здійснюють свою нотаріальну діяльність у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах як працівники на посаді державного нотаріуса, та нотаріусів, які проводять незалежну професійну нотаріальну діяльність самостійно як самозайняті особи – приватних нотаріусів. У ньому соціальні гарантії державних та приватних нотаріусів відрізняються. Більш детально про це ми будемо говорити пізніше. Третій вид гарантій – це підзаконні соціальні гарантії нотаріусів, які передбачені підзаконними та/або галузевими нормативно-правовими актами та закріплюються в актах, якими

регулюються питання щодо здійснення нотаріальної діяльності та визначаються окремі аспекти оплати їх праці, відпочинку, режиму робочого дня тощо. У цьому контексті варто, наприклад, назвати постанову Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 р. № 1123 «Про умови оплати праці працівників державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів», яка закріплює таку важливу соціальну гарантію державних нотаріусів, як «право на оплату праці у вигляді посадових окладів відповідно до затвердженої цією постановою схеми посадових окладів та різних видів надбавок: надбавок за високі досягнення у праці або за виконання особливо важливої роботи; надбавок за вислугу років залежно від стажу роботи у сфері нотаріальної діяльності, її організації та контролю; надбавок за знання та використання в роботі іноземних мов; надбавок за науковий ступінь кандидата чи доктора наук; надбавок за почесне звання «заслужений». Вказаною постановою встановлено й право на отримання державними нотаріусами матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань та допомогу на оздоровлення, здійснення преміювання» [81]. Іншим прикладом є наказ Міністерства юстиції України від 22.03.2011 р. № 871/5, яким затверджено Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса. Вказаним актом «регламентовано окремі питання реалізації приватним нотаріусом такого права, як право на зупинення нотаріальної діяльності, що виражається у можливості нотаріуса припинити свою нотаріальну діяльність на певний час та укласти договір про його заміщення іншим нотаріусом» [82].

Суттєвою є класифікація соціальних гарантій нотаріуса за кількісним обсягом поширення соціальних гарантій, за якою можна виділити індивідуальні та колективні соціальні гарантії нотаріусів. Індивідуальні гарантії стосуються одного конкретного нотаріуса, а колективні – певних асоціацій нотаріусів або Нотаріальної палати України, членами якої вони є. До колективних соціальних гарантій нотаріусів варто віднести наступні:

- 1) гарантію підтримки нових нотаріусів у належному виконанні ними своїх

функцій; 2) гарантію сприяння у підвищенні кваліфікації нотаріусів та їхніх помічників; 3) гарантію надання різноманітної методичної допомоги нотаріусам; 4) гарантію захисту соціальних і професійних прав нотаріусів та представництво їх професійних інтересів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форми власності громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями; 5) гарантію участі членів Нотаріальної палати України або певних асоціацій нотаріусів у проведенні експертиз законопроектів з питань, пов'язаних із нотаріальною діяльністю тощо. Загалом діяльність Нотаріальної палати України у сфері соціального захисту нотаріусів спрямована на захист професійних інтересів та соціальних прав нотаріусів і забезпечення реалізації їх правових, організаційних, соціальних, економічних та інших інтересів [83, с. 95].

У контексті нашого дослідження актуальним є аналіз соціальних гарантій нотаріуса, які застосовуються як до державних, так і до приватних нотаріусів, а тому однією із виділених нами класифікацій варто назвати класифікацію за професійною діяльністю нотаріуса.

За названим критерієм соціальні гарантії нотаріуса доцільно, на наш погляд, поділити на загальні та спеціальні. Загальними соціальними гарантіями нотаріусів є гарантії, які стосуються всіх без винятку людей незалежно від їх соціально-правового статусу, місця роботи тощо. Тобто вони притаманні як державним, так і приватним нотаріусам та чітко закріплені Конституцією України. Водночас зазначені загальні гарантії вже можуть конкретизуватися в окремих спеціальних нормах, а тому спеціальні гарантії більш деталізовані стосовно тієї чи іншої категорії осіб.

До загальних соціальних гарантій нотаріуса (за критерієм професійної діяльності нотаріуса) пропонуємо віднести особистісні гарантії, тобто ті гарантії, які стосуються безпосередньо людини як фізичної особи, оскільки нотаріус – це звичайна фізична особа. Згідно з Конституцією України в Україні найвищою соціальною цінністю визначено людину, її життя та

здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. У цілому особистісні гарантії встановлені в розділі II Конституції України. Серед цих прав ключовими слід назвати наступні: право на свободу і рівність у своїй гідності та правах (ст. 21), право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), невід'ємне право на життя (ст. 27), право на повагу до їх гідності (ст. 28), право свободи та особисту недоторканність (ст.29), право на працю (ст.43), право на відпочинок (ст. 45), право на соціальний захист, (ст. 46), право на власне житло (ст. 47), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на освіту (ст. 53), право на захист судом прав і свобод людини і громадянина (ст. 55) тощо [19].

До основних особистісних гарантій нотаріуса, які є визначальними для його соціальних гарантій, на нашу думку, належать наступні: 1) гарантія забезпечення достатнього та гідного життєвого рівня для себе і своєї сім'ї протягом всього періоду ведення нотаріальної діяльності та після виходу на пенсію (пенсійного забезпечення); 2) гарантія на забезпечення особистої безпеки нотаріуса, членів його сім'ї, майна, а також їх правового захисту; 3) гарантія на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом; 4) гарантія недискримінації нотаріуса у процесі здійснення ним своєї нотаріальної діяльності; 5) гарантія забезпечення невтручання в діяльність нотаріуса та неперешкоджання виконанню ним своїх професійних обов'язків будь-якими особами; 6) гарантія на користування іншими соціальними правами, якими користуються фізичні особи тотожних з нотаріусом професій, представників яких держава наділила подібними повноваженнями.

Ми не будемо у подальшому детально вдаватися до характеристики загальних соціальних гарантій нотаріуса, лише наголосимо, що вказані гарантії деталізуються у спеціальних нормах, а тому досить часто відбувається дублювання таких гарантій, хоча це в певній мірі є виправданим, позаяк за вказаних обставин враховується специфіка певної

категорії осіб. Крім того, соціальні гарантії нотаріусів не можна розглядати як якесь окреме (автономне) явище, оскільки, на наше переконання, вони тісно пов'язані з особистісними, професійними, матеріальними та іншими гарантіями. А тому їх дослідження варто проводити комплексно.

Спеціальні соціальні гарантії нотаріусів (за критерієм професійної діяльності нотаріуса) ми пропонуємо розглядати як гарантії, які суттєво впливають на розвиток професії нотаріусів та їх захист і професійну діяльність. Важливим чинником належного соціального захисту є право на працю, тобто діяльність, на яку особа вільно погоджується та за допомогою якої фактично фінансово забезпечує себе та свою сім'ю. Право на працю захищається державою, а тому остання має створити всі належні умови для реалізації особою свого конституційного права на працю, на належні та безпечні умови праці. Об'єктивними обставинами, які зумовлюють підвищений рівень соціального захисту нотаріусів, є наступні: 1) зміст їх трудової діяльності, який характеризується важливістю покладених на них державою функцій та завдань, які вони вирішують, а також підвищеним морально-емоційним навантаженням; 2) велика відповідальність нотаріуса за шкоду, заподіяну особі внаслідок його незаконних дій або недбалості, закріплена законодавством; 3) недопущення конфлікту приватних та публічних інтересів при виконанні своїх професійних обов'язків, що є особливістю правового статусу цієї категорії осіб.

Раніше ми говорили про те, що Основний Закон нашої держави не розмежовує соціальний захист фізичної особи-працівника (фізичної особи, яка працює за умовами трудового договору на підприємстві, в установі та організації незалежно від форми власності та виду діяльності або у фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю) та самозайнятої особи, яка проводить незалежну професійну діяльність. Проте на практиці відмінності все ж мають місце. Тому пропонуємо здійснити класифікацію спеціальних гарантій нотаріусів за суб'єктним спрямуванням.

Загалом у науковій літературі під «професійним соціальним захистом» прийнято розуміти встановлені державою приписи, що спрямовані на забезпечення додаткових та підвищених гарантій працівників, пов'язаних із здійсненням трудової діяльності та осіб, які з огляду на природні та професійні ризики припинили виконання такої діяльності» [42, с. 243]. Поряд із професійними у науковій літературі розглядаються й гарантії нотаріальної діяльності, які є частиною гарантій нотаріального процесу [84, с. 73]. Серед професійних гарантій та гарантій нотаріальної діяльності значне місце посідають гарантії, які мають соціальну спрямованість та полягають у здійсненні соціального захисту особи, яка займається професійною діяльністю та виконує функції працівника. Враховуючи те, що соціальними гарантіями нотаріальної діяльності є соціальний захист як державних, так і приватних нотаріусів, зазначимо, що професійні гарантії та гарантії нотаріальної діяльності мають також бути розглянуті в контексті нашого дослідження. Тому ще одну класифікацію спеціальних гарантій нотаріусів доцільно провести за професійним спрямуванням.

Отже, спеціальні соціальні гарантії нотаріуса за суб'єктним спрямуванням пропонуємо поділити на такі види:

1) соціальні гарантії державних нотаріусів (гарантії, які поширюються на нотаріусів, які призначаються та звільняються територіальними органами Міністерства юстиції України і працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах);

2) соціальні гарантії приватних нотаріусів (гарантії, які поширюються на нотаріусів, які проводять незалежну професійну нотаріальну діяльність як самозайняті особи).

Спочатку розглянемо соціальні гарантії державних нотаріусів. Державні нотаріуси за своїм законодавчим визначенням належать до фізичних осіб-працівників, оскільки вони призначаються та звільняються територіальними органами Міністерства юстиції України і працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (ст. 3

Закону України «Про нотаріат»). Виходячи з цього, констатуємо, що соціальні гарантії державних нотаріусів мають спільні ознаки із соціальними гарантіями інших працівників.

Зазвичай соціальні гарантії працівників у юридичній літературі класифікуються на так звані «обов'язкові» та «необов'язкові» соціальні гарантії. «Обов'язкові» соціальні гарантії – це гарантії, які визначені чинним законодавством та не можуть порушуватися чи скасовуватися роботодавцем, а «не обов'язкові» соціальні гарантії – це гарантії, які не передбачені чинним законодавством, але на власний розсуд роботодавця можуть встановлюватися та/або скасовуватися ним самостійно. У зв'язку з цим вони можуть відрізнятися за своїм змістом та наповненням. Загалом ми погоджуємося із таким розподілом соціальних гарантій, які можуть застосовуватися й до нотаріусів. Пропонуємо цю класифікацію використати й для соціальних гарантій державних нотаріусів.

До «обов'язкових» соціальних гарантій державних нотаріусів як працівників варто віднести наступні їх види: гарантію оплати праці, яка повинна бути не менше мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством України (ст. 95 КЗпП); гарантію збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку на час виконання державних або громадських обов'язків (ст. 119 КЗпП); компенсаційні гарантії при переведенні чи направленні на роботу в іншу місцевість (ст. 120 КЗпП); компенсаційні гарантії у зв'язку із службовими відрядженнями (ст. 121 КЗпП); гарантію збереження місця роботи і компенсаційні гарантії при проходженні підвищення кваліфікації працівником (ст. 122 КЗпП); гарантію збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку працівнику-донору (ст. 124 КЗпП); гарантію права на відпочинок, відпустку тощо. Значна кількість гарантій передбачена для вагітних жінок та жінок, які мають дітей, осіб, які навчаються без відриву від виробництва у закладах середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, а також осіб у разі їх повної або часткової втрати працездатності. До обов'язкових гарантій також

слід віднести й ряд гарантій, пов'язаних із: збереженням заробітної плати працівника; обмеженням відрахувань із заробітної плати; заборобою відрахувань з певних виплат; матеріальним забезпеченням в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби або реабілітації; повною або частковою втратою працездатності тощо, які передбачені нормами Кодексу законів про працю України [85]. Названі гарантії є загальними, а їх деталізація здійснюється у Кодексі законів про працю України, інших законах та нормативно-правових актах.

«Необов'язкові» соціальні гарантії державних нотаріусів як працівників ми пропонуємо поділити на соціальні гарантії матеріально-побутового забезпечення державних нотаріусів (працівників) та соціальні гарантії матеріально-оздоровчого забезпечення державних нотаріусів (працівників) і членів їх сімей (родини), зокрема дітей. До соціальних гарантій матеріально-побутового забезпечення державних нотаріусів (працівників) можна віднести: надання службового житла чи службового автомобіля, оплата послуг мобільного зв'язку, повна або часткова оплата орендованого житла, оплата транспортних послуг, право безкоштовного проїзду працівника усіма видами наземно-пасажирського транспорту, безоплатне або пільгове забезпечення автомобілем тощо. До соціальних гарантій матеріально-оздоровчого забезпечення державних нотаріусів (працівників) та членів їх сімей (родини), зокрема дітей, можна віднести: пільгове харчування дітей у дошкільних закладах та закладах освіти, надання роботодавцем безоплатних або частково оплатних путівок на санаторно-курортне лікування працівника та членів його сім'ї, надання роботодавцем безоплатних або частково оплатних оздоровчих путівок до таборів дітям працівників, виплата роботодавцем компенсації за невикористане право на пільгове санаторно-курортне лікування тощо. Всі ці «необов'язкові» соціальні гарантії на сьогодні, на жаль, чинним законодавством України для державних нотаріусів не передбачені, хоча їх мають державні службовці, прокурори, судді тощо.

Підсумовуючи вищевказане, виділимо наступні основні соціальні гарантії державних нотаріусів як працівників: 1) правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи (ст. 5¹ КЗпП); 2) отримання оплати праці та вихідної допомоги у разі звільнення за ініціативою роботодавця; 3) забезпечення реалізації права на щорічну основну відпустку, яка повинна становити не менше 24 календарних днів, соціальну відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами та додаткові відпустки, передбачені Законом України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР; 4) забезпечення реалізації права на отримання допомоги по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною), допомоги по вагітності та пологах, зокрема, й працівниками, які здійснюють підприємницьку чи іншу діяльність та одночасно працюють на умовах трудового договору; 5) забезпечення реалізації права на отримання допомоги на поховання, яка надається у разі смерті працівника (застрахованої особи) або членів сім'ї, які перебували на його утриманні; 6) забезпечення реалізації права не залучатися до надурочних робіт без згоди самого працівника у випадках, визначених законодавством України (ст. 62-65 КЗпП); 7) реалізація низки інших прав і соціальних гарантій, передбачених чинним трудовим законодавством [86]. Отже, офіційне працевлаштування виступає гарантією соціального захисту працівників, а це суттєво впливає на налагоджену роботу усіх учасників трудового процесу з метою досягнення позитивного результату у будь-якій сфері діяльності. І якщо більш детально досліджувати вказані соціальні гарантії, можемо зробити висновок про те, що вони спрямовані на соціальну безпеку та захист професійної діяльності нотаріуса.

Що стосується соціальних гарантій приватних нотаріусів, то вони тотожні з соціальними гарантіями, які застосовуються до самозайнятих осіб, але ситуація щодо їх визначення, закріплення та реального застосування є досить проблематичною. Особливість соціального захисту приватних

нотаріусів полягає у тому, що вони можуть бути значно обмеженими у дотриманні соціальних гарантій, оскільки вони є самозайнятими особами.

Приватні нотаріуси на практиці не можуть користуватися в повному обсязі певними соціальними гарантіями, які, наприклад, передбачені для нотаріусів, котрі працюють у державних нотаріальних конторах та державних нотаріальних архівах. Так, основними проблемами та недоліками у цьому контексті варто назвати: 1) відсутність можливості скористатися відпусткою по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; 2) наявність законодавчих обмежень щодо можливості приватного нотаріуса взяти відпустку по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку для інших членів сім'ї, зокрема для бабусі, дідуса тощо. Ця проблема пов'язана з тим, що така відпустка надається у разі дострокового виходу матері з відпустки, що підтверджується відповідною довідкою з місця роботи, навчання, служби; 3) відсутність відшкодування витрат на першочергові потреби при здійсненні реєстрації нотаріальної діяльності вперше, а саме витрат на оренду офісу чи придбання сейфа, металевих шаф тощо. К.В. Гнатенко виокремлює низку характерних рис, що визначають специфіку соціального захисту самозайнятих осіб. Зокрема до них, на її думку, належать наступні: 1) відсутність чітко сформульованого в законодавстві механізму надання соціальних послуг цій категорії осіб; 2) обмежений доступ до системи соціального страхування у повному обсязі; 3) можливість суміщення ролей страхувальника та застрахованої особи в одній особі. Дослідниця підкреслює, що унікальність соціального захисту самозайнятих полягає в його спрямованості на забезпечення реальних умов для задоволення соціальних потреб цієї категорії громадян, що надає йому важливого значення як елементу соціальної політики [87, с. 58]. Соціальні гарантії таких осіб містяться у ряді галузевих норм, а тому не мають єдиної систематизації, а їх дослідження займає досить багато часу та не може бути здійснено в повному обсязі, враховуючи значну кількість нормативно-правових актів у вказаній сфері.

Окреслюючи спеціальні соціальні гарантії за професійним спрямуванням, вважаємо, що вказану групу соціальних гарантій варто поділити на такі підвиди: 1) соціальні гарантії, пов'язані із виконанням нотаріусами своїх професійних функцій (обов'язків); 2) соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення при здійсненні нотаріальної діяльності; 3) соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення після припинення здійснення нотаріальної діяльності та виходу на пенсію (пенсійне забезпечення); 4) інші соціальні гарантії.

Охарактеризуємо перший підвид виділених нами спеціальних соціальних гарантій (за професійним спрямуванням), тобто будемо вести мову про соціальні гарантії, пов'язані із виконанням нотаріусами своїх професійних функцій (обов'язків), до яких віднесемо:

1) гарантію забезпечення безперервним доступом нотаріуса до єдиних та державних реєстрів, інформаційно-комунікаційних систем, держателем яких є Міністерство юстиції України, інших інформаційно-комунікаційних систем (реєстрів, кадастрів, баз даних тощо) державних органів та установ і наявності в них актуальних даних (відомостей) тощо. Ця соціальна гарантія є дуже важливою для нотаріуса. Вона безпосередньо впливає на професійну діяльність, позаяк гарантує та забезпечує законність та достовірність відомостей (інформації, даних), отриманих нотаріусом з єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України та інших інформаційно-комунікаційних системах (реєстрах, базах даних тощо) державних органів та установ, які необхідні нотаріусу для прийняття ним рішень щодо вчинення нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні. Цей підвид гарантії дає впевненість нотаріусу у реалізації свого права на вчинення нотаріальної діяльності та її законності та забезпечує за допомогою держави невтручання в нотаріальний процес будь-яких зацікавлених осіб стосовно подання неправдивої інформації (відомостей), недійсних та/або підроблених документів тощо. У статті 46¹ Закону України «Про нотаріат»

від 02.09.1993 № 3425-XII чітко зазначено, що «нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості єдиних та державних реєстрів (Єдиного державного демографічного реєстру, Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, інших єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України, Державного земельного кадастру та Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва) шляхом безпосереднього доступу до них» [4]. Проблематикою цієї соціальної гарантії є наявність невідосконаленого Єдиного державного реєстру судових рішень та Реєстру санкцій. Єдиний державний реєстр судових рішень містить у собі судові рішення (ухвали, рішення, постанови, судові накази), але реєструються вони в ньому не одночасно із їх винесенням, постановленням, прийняттям або видачею відповідним суддею (колегією), що спричиняє певні труднощі зацікавленим особам та нотаріусу при прийнятті ним законного рішення щодо вчинення нотаріальної дії або відмови від її вчинення). Тобто головним недоліком Єдиного державного реєстру судових рішень є те, що в ньому немає єдиної загальної систематизації (системи), в якій реєструвалися б відразу (в день надходження) всі процесуальні документи: заяви, скарги, відзивы, клопотання, відводи тощо та винесені (постановлені, прийняті, видані) судами будь-якої інстанцій (першої, апеляційної, касаційної) та будь-якої ланки всі види судових рішень (ухвали, рішення, постанови, судові накази, закріплені ст. 258 Цивільного процесуального кодексу України) [88], одночасно з їх винесенням, постановленням, прийняттям або видачею відповідним суддею (колегією). Неотримання нотаріусом актуальної інформації (відомостей) стосовно стану розгляду судових справ щодо суб'єктів нотаріального процесу в день прийняття рішення нотаріусом про вчинення нотаріальних дій або про відмову в них не лише тягне за собою порушення захисту прав та інтересів всіх суб'єктів нотаріального процесу,

зокрема й нотаріуса, а й становить сам нотаріальний процес під сумнів, оскільки порушується принцип безспірності, що суперечить чинному законодавству України.

Щодо Державного реєстру санкцій, то основною проблематикою є різниця в часі між оприлюдненням, набранням чинності та внесенням до Реєстру інформації про застосування, скасування чи внесення змін до санкцій на підставі указів Президента України, якими введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України, а в окремих випадках – на підставі постанов Верховної Ради України про затвердження відповідного рішення Ради національної безпеки і оборони України. Пунктом 26 Положення про Державний реєстр санкцій, затвердженого рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 29.01.2024 р. «Про затвердження Положення про Державний реєстр санкцій», введеного у дію Указом Президента України від 29.01.2024 р. № 36/2024, визначено: «Внесення до Реєстру інформації про застосування, скасування чи внесення змін до санкцій здійснюється з урахуванням вимог частини четвертої статті 5-4 Закону невідкладно, але не пізніше дня, наступного за днем: 1) оприлюднення указу Президента України про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України про застосування, скасування чи внесення змін до санкцій; 2) оприлюднення постанови Верховної Ради України про затвердження відповідного рішення Ради національної безпеки і оборони України у випадках, визначених Законом; 3) отримання Апаратом Ради національної безпеки і оборони України судового рішення про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону, яке набрало законної сили» [89]. Пунктом 4 ст. 5⁴ Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 р. № 1644-VII встановлено: «Інформація про застосування, скасування та внесення змін до санкцій, що міститься в Реєстрі, має бути актуальною та доступною для пошуку і завантаження: 1) з дня набрання чинності указом Президента України, яким введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України про застосування, скасування чи

внесення змін до санкцій, а у випадках, передбачених цим Законом, – з дня набрання чинності постановою Верховної Ради України про затвердження відповідного рішення Ради національної безпеки і оборони України» [90]. Отже, за вказаних обставин з'являється проміжок у часі з неактуальною інформацією в Реєстрі санкцій, що серйозно впливає на нотаріальну діяльність нотаріусів та порушує захист прав та інтересів всіх суб'єктів нотаріального процесу, зокрема й нотаріуса безпосередньо, а сам нотаріальний процес ставиться під сумнів, оскільки порушується принцип безспірності. Наведені прогалини в законодавстві та недосконалість реєстрів, зокрема несвоєчасність внесення інформації до них, не повинна впливати на відповідальність нотаріуса та розглядатись як незаконні дії або недбалість нотаріуса, позаяк державою не забезпечено та не гарантовано надання нотаріусу актуальної інформації (відомостей) у відповідних Реєстрах щодо:

- надходження до суду будь-яких інстанцій та будь-яких ланок будь-якого роду процесуальних документів (заяв, скарг, відзивів, клопотань, відводів);

- дійсності та/або набрання чинності винесеними судами будь-яких інстанцій та будь-яких ланок судових рішень;

- фізичних та юридичних осіб, до яких застосовуються персональні спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) на підставі указів Президента України, постанов Верховної Ради України, які набрали законної сили;

2) гарантію непорушення конфіденційної інформації, яка стала відома нотаріусу у процесі здійснення ним професійної діяльності, з боку третіх осіб. Як зазначає К.Е. Косяченко, до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, можна віднести «відомості, матеріали, документи, які стали відомі нотаріусу під час здійснення нотаріальної діяльності. На думку науковця, нотаріальну таємницю можна віднести до ряду професійних таємниць» [91, с. 113]. Чинним законодавством на нотаріуса та помічника нотаріуса покладений обов'язок дотримання нерозголошення відомостей, які стали їм

відомі під час вчинення нотаріальних дій, зокрема й щодо осіб, стосовно яких вчинялися ці нотаріальні дії, їх майна, особистих майнових та немайнових прав і обов'язків, що в сукупності становить нотаріальну таємницю, окрім випадків, встановлених Законом України «Про нотаріат». Цей обов'язок поширюється й на інших осіб, які залучаються до вчинення нотаріальних дій, в тому числі й свідків.

Але така вимога лише до закріплених законодавством осіб не може, на нашу думку, діяти в повній мірі. Тобто має бути забезпечений зворотній зв'язок, суть якого зводиться до того, що суб'єкти (сторони) нотаріального процесу мають поважати таке право стосовно один одного та не вчиняти дій щодо отримання відомостей (інформації), які знаходяться в матеріалах нотаріальної справи (в тому числі в матеріалах не завершеної спадкової справи) у нотаріуса, не тільки щодо них самих, а й конфіденційної інформації стосовно інших суб'єктів нотаріального процесу, з якими вони знаходяться в судовому спорі, шляхом безпідставних неодноразових скарг на дії нотаріуса до органів Міністерства юстиції України з метою тиску на нотаріуса і спонукання його до вчинення конкретних нотаріальних дій та отримання конфіденційної інформації про своїх опонентів, що порушує вимоги чинного законодавства щодо нотаріальної таємниці, заборони втручання в діяльність нотаріуса тощо. Тобто нотаріус має бути переконаний у тому, що гарантія непорушення конфіденційної інформації (відомостей) залежить виключно від нього, а не від дій та вчинків інших осіб, які можуть посягати на отримання інформації від нотаріуса із застосуванням різних як законних, так і незаконних методів, користуючись, зокрема, наявними колізіями в законодавстві. Порядок отримання інформації від нотаріуса чітко регламентовано законом, а тому нотаріус має бути впевненим у його дотриманні іншими суб'єктами права;

3) гарантію забезпечення гідності професії, суть якої зводиться до того, що робота нотаріуса ґрунтується на принципах законності, публічності, незалежності, доступності, неупередженості, конфіденційності, сумлінності,

чесності, відповідальності. Вона не повинна критикуватися особами, які відвідують нотаріальну контору або робоче місце приватного нотаріуса, в тому числі засобами масової інформації, оскільки незаконні дії нотаріуса або його недбалість може бути визнана лише в судовому порядку згідно з чинним законодавством України. Критика органів нотаріату чи окремого нотаріуса без визначення його вини судовими органами – це безпідставний наклеп та порушення конституційних прав нотаріуса щодо захисту його ділової репутації. Вона повинна каратися законом. Це приниження не тільки професії нотаріуса, а й нотаріату загалом. Поведінка особи, яка звертається до нотаріуса, не має носити принизливий щодо нього характер чи бути такою, що порочить честь, гідність та ділову репутацію нотаріуса як фізичної особи;

4) гарантію отримання від осіб, які звернулись до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії, актуальної та достовірної інформації і дійсних документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій, у визначений законодавством строк та неперешкодження реалізації вказаного права з боку інших суб'єктів. Ця гарантія є досить важливою, оскільки неможливість отримання запитуваної нотаріусом інформації може призвести до того, що нотаріус буде змушений відмовити у вчиненні нотаріальної дії, що спричинить труднощі для громадян у подальшому при оформленні спадкових, земельних, договірних чи інших справ. Ч. 2 ст. 46 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII передбачено, що «строк для подання нотаріусу витребуваних ним відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії, визначається нотаріусом, але цей строк не може перевищувати одного місяця» [4]. На сьогодні активною є співпраця нотаріусів з органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, зокрема, й щодо підключення нотаріусів до реєстрів територіальних громад з метою надання їм можливості безпосереднього отримання інформації, необхідної для законного та безспірного вчинення нотаріальних дій [92]. Проблематикою даної соціальної гарантії є

невизначення чинним законодавством України строків для вчинення нотаріальних дій з іноземними елементами у зв'язку з необхідністю отримання нотаріусом додаткової інформації (відомостей) або документів (їх копій) від іноземних органів юстиції, установ, організацій, фізичних або юридичних осіб шляхом направлення відповідного міжнародного запиту. Такий порядок зносин нотаріусів з іноземними органами юстиції має свої особливості та згідно зі ст. 101 Закону України «Про нотаріат» визначається законодавством України та міжнародними договорами. Тобто спосіб подання міжнародного запиту залежить від наявності чи відсутності такого міжнародного договору України з певною країною, в якому визначений порядок його подання. Вище в дисертації були зазначені всі наявні міжнародні договори України з іншими країнами. В залежності від поштового зв'язку та часу обробки цих міжнародних запитів іноземними органами юстиції, установами, організаціями, фізичними або юридичними особами нотаріус змушений чекати відповіді місяцями (в деяких випадках роками), а тому обмеження нотаріуса у відкладенні нотаріальної дії з іноземним елементом не більш ніж один місяць (п. 3 ст. 42 Закону України «Про нотаріат») є недоцільним, позаяк ця норма порушує захист прав та інтересів всіх суб'єктів нотаріального процесу, в тому числі й безпосередньо нотаріуса, оскільки змушує його вчиняти певні, на наш погляд, неправомірні нотаріальні дії або відмовляти у їх здійсненні. Це може призводити у майбутньому до виникнення судових спорів, в результаті розгляду яких дії нотаріуса можуть бути визначені недбалими або незаконними. Таким чином наведена законодавча норма стосовно обмеження нотаріуса у відкладенні нотаріальної дії не більш ніж на один місяць не може застосовуватися для вчинення нотаріальних дій, пов'язаних з іноземним елементом, адже вона порушує захист прав та інтересів і клієнта, і самого нотаріуса;

5) гарантію відмови у вчиненні нотаріальних дій. У статті 49 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII визначений чіткий перелік підстав для відмови нотаріусом у вчиненні нотаріальної дії, але він не

є вичерпним і може бути розширений. Отже, нотаріус на вимогу особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, зобов'язаний протягом трьох робочих днів винести в письмовій формі відповідну постанову про відмову, в якій обґрунтовано викласти причини відмови і роз'яснити порядок її оскарження. Пропонуємо доповнити визначений законодавством перелік підстав для відмови у вчиненні нотаріальної дії наступними підставами: неотримання нотаріусом від іноземних органів юстиції, установ, організацій, фізичних або юридичних осіб додаткової інформації (відомостей) або документів (їх копій), запитуваних в міжнародному запиті, які впливають на вчинення нотаріусом нотаріальних дій з іноземним елементом (в тому числі ведення спадкових справ); внесення особи, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії, до єдиного Державного реєстру санкцій, держателем якого є Апарат Ради національної безпеки і оборони України; наявність у нотаріуса документально підтвердженої інформації (відомостей), викладеної, зокрема, на офіційних сайтах судової гілки влади, щодо подання до суду заінтересованою особою позовної заяви, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, або апеляційної скарги;

б) гарантії, пов'язані із захистом нотаріуса при прийманні – передаванні документів нотаріального діловодства. Такі дії чітко регламентовані Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5, зареєстрованим Міністерством юстиції України 23.12.2010 р. № 1318/18613 [93] та Положенням про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 22.03.2011 р. № 871/5, зареєстрованим Міністерством юстиції України 23.03.2011 р. № 388/19126 [82]. Ми пропонуємо розширити ці соціальні гарантії в частині передачі документів нотаріального діловодства приватним нотаріусом на зберігання до Державного нотаріального архіву після закінчення 10-річного строку їх зберігання у приватного нотаріуса. За

цих обставин приватному нотаріусу не потрібно буде розширювати площі кімнат та/або купувати додаткові металеві шафи для зберігання документів нотаріального діловодства;

7) гарантію безстрокової дії свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Це також важлива соціальна гарантія безперешкодної праці нотаріуса, яка забезпечує впевненість у реалізації ним права на вчинення нотаріальної діяльності безстроково. У статті 12 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII закріплений вичерпний перелік випадків можливого анулювання Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю [4];

8) гарантію забезпечення організації постійного та ефективного функціонування Нотаріальної палати України із раціональним використанням людських, матеріальних та технологічних ресурсів щодо забезпечення гідного захисту соціальних та професійних прав нотаріусів. Статтею 16 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII передбачено гарантію нотаріусів на «здійснення професійного самоврядування шляхом об'єднання на професійній основі зусиль нотаріусів для виконання покладених на них обов'язків і забезпечення їхніх прав, представництво професійних інтересів нотаріусів у державних органах, органах місцевого самоврядування, у відносинах з іншими юридичними особами, захист професійних інтересів та соціальних прав нотаріусів, надання різних видів правових допомог тощо. Професійне самоврядування нотаріусів здійснюється через Нотаріальну палату України та її органи» [4];

9) гарантію щодо оскарження дій та бездіяльності нотаріуса, тобто гарантію судової процедури оскарження нотаріальних дій. О.І. Мосьпак звертає увагу на те, що законодавець передбачив можливість звернення до суду з метою захисту прав особи у разі неправомірної відмови у вчиненні нотаріальної дії чи акта, проте чіткий перелік підстав для такого звернення не встановив. При цьому, як зазначає дослідниця, нотаріус за замовчуванням перебуває у більш вигідному становищі, оскільки вчинена ним дія

вважається правомірною доти, доки інше не буде встановлено судом. Таким чином, обов'язок доведення неправомірності дії покладається на заявника (позивача), що відображає реалізацію принципу презумпції правомірності дій нотаріуса, подібного до принципу невинуватості у цивільному процесі [24, с. 275-276]. До вказаної гарантії ми пропонуємо віднести й норми ч. 9 статті 8 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII, у якій зазначено, що «нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії» [4]. М.С. Долинська вказувала на збільшення кількості судових позовів про оскарження заповітів, укладених 15-20 років тому. Науковиця ще у 2014 році наголошувала на тому, що «більшість державних нотаріусів, які посвідчували такі договори, перебувають на пенсії, а деякі працюють в інших установах і практично не пам'ятають обставини посвідчених ними договорів». Вирішення вказаної проблеми – «заборона на залучення до справи в якості третьої особи у 2014 році колишніх державних нотаріусів, які припинили вчиняти нотаріальні дії до 01.10.2008 на підставі того, що вони не є нотаріусами та не зареєстровані в Єдиному реєстрі нотаріусів України» [25, с. 113];

10) гарантію невтручання в нотаріальну діяльність нотаріуса та неперешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій. Проблемні аспекти цієї гарантії перетинаються з вищенаведеними гарантіями.

Розглянемо наступну групу спеціальних соціальних гарантій за професійним спрямуванням, до якої належать соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення при здійсненні нотаріальної діяльності. Як ми вже писали вище, соціальні гарантії нотаріусів можуть дублюватись у залежності від законодавчої сфери. До даної групи гарантій ми відносимо гарантії, тісно пов'язані з особистісними гарантіями за трудовим законодавством. До них, на наш погляд, належать такі гарантії:

- гарантії оплати праці державного нотаріуса та оплати послуг приватного нотаріуса;

- гарантії, пов'язані з правом на відпочинок, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, правом на освіту (в тому числі підвищення рівня кваліфікації, присудження (отримання) наукових ступенів);

- гарантії на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин та в інших випадках, передбачених законом;

- гарантії матеріально-технічного забезпечення нотаріусів;

- гарантії забезпечення зберігання документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса.

Наступна група спеціальних соціальних гарантій за професійним спрямуванням – це соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення після припинення здійснення нотаріальної діяльності та виходу на пенсію (пенсійне забезпечення). До неї віднесемо гарантії на пенсійне забезпечення.

До групи інших спеціальних соціальних гарантій за професійним спрямуванням пропонуємо віднести наступні гарантії:

- гарантії соціально-побутового забезпечення (гарантії на виділення службового житла, матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань, субсидій, гарантії забезпечення витрат на транспорт тощо);

- гарантії забезпечення податкових пільг для нотаріусів;

- гарантії забезпечення пільгових кредитів нотаріусам на придбання житла та/або офісного приміщення для ведення нотаріальної діяльності;

- гарантії нотаріуса щодо спеціального порядку порушення кримінальної справи стосовно нього;

- гарантія захисту нотаріуса від корупційних схем та рейдерських захоплень майна;

– інші соціальні гарантії, якими користуються фізичні особи інших тотожних з нотаріусом професій та яких держава також наділила подібними повноваженнями.

Деякі групи спеціальних соціальних гарантій будуть детально розглянуті у наступному розділі дисертації.

Підводячи підсумок, зазначимо, що соціальні гарантії нотаріусів мають більш декларативний характер, позаяк не передбачають відповідальності за їх невиконання. Питання соціального захисту нотаріусів на сьогодні залишаються недостатньо дослідженими. Однією з найбільших проблем нотаріусів у сфері їх соціального захисту є саме відсутність чітко визначених і закріплених соціальних та інших гарантій, якими вони наділені. Немає переліку та не здійснюється конкретизація таких соціальних гарантій ні у профільному законі, ні в нормативно-правових актах, що створює ряд проблем та непорозумінь під час реалізації права на їх соціальний захист. Також така невизначеність соціальних гарантій досить часто призводить до порушення безпосередніх прав нотаріусів як з боку представників влади, так і з боку громадян, які звертаються до них з приводу вчинення відповідних дій.

1.4 Сучасний стан правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів в Україні

Реформування нотаріату в Україні, як показує практика, здійснюється в умовах, коли відсутня єдина думка щодо єдності напрямків розвитку нотаріату, удосконалення форм та методів здійснення нотаріальної діяльності, а також забезпечення соціального захисту учасників нотаріального процесу. Велика увага наразі зосереджена на соціальному захисті та соціальних гарантіях учасників нотаріального процесу. На законодавчому рівні детально регламентовано поведінку нотаріуса при

вчиненні нотаріальних дій, дотримання ним правил етикету при виконанні своїх функцій, що є важливим для соціального захисту осіб, які користуються послугами нотаріуса. Але, окреслюючи питання соціальних гарантій саме нотаріусів, наголосимо на тому, що вони на законодавчому рівні не систематизовані та чітко не визначені, тому для комплексного дослідження соціальних гарантій, які передбачені для нотаріуса, необхідним є не тільки їх детальне визначення та дослідження, а й розуміння того, де вони закріплені та якими нормативно-правовими актами регулюються. Недосконалість законодавства щодо визначення соціальних гарантій нотаріусів на законодавчому рівні тягне за собою необхідність у їх встановленні і систематизації в єдиному профільному законі. Це важливий напрямок подальшого розвитку нотаріату, зокрема, й на шляху до розвитку нотаріату на міжнародно-правових засадах, з використанням європейських стандартів. На сьогодні питання нормативно-правового регулювання нотаріату перебуває на черговому етапі свого розвитку, оскільки суспільні відносини у вказаній сфері постійно змінюються.

Водночас поряд із значним удосконаленням окремих нотаріальних дій та розвитком інформаційного простору нотаріусів їх соціальний захист захищається на вкрай низькому рівні. Відсутність належної регламентації соціального захисту нотаріусів та закріплення їх соціальних та професійних гарантій на законодавчому рівні негативно впливає на рівень захисту їх особистих та професійних прав. На сьогодні не здійснено регламентацію соціальних гарантій нотаріусів в Україні на законодавчому рівні, не забезпечено створення реального механізму їх соціального захисту, захисту від незаконних посягань на нотаріусів у зв'язку з виконанням ними своїх обов'язків. Актуальним є створення такого мікроклімату, при якому як приватний, так і державний нотаріус здійснюватиме нотаріальні дії без певних залякувань, посягань на їх життя та здоров'я, без втручання у їх професійну діяльність з боку учасників нотаріального процесу та інших осіб. Нотаріус має відчувати захист з боку держави, соціальну та матеріальну

підтримку у випадку настання негативних наслідків і з об'єктивних, і з суб'єктивних причин. Ми вже наголошували на тому, що нотаріуси не мають такого чіткого нормативно-правового підґрунтя, визначеного законодавством щодо їх соціальних гарантій, як, наприклад, судді, прокурори, державні службовці тощо. Це суттєво впливає на їх соціальний захист та дотримання передбачених для них соціальних гарантій, але наголосимо на тому, що це не ставить нотаріусів у нерівне положення з ними щодо їх соціальних гарантій. Єдиною відмінністю, на наш погляд, є відсутність належного рівня систематизації правових норм, які визначають соціальні гарантії для нотаріусів, що і ускладнює процес нашого дослідження. Такі соціальні гарантії окреслені різними актами, які мають різну юридичну силу, а тому у випадку порушення прав нотаріуса для захисту його інтересів здійснюється пошук норм права серед значної кількості правових актів, а для цього потрібний достатньо тривалий час. У контексті нормативно-правового регулювання діяльності нотаріусів і функціонування інституту нотаріату загалом варто звернутися до позиції Н.В. Ільєвої, яка слушно зазначає, що правове забезпечення нотаріальної діяльності в Україні охоплює як нормативне оформлення відносин, пов'язаних із виконанням покладених на нотаріусів функцій, так і визначення правового статусу відповідних посадових осіб, зокрема їх компетенції, обсягу повноважень і юридичної відповідальності [94, с. 29].

Вказаним твердженням вчена акцентує увагу на необхідності здійснення нормативно-правового регулювання як діяльності, так і правового статусу нотаріуса. На нашу думку, процес нормативно-правового регулювання діяльності нотаріуса завершиться лише тоді, коли буде чітко визначено на законодавчому рівні не тільки соціально-правовий статус нотаріуса (державного і приватного) у своїй трудовій діяльності та беззаперечне здійснення ним нотаріальної діяльності, а й сам соціальний захист нотаріуса, який буде забезпечуватися відповідними соціальними гарантіями.

Нормативно-правова база, яка визначає аспекти нотаріальної діяльності, є досить об'ємною, але, як ми вже неодноразово говорили, соціальні гарантії не є систематизованими, а отже, містяться в актах різної юридичної сили. К.І. Чижмарь зазначає, що система джерел інституту нотаріату в Україні являє собою сукупність різнорівневих нормативно-правових актів, які перебувають у взаємному зв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості. Ці акти містять норми, що регулюють суспільні відносини, які виникають у сфері здійснення нотаріальної діяльності, включаючи також організаційно-управлінські відносини. Основним призначенням такої нормативної бази є забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина [16, с. 19].

Отже, для окреслення нормативно-правового закріплення соціальних гарантій нотаріусів варто детально розглянути та проаналізувати ряд нормативних актів у сфері нотаріальної діяльності в цілому та нормативно-правових актів, які стосуються соціального захисту нотаріусів в Україні за їх ієрархією у системі нормативно-правового регулювання.

Почати варто із Основного Закону нашої держави – Конституції України. Ключовою у досліджуваних нами правовідносинах є стаття 43, яка передбачає право кожного на працю. Також суттєвою соціальною гарантією кожної людини, зокрема й нотаріуса, є закріплене право на рівність, відсутність будь-яких привілеїв чи обмежень за статтю, походженням, майновим станом, мовою, переконаннями тощо. Встановлена й рівність доступу до професії нотаріуса для жінок та чоловіків, право на відпочинок, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, повагу до своєї гідності, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (в тому числі й при реалізації свого права на працю), право на соціальний захист, охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування тощо.

Особливого значення у контексті соціальних гарантій нотаріусів набуває ст. 55 Конституції України яка передбачає захист прав і свобод людини і громадянина судом. Ми відносимо право кожної людини на

звернення до суду за захистом своїх конституційних прав саме до соціальних гарантій, оскільки завдяки реалізації вказаного права здійснюється захист соціального статусу особи, забезпечення соціальної справедливості у спірних правовідносинах. Так, ст. 55 Конституції України закріплено, що права людини і громадянина захищаються судом: як судами загальної юрисдикції, так і Конституційним Судом України [19].

Верховний Суд у Постанові від 12.11.2020 р. (справа № 200/3452/17, провадження № 61-18790св19) висловив таку позицію щодо статусу нотаріуса у судових справах: «Нотаріус не стає учасником цивільних правовідносин, не може порушувати цивільні права, які є змістом цих відносин, в нотаріуса відсутня процесуальна заінтересованість у предметі спору. Нотаріус вчиняє нотаріальні дії від імені держави, тому в нього не можуть бути спільні чи однорідні права і обов'язки з особами, які звернулися до нього, або з особами, які вирішили, що їх права порушені нотаріальними діями. ... Отже, визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача, натомість встановлення належності відповідачів й обґрунтованості позову – обов'язком суду, який виконується під час розгляду справи» [95].

З огляду на вищевказане зауважимо, що реалізація нотаріусом свого права на захист судом у якості позивача може бути здійснена лише у випадках, зазначених у Законі України «Про нотаріат», а саме: при оскарженні дій чи рішень, які стосуються анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; при оскарженні відмови у видачі свідоцтва про зайняття нотаріальною діяльністю, порушення нотаріусом правил професійної етики, зупинення чи припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса тощо [4].

Іншою стороною реалізації нотаріусом свого права на захист є захист своєї професійної діяльності в якості відповідача, оскільки у процесі її виконання доводиться виносити постанови про відмову у вчиненні нотаріальних дій, які оскаржуються до суду. Виключно у таких судових справах нотаріус може бути відповідачем та відстоювати свою правову

позицію щодо винесення ним постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії. Сама ж нотаріальна дія, вчинена нотаріусом, може бути предметом оскарження, але нотаріус у цьому випадку може виступатиме тільки як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог, оскільки, як ми зазначали вище, відповідно до позиції Верховного Суду нотаріус не стає учасником цивільних правовідносин між Сторонами нотаріальної дії, а отже, не може порушувати цивільні права, які є змістом цих відносин, а також у нотаріуса відсутня і процесуальна заінтересованість у предметі спору та реалізації прийнятого рішення (постанова ВС КЦС по справі № 227/5540/18 від 19.01.2021 р.) [96].

З наведеного вище можемо зробити висновок, що у процесі здійснення свого захисту у суді нотаріус може виступати у якості позивача (тільки при оскарженні рішень або наказів, винесених виключно щодо нього самого як нотаріуса), відповідача (виключно при оскарженні постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії), третьої особи у справі, яка не заявляє самостійних вимог (виключно при оскарженні самої нотаріальної дії).

Окреслюючи положення, які містяться у Конституції України, також можемо зробити аргументований висновок про те, що питанню нотаріальної діяльності в Основному Законі держави майже не приділено уваги. Також у порівнянні із такими інститутами, як прокуратура, суд, адвокатура, питання нотаріату в Конституції України не визначено. Це означає, що основи нормативно-правового регулювання нотаріату Конституцією не закріплено, а детальна регламентація діяльності нотаріусів та вчинення нотаріальних дій здійснюється профільним Законом України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII та рядом прийнятих на його виконання правових актів. Відсутність норм про нотаріат у Конституції України не зменшує його значення у системі соціального захисту населення. Проте, враховуючи, що іншим інститутам, які забезпечують соціальних захист населення (суд, прокуратура, адвокатура, Уповноважений Верховної ради з прав людини), приділено більше уваги, доречно було б на рівні Конституції України закріпити й соціальний статус нотаріату. Це можна здійснити шляхом

доповнення розділу VIII «Правосуддя» Конституції України статтею 131³ наступного змісту: «Для посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та для вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності діє нотаріат. Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси)».

Вважаємо, що закріплення поняття нотаріату та його правових основ у Конституції України сприяло б підвищенню не лише рівня функціонування нотаріальної діяльності в Україні, а й ролі та значення нотаріату у системі захисту прав, свобод та законних інтересів осіб. Також завдяки цьому були б закладені основи законодавчого закріплення не тільки гарантій нотаріальної діяльності, а й правових, соціальних, матеріальних, професійних та інших гарантій нотаріусів як суб'єктів здійснення нотаріальної діяльності.

До наступної групи в ієрархії нормативно-правових актів, які визначають соціальні гарантії нотаріусів, належать міжнародні нормативно-правові акти. У статті 9 Конституції України зазначено, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [19]. Отже, міжнародні нормативно-правові документи у сфері нотаріальної діяльності, ратифіковані Україною, є частиною національного законодавства, а тому останні набувають важливого значення у питаннях нормативно-правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів. Використання норм міжнародних актів спрямоване на встановлення міжнародних стандартів, які застосовуються у тих чи інших правовідносинах, віднесених до тих чи інших осіб. М.М. Шумило пропонує міжнародні стандарти визначати як закріплений міжнародними актами соціальний мінімум, що носить обов'язковий характер та спрямований на забезпечення рівної можливості непрацездатним особам реалізовувати надані

їм права на тому ж рівні, що й працездатні особи [97, с. 243-244]. Окреслюючи співвідношення норм міжнародного та національного права, наголосимо на тому, що традиційно роль міжнародних систем захисту прав людини розглядається як додаткова стосовно внутрішньодержавної системи, яка несе першочергову відповідальність за належне виконання зобов'язань щодо імплементації міжнародних стандартів [98, с. 191]. На сьогодні роль та значення міжнародних норм, які визначають соціальні гарантії особи та аспекти її соціального захисту, є досить важливими, оскільки такі акти відображають міжнародний досвід регулювання тих чи інших прав та є еталонами для впровадження міжнародних соціальних стандартів у національні норми.

У попередніх підрозділах дисертації ми вже наголошували на тому, що нотаріус – це насамперед фізична особа, член суспільства, окрема особа, яка користується загальними правами, притаманними звичайній людині, зокрема й правом на належний соціальний захист. Але специфіка роботи нотаріуса, особливо нотаріуса, який здійснює незалежну професійну діяльність, дещо відрізняється від діяльності за звичайним трудовим договором. Проте це не є перешкодою для поширення загальних міжнародних соціальних гарантій на нотаріусів як фізичних осіб. Тобто ми наголошуємо на тому, що за загальним правилом на нотаріусів поширюються норми всіх без винятку міжнародних актів та міжнародних документів, які поширюються й на звичайних фізичних осіб, та закріплених у них соціальних гарантій.

Соціальні права людини завжди були предметом обговорення Організації Об'єднаних Націй (ООН), а тому і не дивно, що ООН ухвалено цілу низку міжнародно-правових актів з питань соціального забезпечення. Одним із перших стала Загальна декларація прав людини, проголошена 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН, що закріпила фундаментальні соціальні права людини, які держави мають імплементувати у своє внутрішнє законодавство [99].

Важливим міжнародним актом у сфері соціального захисту прав людини є й Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, який ухвалений 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Вказаним Пактом закріплено ряд важливих соціальних гарантій, які дещо конкретизують та індивідуалізують ті права та соціальні гарантії особи, які встановлені Загальною Декларацією прав людини, а саме: «право на працю, справедливі і сприятливі умови праці, право на особливу охорону матерям протягом розумного періоду до і після пологів (ст. 10); право для себе і своєї сім'ї на достатній життєвий рівень (ст. 11) тощо» [100]. На Україну як рівноправного члена ООН покладається обов'язок під час розроблення національного законодавства враховувати й міжнародні норми та міжнародні стандарти у сфері соціального захисту особи.

Досліджуючи питання здійснення нотаріальної діяльності загалом, розглянемо й окремі міжнародні документи у сфері нотаріальної діяльності, які хоча прямо й не визначають соціальні гарантії нотаріусів, проте мають важливе значення для їх соціального захисту. Одним із перших документів, на який варто звернути увагу, є Європейський кодекс нотаріальної етики, прийнятий Конференцією нотаріусів Європейського Союзу 03-04 лютого 1995 року в Неаполі (зі змінами, внесеними 20-21 жовтня 1995 року), а також зі змінами, прийнятими 17-18 березня 2000 року в Брюсселі і 09 листопада 2002 року в Мюнхені. Вказаним актом виокремлено певні стандарти нотаріальної діяльності, вимоги до професійної діяльності нотаріуса, норми його етичної та іншої поведінки. Водночас цим документом закріплена обмежена, на нашу думку, кількість саме соціальних гарантій нотаріусів, а саме: право на винагороду за свою діяльність та право на укладення договору страхування професійної відповідальності незалежно від країни походження збитків професійної діяльності [101]. Отже, вказаний міжнародний акт досить стисло визначив окремі соціальні гарантії нотаріусів, зводячи їх виключно до отримання винагороди за вчинення нотаріальних дій та страхування їх діяльності. Обмеженість соціальних гарантій нотаріусів

негативно впливає на забезпечення їх соціального захисту та гарантування незалежності та недоторканності як особистості, невтручання у професійну діяльність.

Погодимось із думкою Н.Г. Плахотнюк, що «соціальні гарантії деталізуються в законодавчих актах, що регулюють, зокрема, й процедуру реалізації прав. Гарантування прав, на думку науковця, є не тільки конституційним зобов'язанням держави, а й дотриманням взятих Україною зобов'язань відповідно до Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту 1966 року та інших міжнародних положень-стандартів у сфері захисту і гарантування прав людини» [102, с. 79]. Отже, закріплення соціальних гарантій у міжнародних актах є не тільки важливим вектором розвитку національного законодавства, а й способом їх реального впровадження та створення механізмів реалізації державами, які ратифікували той чи інший міжнародний акт.

Переходячи до наступної ланки нормативно-правових актів у сфері нотаріальної діяльності – законів України, зазначимо, що М.С. Долинська до джерел нотаріального права відносить Цивільний кодекс України, Земельний кодекс України, Господарський кодекс України, Сімейний кодекс України, Податковий кодекс України та інші акти. Вчена також вважає, що джерелами нотаріального права є й ряд законів, які нотаріуси використовують у своїй нотаріальній діяльності [103, с. 570]. Але оскільки вони не містять соціальних гарантій нотаріусів, першочергово варто дослідити профільний закон у сфері нотаріальної діяльності – Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII, у якому визначено питання державного регулювання нотаріальної діяльності [4]. Загалом під державним регулюванням нотаріальної діяльності К.Ф. Білько пропонує розуміти «вироблення правової політики шляхом різного роду інструментів, у тому числі економічних, правових, соціальних тощо. Втілення такої державної політики здійснюється за допомогою нормативно-правових актів через управлінську діяльність. Безпосередню реалізацію зазначеної політики

здійснюють органи виконавчої влади. Комплекс заходів соціально-економічного і політичного змісту, у тому числі і правове забезпечення організації та діяльності нотаріату, – це основні напрямки державного регулювання нотаріату та вироблення державної політики у вказаній сфері» [104, с. 49].

Зокрема статтею 2¹ наведеного вище Закону передбачено ті суспільні відносини, щодо яких здійснюється саме державне регулювання нотаріальної діяльності, а саме: «встановлення умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядок зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; визначення органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначення ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановлення переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановлення розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановлення правил професійної етики нотаріусів тощо» [4]. Питання ж соціального захисту та визначення соціальних гарантій, які поширюються на нотаріусів, вказаною статтею не визначено, а тому можемо зробити загальний висновок, що соціальним гарантіям нотаріуса не приділено належної уваги і в профільному законі, а державне регулювання щодо їх визначення та закріплення фактично не здійснюється.

Досліджуючи норми, закріплені в Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII, відзначимо, що стаття 8¹ має назву «Гарантії нотаріальної діяльності», в якій мова йде про «заборону будь-якого втручання в діяльність нотаріуса та визначено окремі аспекти проведення обшуку, виїмки, огляду робочого місця (контори) нотаріуса, а також вказано на недопущення вилучення (виїмки) печатки, реєстрів нотаріальних дій та

документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому цим Законом» [4]. Отже, вказана стаття хоча й передбачає певний захист нотаріуса, проте не розкриває в повній мірі всіх тих соціальних гарантій, якими наділені нотаріуси. Водночас ми, акцентуємо увагу на тому, що окремі норми профільного Закону, хоча й не прямо, але все ж стосуються визначення певних соціальних гарантій для нотаріусів. Вище ми вже окреслювали норми статей Закону України «Про нотаріат», які забезпечують: право нотаріусів на оскарження прийнятих стосовно них певних рішень, наказів; право на вчинення нотаріальних дій тільки після здійснення їх оплати, а також у передбачених законом випадках після сплати до бюджету податку з доходів фізичних осіб та в день подачі всіх необхідних документів (ч. 1 ст. 42); обов'язок щодо здійснення страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса (стаття 28); право на заміщення приватного нотаріуса (стаття 29); виключний перелік підстав для зупинення або припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та порядок їх реалізацій (статті 29¹, 29², 30, 30¹) тощо.

Таким чином, на підставі вищенаведеного можна констатувати, що Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII все ж не позбавлений недоліків, зокрема й щодо питання соціального захисту, визначення соціальних гарантій та інших видів забезпечення. З цього приводу В.О. Красногор слушно зауважує, що Закон України «Про нотаріат» не здатний охопити всі аспекти правового регулювання нотаріальної діяльності з належною мірою деталізації. Саме тому окремі питання, пов'язані з функціонуванням нотаріату, уточнюються та конкретизуються в підзаконних нормативно-правових актах, які покликані забезпечити належну правову регламентацію відповідних відносин [15, с. 73]. Ми погоджуємося з наведеним вище твердженням, зокрема й щодо закріплення соціальних гарантій нотаріусів саме у підзаконних нормативно-правових актах.

Підсумовуючи питання окреслення соціальних гарантій нотаріусів у Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII, звернімо увагу

на один аспект – чіткого переліку соціальних гарантій у єдиній статті профільний Закон не містить, але його окремі норми визначають соціальний захист нотаріусів та окреслюють межі подальшого нормативно-правового регулювання у вказаній сфері. Водночас вказаний Закон мав суттєве значення для розвитку нотаріату, оскільки він містить підвищені вимоги до нотаріуса, є основою для подальшого зрівняння повноважень державних та приватних нотаріусів у вчиненні нотаріальних дій, посилює гарантії діяльності нотаріуса тощо.

Наступним законом є Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-V, який визначає «правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття» [48]. Зокрема вказаний Закон окреслює гарантії у сфері зайнятості, до яких варто віднести й соціальні гарантії, що стосуються праці особи, які тісно переплітаються із трудовими гарантіями особи. Так, досліджуваний Закон встановлює наступні гарантії, які можна застосувати й до нотаріусів: 1) добровільність праці; 2) заборону проявів будь-якого виду дискримінації у сфері зайнятості; 3) захист прав у сфері зайнятості; 4) право на професійне навчання. Ключовим правом, передбаченим Законом України «Про зайнятість» від 05.07.2012 р. № 5067-V, є право на соціальний захист у випадку настання безробіття, що відповідно до статті 9 реалізовується шляхом: «1) участі в загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на випадок безробіття, яке передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття; 2) надання певних видів безоплатних соціальних послуг; 3) надання особливих гарантій працівникам, які втратили роботу у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці; 4) надання додаткової гарантії зайнятості окремим категоріям населення, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці» [48].

У контексті дослідження загальних соціальних гарантій раніше ми вже згадували про Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні

соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III, в якому чітко визначено поняття державних соціальних гарантій та статтею 17 закріплено їх основні види: «мінімальний розмір заробітної плати; мінімальний розмір пенсії за віком; неоподатковуваний мінімум доходів громадян; розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат» [38]. Цим Законом встановлюються та регламентуються сфери застосування державних соціальних стандартів і нормативів та гарантії їх забезпечення, які в цілому можуть стосуватися й нотаріусів як фізичних осіб та членів суспільства.

Іншим законом є Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 р. № 966-XIV, у якому міститься визначення прожиткового мінімуму та закріплена правова основа для його встановлення [105]. У вказаному Законі визначено сфери, у яких застосовується базова величина прожиткового мінімуму доходів громадян, яка впливає на формування оплати праці працевлаштованих осіб, але не впливає на посадовий оклад державних нотаріусів (на відміну від працівників органів прокуратури, суду тощо), оскільки посадовий оклад державних нотаріусів має сталий розмір, який щорічно не змінюється та не враховується рівень інфляції, що негативно впливає на рівень їх соціального захисту.

Важливими законами, які окреслюють окремі питання соціальних гарантій нотаріусів, є наступні:

1) Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII, який визначає «правові засади і гарантії здійснення громадянами України права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці» та закріплює основи соціального захисту працевлаштованих осіб: трудовий договір, робочий час, час відпочинку, нормування праці, оплату праці, визначає основні гарантії працівників, зокрема, й щодо їх матеріальної відповідальності [85];

2) Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР, які визначають «відповідно до Конституції України принципи і загальні правові, фінансові

та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні», а також встановлюють види загальнообов'язкового державного соціального страхування в залежності від страхового випадку [106];

3) Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105-XIV, який відповідно до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначає «правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючим громадянам щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, у разі нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, охорони їхнього життя та здоров'я» [107];

4) Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV [108], який містить аспекти соціального захисту нотаріусів, оскільки особи, які проводять незалежну професійну діяльність та нотаріальну діяльність, підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню.

Зрозуміло, що ми проаналізували не всі закони, а лише ключові у питаннях окреслення соціальних гарантій державних та приватних нотаріусів в Україні [109, с. 446].

Підзаконні нормативно-правові акти – це наступна ієрархічна складова нормативно-правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів в Україні. Відзначимо, що ця група актів є найбільш чисельною, оскільки більшість аспектів соціального захисту нотаріусів та захист їх нотаріальної діяльності деталізується саме в підзаконних нормативно-правових актах та в концепціях розвитку нотаріату, а тому вони мають особливе значення у питанні окреслення соціальних гарантій нотаріусів. Першочергово варто наголосити на тому, що особливе значення нотаріальної діяльності підкреслюється тим, що введення в дію Закону України «Про нотаріат» від

02.09.1993 р. № 3425-XII супроводжувалось постановою Верховної Ради України від 02.09.1993 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про нотаріат»». Це свідчить про важливість правильного та поступового формування законодавства у сфері здійснення нотаріальної діяльності і визначення правового статусу нотаріуса. Загалом вказаною постановою Верховна Рада України зобов'язала Кабінет Міністрів України в строк до 01 квітня 1994 року внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції про приведення законодавчих актів України у відповідність із Законом України «Про нотаріат» (3425-12), а саме: привести рішення Уряду України у відповідність із цим Законом; розробити і затвердити нормативні акти, необхідні для виконання положень цього Закону; забезпечити перегляд і скасування міністерствами і відомствами України їх нормативних актів, що суперечать вказаному Закону. Слід зауважити, що вже у наведеній постанові закріплювалась важлива соціальна гарантія для нотаріусів, які займаються приватною нотаріальною діяльністю, – сприяння виділенню приміщень для нотаріусів з наданням пільг щодо стягнення орендної плати з боку органів місцевої виконавчої влади Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя [110].

У цьому підрозділі ми не будемо детально розглядати кожен підзаконний нормативно правовий акт та ту соціальну гарантію, яку він визначає і закріплює, оскільки це буде предметом нашого дослідження у наступному розділі дисертації, але все ж назовемо деякі з них. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 р. № 1123 затверджено Положення про умови оплати праці працівників державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів [81], наказом Міністерства юстиції України від 22.03.2011 р. № 871/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 23.03.2011 р. № 388/19126, затверджено Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса, яким здійснюється регулювання правовідносин щодо заміщення приватного нотаріуса [82].

Окреслюючи підзаконні нормативно-правові акти у сфері нотаріату та нотаріальної діяльності, погодимося із думкою В.В. Баранкової, яка відзначає, що в Україні останнім часом склалась практика широкого застосування актів інших галузей права і підзаконного регулювання загалом та нотаріату зокрема. Вчена зазначає, що, «крім нормативних актів, які безпосередньо врегульовують питання організації та діяльності органів нотаріату, суттєве значення мають чисельні норми таких галузей права, як цивільне, сімейне, трудове тощо. Так, під час розв'язання питання про видачу свідоцтва про право на спадщину застосовуються відповідні норми Цивільного кодексу. Під час вчинення виконавчого напису про стягнення заборгованості з підстав, що випливають із трудових відносин, нотаріуси застосовують Кодекс законів про працю. Під час посвідчення шлюбного договору або видачі свідоцтва про право власності подружжя застосовуються норми Сімейного кодексу» [111, с. 31]. Особливе місце відведено саме нормативно-правовому регулюванню нотаріату та нотаріального процесу. У цілому про таку ж ситуацію щодо нормативно-правового регулювання можна говорити й при окресленні соціальних гарантій нотаріусів. Є нормативно-правові акти, які визначають окремі аспекти соціального захисту нотаріусів, проте різними суб'єктами права та правовідносин вони можуть розглядатися досить по-різному. Така ситуація обумовлює й різноманітні підходи до розуміння такого захисту загалом та застосування окремих соціальних гарантій зокрема.

Важливе значення у питаннях регулювання соціальних гарантій нотаріусів в Україні, на нашу думку, мають і рішення Конституційного Суду України. Загалом вони досить часто, хоча й не стосуються конкретно нотаріусів, тобто мають загальний характер та поширюються на невизначене коло осіб, але мають досить вагоме значення для підвищення рівня соціального захисту та закріплення соціальних гарантій нотаріусів в Україні. Прикладом може служити Рішення Конституційного Суду України від 09.07.2007 р. № 6-рп/2007 у справі про соціальні гарантії громадян, у

мотивувальній частині якого було зазначено, що «аналіз законодавчої діяльності Верховної Ради України свідчить про те, що при прийнятті законів про Державний бюджет України систематично зупиняється дія інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій, які є складовою конституційного права громадян на соціальний захист і достатній рівень життя кожного» [112]. Аналізуючи наведене вище, Суд робить висновок, що соціальні пільги, компенсації та гарантії є юридичними засобами здійснення та реалізації конституційного права особи на соціальний захист, вони носять загальнообов'язковий характер, а тому мають виконуватися всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх службовими та посадовими особами.

Окреслюючи питання сучасного стану нормативно-правового регулювання як діяльності нотаріату в цілому, так і питання соціальних гарантій нотаріусів, звернемо увагу на дискусію щодо перспективи прийняття оновленого акта у системі нотаріату. Зокрема мова йде про необхідність закріплення правовідносин, що регулюють діяльність нотаріату, у єдиному кодифікованому нормативному документі. Як було зазначено в ході проведення круглого столу під назвою «Основні тенденції в реформуванні нотаріату України та європейський досвід», формування вітчизняного законодавства на європейських стандартах – ключова вимога для України у контексті членства в ЄС. Перегляд, систематизація, прийняття єдиного документа, яким має стати Нотаріальний процесуальний кодекс – це реальний шлях до вступу в ЄС, оскільки завдяки цьому забезпечуватиметься регламентація нотаріальних процесів, визначатимуться процедури вчинення певних процесуальних дій, механізми оскарження їх законності тощо [113]. У цілому перспективи та необхідність прийняття Нотаріального процесуального кодексу є окремою темою, яка потребує додаткового аналізу та дослідження.

Для вирішення проблем визначення видів та створення ефективних механізмів реалізації соціальних гарантій варто, на нашу думку, більшу увагу

приділити питанню нормативного врегулювання соціальних гарантій як державних, так і приватних нотаріусів. Тобто актуальним на сьогодні є нормативно-правове закріплення соціальних гарантій нотаріусів у відповідному нормативно-правовому акті із детальною регламентацією того, на що може розраховувати як державний, так і приватний нотаріус щодо свого соціального захисту. Це можна закріпити в окремій статті під назвою «Соціальні гарантії нотаріусів як основних суб'єктів здійснення нотаріальної діяльності» у профільному Законі, де передбачити види основних та додаткових соціальних гарантій, які надаються нотаріусам.

Окремо слід наголосити на тому, що не всі окреслені вище закони та нормативно-правові акти в повній мірі можуть бути застосовані до приватних нотаріусів як самозайнятих осіб. Таким чином, у питаннях нормативно-правового врегулювання правового статусу та гарантій самозайнятих осіб варто підтримати позицію К.В. Гнатенко, яка вказує на необхідність створення та впровадження спеціального законодавчого механізму соціального захисту для цієї категорії населення. Такий механізм має передбачати ефективні компенсаційні й підтримувальні заходи та бути орієнтованим на цільове, адресне використання державних ресурсів для забезпечення реальної підтримки саме тих осіб, які цього найбільше потребують [87, с. 58].

Ми погоджуємося із наведеним вище твердженням та вважаємо, що держава має комплексно підійти до питання соціальних гарантій самозайнятих осіб і чітко закріпити ті соціальні гарантії, якими вони наділені. Спроби систематизації соціального захисту самозайнятих осіб уже були. Так, свого часу пропонувався проєкт Закону України «Про соціальний захист осіб, які забезпечують себе роботою самостійно» від 07.03.2017 р. № 6165, метою якого було сприяння держави соціальному захисту осіб, які самостійно забезпечують себе роботою, шляхом залучення їх до участі в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та соціального страхування [114]. Але згідно з відомостями офіційного

вебпорталу сайту Верховної Ради України 29.08.2019 законопроект було відкликано.

Підсумовуючи, зазначимо, що на сьогодні нормативно-правове регулювання соціальних гарантій нотаріусів має такі особливості: 1) відсутність єдиного нормативно-правового закріплення розуміння (визначення) соціальних гарантій нотаріусів та їх видів; 2) відсутність систематизації нормативно-правового закріплення соціальних гарантій нотаріусів у профільному Законі; 3) значна кількість підзаконних нормативно-правових актів, які визначають окремі соціальні гарантії нотаріусів; 4) регулювання соціальних гарантій нотаріусів здійснюється поряд із розвитком інших правовідносин у нотаріальній діяльності, що стосується набуття статусу нотаріуса, оплати його праці, відпочинку, призупинення його нотаріальної діяльності тощо. Тобто вищенаведене свідчить про те, що соціальні гарантії виникають там, де закінчується нормальне регулювання трудових правовідносин з нотаріусами, а також там, де виникають проблеми з їх соціальним захистом; 5) окремі соціальні гарантії, які чітко не окреслені на законодавчому рівні, мають декларативний характер. І це пов'язано з відсутністю не тільки їх належного закріплення, а й ефективного механізму впровадження у життя; 6) відсутність закріплених видів та упорядкування соціальних гарантій для приватних нотаріусів, які забезпечують себе роботою самостійно, але в окремих випадках можуть розраховувати на підтримку з боку держави.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ

2.1 Особливості матеріального забезпечення нотаріусів в Україні

Нотаріус – важливий процесуальний суб’єкт як у суспільстві в цілому, так і в окремих суспільних відносинах нотаріального процесу, пов’язаних із вирішенням будь-яких питань шляхом посвідчення фактів, правочинів, оформлення спадщини, проведення державної реєстрації тощо. Для вчинення відповідних нотаріальних та реєстраційних дій нотаріус має бути належним чином забезпечений відповідною технікою, захисним доступом до державних реєстрів, канцелярським приладдям, іншими засобами, які є необхідними для належного виконання ним своїх обов’язків. Матеріальне забезпечення виступає одним із основних елементів нормального функціонування нотаріуса.

Звернімо увагу на те, що в практичній площині питання матеріального забезпечення нотаріусів порушується вкрай рідко. Єдиним помітним випадком публічного висвітлення цієї проблематики стала масова мирна акція нотаріусів, проведена 25 лютого 2019 року під гаслом «Нотаріат проти корупційних та рейдерських схем». Під час цього заходу, зокрема, було акцентовано увагу на проблемі поступового скорочення чисельності представників нотаріату та недостатнього фінансування галузі [115]. Ця акція протесту у подальшому мала важливе значення для підвищення рівня матеріального забезпечення нотаріусів, оскільки її результатом було підвищення рівня посадових окладів у декілька разів. Її результати стали свідченням того, що нотаріус – це особа, яка ціниться у державі і збереження потенціалу якої є важливим напрямком роботи держави та її органів. Також

вказана акція стала важливим кроком до залучення до нотаріату високопрофесійних та відданих роботі осіб.

Переходячи безпосередньо до розгляду матеріального забезпечення нотаріусів, зазначимо, що у науковій літературі не має чіткого однозначного тлумачення поняття «матеріальне забезпечення» та його складових. К.Ф. Білько, аналізуючи адміністративно-правові засади функціонування нотаріату, підкреслює, що матеріально-технічне забезпечення є важливою складовою ефективної організації нотаріальної діяльності. Воно включає в себе створення всіх необхідних умов для здійснення нотаріусами своїх повноважень. При цьому існує суттєва різниця в джерелах фінансування приватних і державних нотаріусів: приватні нотаріуси несуть витрати на здійснення власної діяльності самостійно, тоді як забезпечення нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, проводиться за рахунок бюджетних коштів [116, с. 545]. І.І. Когутич у своїй статті тлумачить матеріальні гарантії нотаріуса як закріплені в нормах матеріального права певні засоби, які спрямовані на створення сприятливих умов для здійснення нотаріальної діяльності. До таких гарантій автор відносить: «нормативне закріплення вимог, які висуваються до кандидатів на посаду нотаріуса чи його помічника, вимог, яким має відповідати робоче місце нотаріуса, принципів введення нотаріальної діяльності, обмежень, які пов'язані із веденням нотаріальної діяльності тощо» [41, с. 95]. Отже, наведене вище є тими гарантіями, які суттєво впливають на матеріальний стан особи, проте, на нашу думку, вони не є ключовими при визначенні матеріального забезпечення нотаріусів. Вважаємо, що в загальному плані матеріальне забезпечення – це ті блага, які отримує особа для забезпечення достатнього життєвого рівня для себе і своєї сім'ї, охорони праці і здоров'я та на які особа може розраховувати у випадку настання пенсійного віку, безробіття, непрацездатності тощо. Матеріальне забезпечення досить часто пов'язують саме із грошовим забезпеченням особи, певними виплатами, пільгами, на які особа може розраховувати відповідно до свого соціального становища або

статусу. Окреслюючи правові основи соціального захисту, колектив авторів підручника «Право соціального забезпечення в Україні» пов'язує матеріальне забезпечення із загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш і Н.М. Вапнярчук визначають загальнообов'язкове державне соціальне страхування як інституційну систему, що охоплює сукупність прав, обов'язків та гарантій, спрямованих на забезпечення громадян у випадках втрати працездатності (повної, часткової чи тимчасової), хвороби, безробіття з незалежних від особи причин, втрати годувальника, настання пенсійного віку та інших ситуацій, встановлених законодавством. Фінансування цього захисту здійснюється через спеціальні грошові фонди, що формуються за рахунок страхових внесків, які сплачуються роботодавцем (власником або уповноваженим ним органом), застрахованими особами, а також за рахунок бюджетних коштів та інших законодавчо визначених джерел [117, с. 26]. Матеріальне забезпечення нотаріусів не має чіткого окреслення ні в профільному Законі, ні в інших нормативно-правових актах. І якщо питання матеріального забезпечення державних нотаріусів можна ототожнити з матеріальним забезпеченням державних службовців, то матеріальне забезпечення приватних нотаріусів є досить розмитим та загалом потребує певної чіткості. Отже, матеріальне забезпечення нотаріусів – це комплекс різногалузевих видів допомог (виплат, пільг, страхувань), які надаються нотаріусам для забезпечення їх професійної діяльності, достатнього життєвого рівня самих нотаріусів та членів їх сімей, охорони праці і здоров'я.

Отже, окреслення матеріального забезпечення нотаріусів розпочнемо із ключового чинника – оплати праці. Слушною видається позиція Л.О. Дорогань-Писаренко, яка підкреслює, що в сучасних умовах заробітна плата як економічна категорія не реалізовує у повному обсязі свої базові функції. Зокрема мова йде про розподільчу функцію, функцію відтворення робочої сили та стимулювання трудової активності. На її думку, заробітна плата дедалі більше набуває рис соціальної виплати, рівень якої слабо

корелює з фактичними результатами праці працівника [118, с. 127]. Особливо гострою ця проблема є для державних нотаріусів, рівень оплати праці яких не відповідає її результатам. Якщо окреслювати питання матеріального забезпечення в частині оплати праці нотаріусів, то оплата праці державних та приватних нотаріусів відрізняється між собою, а тому окремо більш детально дослідимо її особливості.

Отже, розпочнімо із оплати праці державного нотаріуса. Одним із перших факторів, на який варто звернути увагу, є те, що відповідно до статті 17 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII «державні нотаріальні контори створюються і ліквідуються Міністерством юстиції України, а його територіальними органами затверджуються штати державних нотаріальних контор у межах встановленої для державних нотаріальних контор штатної чисельності і фонду заробітної плати». Частиною 3 цієї ж статті закріплено, що «призначення на посади державного нотаріуса, завідуючого державною нотаріальною конторою та звільнення з таких посад здійснюється територіальними органами Міністерства юстиції України» [4]. Вказана норма означає, що державні нотаріуси підпорядковані Міністерству юстиції України, територіальні органи якого не тільки здійснюють їх безпосереднє призначення, а й опосередковано впливають на розмір оплати праці та інші види матеріального забезпечення. Оскільки державні нотаріальні контори утримуються за рахунок Державного бюджету України, то як оплата за вчинення державними нотаріусами нотаріальних дій справляється державне мито у розмірах, встановлених чинним законодавством, а за надання додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, передбачена додаткова оплата, яка спрямовується до Державного бюджету України. У разі ж заподіяння особі шкоди незаконними або недбалими діями державного нотаріуса відповідальність за це фактично несе держава, про що ми раніше вже зазначали.

У вказаних правовідносинах простежується двосторонній зв'язок між оплатою праці нотаріуса та його внеском до Державного бюджету України. Це означає, що й держава в особі її органів має забезпечити гідний рівень життя та праці державного нотаріуса, а останній повинен продуктивно працювати та надавати послуги, кошти від яких надходитимуть до Державного бюджету України. Цей взаємозв'язок є досить тонким, проте дуже важливим для Сторін [119, с. 107].

Окремо варто зазначити, що Законом України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII передбачено заборону на певні види діяльності нотаріусів, а саме: «підприємницьку, адвокатську діяльність, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім виконання функції медіатора, викладацької, наукової і творчої діяльності, реєстрації підписувачів згідно із законодавством у сфері електронних довірчих послуг, а також діяльності у професійному самоврядуванні нотаріусів» [4]. Враховуючи наведене вище, зазначимо, що оплата праці державних нотаріусів має бути гідною та забезпечувати у повному обсязі достатній життєвий рівень їх самих та членів їхніх сімей, охорону праці і здоров'я, професійне виконання своїх обов'язків тощо. На практиці, на жаль, ми ще не досягли такого рівня матеріального забезпечення державних нотаріусів, який би в повному обсязі забезпечував потреби самих нотаріусів та членів їх сімей.

Загалом питання оплати праці державних нотаріусів чітко визначено на нормативно-правовому рівні. Воно регламентоване та деталізоване у постанові Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 р. № 1123 «Про умови оплати праці працівників державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів» (далі – Постанова № 1123 від 11.09.2007 р.), якою затверджено схему посадових окладів працівників державних нотаріальних

контор та державних нотаріальних архівів та визначено складові їх заробітної плати [81].

Оплата праці державного нотаріуса складається із посадового окладу відповідно до затвердженої Постановою № 1123 від 11.09.2007 р. схеми посадових окладів та надбавок за високі досягнення у праці або за виконання особливо важливої роботи» [81]. Аналізуючи наведену Постанову, наголосимо на тому, що зміни до неї (у додаток, яким визначено схеми посадових окладів працівників державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів) щодо розміру посадових окладів вносились лише 4 рази, а саме: постановою Кабінету Міністрів від 19.03.2008 р. № 208 «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 р. № 1123» [120], постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2017 р. № 84 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 року № 1123», якою, наприклад, визначено посадовий оклад завідувача державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву у розмірі 4 000 грн, його заступника – 3 900 грн, а державного нотаріуса – 3 200 грн. [121]; постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 р. № 539 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 року № 1123», якою посадовий оклад завідувача державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву визначено у розмірі 5 600 грн, його заступника – 5 500 грн, а державного нотаріуса – 4 900 грн. Останні зміни внесено постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 832 «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 року № 1123», де, як ми вже зазначали, передбачено посадовий оклад завідувача державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву у розмірі 6 000 грн, його заступника у розмірі 5 950 грн, а державного нотаріуса – 5 300 грн [122]. Як уже зазначалось раніше, вказані зміни щодо розміру посадового окладу були результатом мирного протесту нотаріусів та їх невдоволення рівнем оплати праці, проте на сьогодні вказане питання залишається відкритим.

Проаналізуємо рівень посадового окладу державного нотаріуса, який існує наразі, відповідно до пункту 3 статті 43 Конституції України, згідно з яким кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, та статті 3¹ Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР, за якою «розмір заробітної плати працівника за повністю виконану місячну (годинну) норму праці не може бути нижчим за розмір мінімальної заробітної плати» [123]. Статтею 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» від 19.11.2024 р. № 4059-IX встановлений такий розмір мінімальної заробітної плати з 01 січня 2025 року: «у місячному розмірі – 8000 гривень; у погодинному розмірі – 48 гривень». Цим же Законом визначено й інші розміри прожиткових мінімумів для фізичних осіб різних категорій, а також встановлено розміри прожиткового мінімуму для визначення посадового окладу окремих державних органів: органів прокуратури (1 600 грн), суддів (2 102 грн), інших державних органів (2 102 грн), але без врахування працівників органів нотаріату [124].

Візьмімо до уваги той факт, що у прокурорів та суддів (на відміну від державних нотаріусів) розміри посадових окладів чітко визначені в профільних законах, а їх розрахунок пов'язаний з кількістю прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 01 січня календарного року. Крім того, також чітко закріплена структура їх заробітної плати цих осіб, а саме:

1) статтею 81 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII визначено розміри посадового окладу працівників прокуратури та його структуру, де чітко простежується прив'язка до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, адже він є базою для визначення розміру посадового окладу [125];

2) статтею 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII визначено розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який є базою для встановлення посадового окладу суддів

різних інстанцій. Цією ж статтею закріплено й структуру суддівської винагороди, яка включає різні надбавки та доплати [126].

Також зазначимо, що пунктом 3 статті 51 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII чітко визначений «мінімальний розмір посадового окладу у державних органах, юрисдикція яких поширюється на територію одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення, який не може бути менше двох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом» [13].

Відзначимо, що на сьогодні не має єдності нотаріальної спільноти стосовно того, прив'язувати рівень посадового окладу державного нотаріуса до прожиткового мінімуму, до мінімальної заробітної плати чи просто чітко визначити розмір посадового окладу для кожного працівника нотаріальної контори.

Дискусії щодо розміру оплати праці та посадових окладів нотаріусів не припиняються. Так, Нотаріальна палата України пропонує прив'язку посадових окладів до розміру мінімальної заробітної плати та їх встановлення у таких розмірах: «державний нотаріус – 3 розміри мінімальної заробітної плати; заступник завідувача ДНК, державного нотаріального архіву – 3,2 розмірів мінімальної заробітної плати; завідувач ДНК, державного нотаріального архіву – 3,5 розмірів мінімальної заробітної плати» [127]. Дещо пізніше Нотаріальна палата України змінила свою думку про спосіб визначення посадового окладу державного нотаріуса та за пропонувала здійснити прив'язку посадового окладу нотаріуса вже до розміру прожиткового мінімуму доходів громадян [128]. Насправді продовжує діяти норма, відповідно до якої посадові оклади державних нотаріусів та працівників нотаріальних контор мають фіксований розмір, який не змінюється щорічно, а переглядається виключно за рішенням Кабінету Міністрів України. У зв'язку з цим постає питання щодо ефективності такої системи оплати праці державних нотаріусів. Відповіддю на нього, на нашу думку, може бути суттєва зміна підходу до формування

заробітної плати державних нотаріусів, адже вони виконують одну із важливіших функцій від імені держави – захищають права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб шляхом посвідчення прав та фактів, що мають юридичне значення, та вчиняють інші нотаріальні дії, передбачені чинним законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності та запобігання виникненню судових спорів у майбутньому. Суть запропонованої зміни полягає, як нам здається, у здійсненні прив'язки посадового окладу державного нотаріуса (як прокурорів, суддів, працівників інших державних органів) до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, розмір якого встановлюється на 01 січня кожного календарного року.

На основі вищенаведеного зробимо певні висновки. По-перше, внесення лише чотирьох змін до розміру посадового окладу нотаріусів протягом майже 15 років говорить про те, що питанню оплати праці державних нотаріусів було приділено недостатньо уваги. Лише останніми роками, коли оплата праці державних нотаріусів стала занадто низькою, вказана проблема постала досить гостро у суспільстві. Тому органи влади (не без участі Нотаріальної палати України) змушені були звернути увагу на матеріальне забезпечення нотаріусів. Проте навіть із врахуванням останніх змін у системі оплати праці посадові оклади нотаріусів залишаються досить низькими, що безумовно впливає на мотивацію персоналу державних нотаріальних контор. По-друге, наведені вище посадові оклади нотаріусів не враховують досить високий рівень їх відповідальності, адже нотаріус не має права допускати навіть незначних порушень законодавства та норм професійної етики. Робота нотаріуса пов'язана із розглядом, дослідженням та аналізом значної кількості документів різного характеру та юридичної сили, а тому на нього покладається не тільки обов'язок щодо їх прийняття для особи, а й проведення певного юридичного аналізу поданих документів та надання консультацій по них. Це вимагає від нотаріуса високого рівня пильності, уважності та зосередженості. По-третє, посадові оклади державних нотаріусів є досить низькими у порівнянні із середньою заробітною платою в

Україні та мінімальною заробітною платою. Так, наприклад, станом на січень 2022 року середня заробітна плата в Україні в залежності від регіону коливалась у межах 11 326 – 21 347 грн [129], а розмір мінімальної заробітної плати в Україні станом на 01.01.2022 р. відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України» від 02.12.2021 р. № 1928-IX [124] становив 6 500 грн, а з 01 січня 2025 року – 8 000 грн, що фактично більше за оклад завідувача державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, який станом на сьогодні продовжує становити 6100 грн, а розмір посадового окладу звичайного державного нотаріуса ще менший, що порушує права та інтереси державного нотаріуса як людини, які гарантовані їй державою.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР під мінімальною заробітною платою прийнято розуміти «встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці» [123]. У науковій літературі розмір мінімальної заробітної плати пов'язують із простою працею, тобто працею особи, яка не має певної кваліфікації. Якщо говорити про нотаріусів в Україні, то зазначимо, що наведеними вище нормами фактично, зрівняно заробітну плату особи, яка не має певної кваліфікації, відповідних знань, не несе високого рівня відповідальності за свої дії чи бездіяльність, з особою, яка здобувала освіту у вищому навчальному закладі, отримувала базовий рівень знань, вчиняла дії щодо розвитку свого професійного навчання, поглиблювала свої знання у певній, чітко визначеній галузі. Загалом значення мінімальної заробітної плати полягає у задоволенні мінімальних фізіологічних потреб особи у їжі, одязі, оплаті комунальних послуг, житла тощо. Оплата ж праці нотаріусів має бути спрямована не тільки на їх «виживання» у суспільстві, а й на професійний розвиток, що є досить важливим для їх діяльності. Отже, зробимо висновок, що існуючий розмір посадового окладу як ключовий чинник у формуванні заробітної плати державного нотаріуса на сьогодні не відповідає високому рівню

відповідальності нотаріуса як професіонала та достатньому життєвому рівню його як фізичної особи та членів його родини. Наразі рівень посадового окладу державного нотаріуса не може виконувати роль державної соціальної гарантії, оскільки за допомогою оплати праці мають забезпечуватися не тільки мінімальні соціальні гарантії людини, а й її можливість розвиватися творчо та професійно. Питання збільшення посадових окладів державних нотаріусів є чи не одним із найбільш актуальних питань їх соціального захисту. Гідні посадові оклади та гідна оплата праці працівників державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів є важливим чинником продуктивності праці нотаріуса. Посадовий оклад державного нотаріуса має становити основну частину його заробітної плати, а інші стимулюючі виплати повинні тільки доповнювати її розмір та складати незначну частину виплат. На сьогодні, на жаль, спостерігається тенденція до відсутності взаємозв'язку між оплатою праці державного нотаріуса та його кваліфікацією, освітою, професійною підготовкою тощо, що є неприйнятним у сучасних умовах розвитку суспільства.

Окремо варто відзначити, що Постановою № 1123 від 11.09.2007 р. передбачено однакові розміри посадових окладів для державних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у містах і в районах. Тобто не здійснюється диференціація посадових окладів в залежності від чисельності осіб, яких можуть обслуговувати нотаріуси. На перший погляд, це видається несправедливим, адже рівень навантаження у великих містах, маленьких містах, селищах, інших населених пунктах є досить різним. Попит на нотаріальні послуги у маленьких містах та інших населених пунктах невеликий у порівнянні з великими містами, але в останніх є альтернатива звернення до іншого державного нотаріуса чи до приватного нотаріуса, у той час як у маленьких містах та населених пунктах такої альтернативи немає. Крім того, у маленьких містах та інших населених пунктах існує проблема дефіциту нотаріусів. Отже, робимо висновок про те, що відсутність

диференціації у розмірах посадових окладів для державних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у містах і районах є виправданою.

Наступною складовою оплати праці державного нотаріуса відповідно до Постанови № 1123 від 11.09.2007 р. є надбавки за високі досягнення у праці або за виконання особливо важливої роботи. Наприклад, «завідувачам державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, їх заступникам, державним нотаріусам, консультантам передбачено надбавки у розмірі до 50 відсотків посадового окладу, для інших працівників державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів – у розмірі до 50 відсотків посадового окладу» [81]. Проте ні в Постанові № 1123 від 11.09.2007 р. , ні в інших нормативно-правових актах не вказано, за які конкретно високі досягнення у праці або за виконання якої особливо важливої роботи у сфері нотаріальної діяльності проводиться нарахування надбавок до оплати праці нотаріуса. Крім того, немає чітких критеріїв оцінки такої роботи, яким мають відповідати високі досягнення у праці, також невідомо, у чому ж полягає сутність виконання особливо важливої роботи. Отже, можна стверджувати, що це досить оціночне поняття, яке без чітко визначених або типових критеріїв проведення оцінювання є нікчемним.

Іншими складовими оплати праці державного нотаріуса є: доплата за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників таких самих категорій; преміювання; матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань та допомога на оздоровлення; надбавка за знання та використання в роботі іноземної мови; доплата за науковий ступінь кандидата або доктора наук з відповідної спеціальності; надбавка за почесне звання «заслужений»; надбавка за вислугу років. Зазначені доплати здійснюються у порядку та розмірі, установлені Постановою № 1123 від 11.09.2007 р., у межах затверджених видатків на оплату праці, а тому ми не будемо детально розглядати вказані складові.

Втім, здійснюючи порівняльний аналіз структури заробітної плати нотаріуса та суддів, відзначимо, що структурою оплати праці державного

нотаріуса (на відміну від суддів) не передбачено здійснення виплати за роботу, що передбачає доступ до державної таємниці.

Отже, основними особливостями оплати праці державних нотаріусів варто назвати наступні:

1) низький рівень посадових окладів державних нотаріусів, які нижче за розмір мінімальної заробітної плати, встановлений законодавством станом на 01.01.2025 р., що порушує надані їм державою соціальні гарантії, передбачені статтею 3¹ Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР [123];

2) розмір посадових окладів, передбачених Постановою 11.09.2007 р. № 1123, не враховує рівень інфляції в державі, зростання рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму тощо;

3) основними складовими оплати праці державного нотаріуса є: посадовий оклад та різні види надбавок: премії; виплати за високі досягнення у праці або за виконання особливо важливої роботи, за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників тощо. Передбачено й надбавку за знання та використання в роботі іноземної мови, доплату за науковий ступінь та за почесне звання «заслужений»;

4) незважаючи на те, що структура оплати праці державного нотаріуса є досить схожою із структурою оплати праці суддів, прокурорів, державних службовців, зауважимо, що державному нотаріусу не доплачують за роботу, що передбачає доступ до державної таємниці.

На сьогодні дедалі гучніше лунають думки стосовно того, що за сучасних соціально-політичних умов, означених тривалою економічною кризою, держава неспроможна утримувати за рахунок бюджету державні нотаріальні контори. Вказана позиція, на нашу думку, є досить спірною, оскільки існування державного нотаріату є важливим для соціально незахищених людей, які мають низький рівень доходів та не можуть у зв'язку зі своїм скрутним фінансовим становищем звернутися до приватного нотаріуса для вчинення нотаріальних дій. Так, наразі дійсно існують

проблеми фінансового, матеріально-технічного забезпечення державного нотаріату, проте це не може бути причиною його ліквідації у повному обсязі.

Наступним аспектом матеріального забезпечення нотаріусів є оплата праці приватного нотаріуса. У контексті надання нотаріальних послуг приватними нотаріусами К.Ф. Досінчук зазначає, що «на психологічному рівні люди сприймають приватних нотаріусів як так званих, бізнесменів, основна мета яких отримати прибутки. Але при цьому вони не мають уявлення, які кошти приватні нотаріуси сплачують до Державного бюджету за свою діяльність, маючи більше обов'язків, аніж прав. Діяльність приватних нотаріусів здійснюється фактично на засадах самофінансування як технічного, так і матеріального забезпечення, на відміну від державних нотаріальних контор, які фінансуються державою» [130, с. 178]. Вказана думка, на наш погляд, є хибною, про що свідчать такі основні особливості оплати праці приватного нотаріуса:

1) врахування в оплаті праці приватного нотаріуса витрат на самофінансування нотаріальної діяльності. В.В. Комаров та В.В. Баранкова зазначають, що «приватні нотаріуси не одержують заробітної плати з бюджету, а самостійно організовують і фінансово забезпечують здійснення своєї діяльності. Джерелом фінансування приватних нотаріусів є кошти, одержані ними за вчинення нотаріальних дій, складання та виготовлення документів, надання консультацій правового характеру тощо» [131, с. 140];

2) сума плати за вчинення нотаріальних дій або інших дій, покладених на нотаріусів відповідно до закону, безпосередньо встановлюється приватним нотаріусом за домовленістю із заінтересованою особою. Про це чітко зазначено у ч. 1 ст. 31 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII» [4];

3) існує особливий порядок визначення сукупного доходу приватного нотаріуса: при визначенні чистого сукупного доходу приватного нотаріуса мають бути вираховані його витрати, перелік яких чітко визначений законодавством. Відповідно до статті 52 Податкового кодексу України,

наказу Державної податкової служби України від 24.12.2012 р. № 1185 «Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо деяких питань оподаткування фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність (приватних нотаріусів, адвокатів)» затверджений чіткий перелік витрат приватних нотаріусів, які пов'язані з організацією нотаріальної діяльності та обумовлені вимогами Закону України «Про нотаріат» № 3425 від 02.09.1993 р. і які враховуються при визначенні сукупного чистого доходу приватного нотаріуса. До таких витрат, наприклад, віднесено: «1) оренду робочого місця нотаріуса, зокрема його поточний ремонт, оплата обладнання пандусу для під'їзду інвалідів; 2) страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса; 3) технічне та програмне забезпечення діяльності робочого місця нотаріуса та його обслуговування; 4) виготовлення печатки, штампів з текстами посвідчувальних написів, придбання спеціальних бланків нотаріальних документів та ведення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, книг, журналів реєстрації (обліку), передбачених номенклатурою тощо» [132].

Наказом Міністерства доходів і зборів України від 30.12.2013 № 884 р. «Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо витрат приватного нотаріуса» доповнено перелік витрат приватних нотаріусів, які пов'язані з організацією нотаріальної діяльності та які враховуються при визначенні їх сукупного чистого доходу, а саме: «1) комунальні витрати (електро-, газо-, тепло-, водопостачання) на утримання робочого місця приватного нотаріуса, якщо це нежитлове приміщення є власністю приватного нотаріуса; 2) сплата щомісячних членських внесків нотаріусами на забезпечення нотаріального самоврядування відповідно до статті 16 Закону України «Про нотаріат» [133]. Доходи та витрати приватного нотаріуса в обов'язковому порядку мають бути документально підтверджені;

4) обов'язкове здійснення обліку доходів і витрат приватними нотаріусами від нотаріальної діяльності. Така типова форма і порядок її ведення визначені наказом Міністерства фінансів України від 13.05.2021 р.

№ 261 «Про затвердження типової форми, за якою здійснюється облік доходів і витрат фізичними особами-підприємцями і фізичними особами, які провадять незалежну професійну діяльність, та Порядку її ведення» [134]. Вона передбачає як паперову, так і електронну форму обліку доходів та витрат [134].

Отже, якщо враховувати наведені вище особливості оплати праці приватного нотаріуса як його матеріального забезпечення, слід виділити наступні гарантії приватних нотаріусів: «1) гарантію неперешкоджання з боку держави в особі її державних органів законної діяльності приватного нотаріуса; 2) гарантію отримання приватним нотаріусом оплати праці до вчинення ним нотаріальних дій, а також у передбачених законом випадках після сплати до бюджету податку з доходів фізичних осіб заінтересованими особами; 3) гарантію здійснення прозорої державної політики у сфері оподаткування доходів приватного нотаріуса відповідно до норм чинного законодавства та неперешкоджання здійсненню нотаріальної діяльності шляхом прийняття таких норм, які ставлять прозорість, незалежність та самостійність роботи приватного нотаріуса під загрозу та у певну залежність; 4) гарантування можливості приватному нотаріусу самостійно домовлятися із заінтересованою особою про розмір своєї оплати праці, що включає в себе відсутність державного контролю у вказаній сфері та створення дієвих механізмів дотримання норм статті 31 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII; 5) гарантування нарахування податків виключно на чистий дохід діяльності приватного нотаріуса, тобто дохід із вирахуванням коштів, які останній витрачає для утримання та забезпечення нотаріальної діяльності; 6) гарантування приватним нотаріусам здійснення ведення обліку доходів і витрат у зручній для них формі, яка передбачена наказом Міністерства фінансів України від 13.05.2021 р. № 261, а саме: у паперовому та/або електронному вигляді, зокрема, засобами електронного кабінету тощо» [119, с. 107].

До матеріального забезпечення нотаріусів варто віднести й інші блага, які може отримати фізична особа: допомога у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, допомога при безробітті з незалежних від особи обставин, пенсія, допомога при втраті годувальника, допомога на поховання тощо. Наведені виплати у певній мірі також задовольняють їх матеріальні потреби.

Особливого значення у здійсненні матеріального забезпечення нотаріусів набуває право на допомогу у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності. Нормами Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105 [107], Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 р. № 1058-IV [108], Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02 березня 2000 р. № 1533-III [135] визначено, що «загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування поділяється на конкретні види, а при настанні відповідного страхового випадку передбачено надання допомоги матеріального чи іншого характеру» [135].

Статтею 3 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 р. № 2811-XII також передбачаються наступні види державних допомог сім'ям з дітьми: «1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; 2) допомога при народженні дитини, одноразова натуральна допомога «пакунок малюка»; 3) допомога при усиновленні дитини; 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; 5) допомога на дітей

одиноким матерям» [136]. Таким чином, вищевказані норми Конституції України та законів України закріплюють беззаперечне право громадян на наведені види державної соціальної допомоги. Але при цьому варто наголосити, що вказані види державних допомог є різними за своєю суттю, тому приватним нотаріусам як самозайнятим особам вони нараховуються за своєю специфікою.

Наприклад, розглянемо право жінки-нотаріуса на допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами. Відповідно до статей 7 та 8 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 р. № 2811-XII «право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами мають всі жінки (у тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування», а «підставою для призначення жінкам допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами є видана в установленому порядку довідка лікувального закладу встановленого зразка та довідка з чітко визначеного переліку: 1) з основного місця роботи (служби, навчання); 2) з ліквідаційної комісії для жінок, звільнених з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації; 3) з Державної служби зайнятості для жінок, зареєстрованих у Державній службі зайнятості як безробітні» [136]. Отже, при реалізації вказаного права державними нотаріусами-жінками жодних проблем не виникає. Вказану допомогу вони отримують за місцем своєї основної роботи, а її розмір розраховується на підставі доходу, отриманого державним нотаріусом.

Дещо інша ситуація у приватних нотаріусів-жінок, оскільки вони є самозайнятими особами. Щоб її охарактеризувати, потрібно звернутися до норм профільного закону у сфері соціального захисту осіб, які працюють, – Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105 (далі – Закон № 1105 від 23.09.1999 р.), у якому, зокрема, закріплене наступне положення: «Особи, які провадять незалежну професійну діяльність, належать до осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, а допомога по

вагітності та пологах надається застрахованій особі у формі страхових виплат, які повністю або частково компенсують втрату заробітної плати (доходу) за період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами (стаття 18)» [107].

Відповідно до норм Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08 липня 2010 р. № 2464-VI «особи, які провадять незалежну професійну діяльність, в тому числі нотаріальну діяльність, є фізичними особами, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачують єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [28]. Тобто приватні нотаріуси є платниками єдиного внеску – консолідованого страхового внеску. Отже, приватних нотаріусів-жінок віднесено до застрахованих осіб, які мають право на отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, хоча про ці види державних соціальних гарантій прямо не вказано у Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII.

Право громадян на страхові виплати за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності регламентоване у статті 12 Закону України № 1105 від 23.09.1999 р., де чітко визначено коло осіб, які мають право на ці страхові виплати [107]. Аналіз норм вказаного Закону дає підстави стверджувати, що приватний нотаріус-жінка, як самозайнята особа, має право на отримання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, якщо вона сплачує єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та не має заборгованості по його сплаті. У випадку, якщо застрахована особа протягом дванадцяти місяців перед настанням страхового випадку, за даними реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, мала страховий стаж менше шести місяців, вона має право на страхові виплати в розмірах, визначених пунктом 4 статті 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105.

Підставою для надання такого виду допомоги є листок непрацездатності, видача якого передбачена Інструкцією про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян, яка затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 13.11.2001 р. № 455. Так, пунктом 1.3.4 Інструкції передбачено, що листок непрацездатності видається особам, які забезпечують себе роботою самостійно, зокрема особам, які займаються нотаріальною діяльністю [137]. Цією же документом затверджений перелік лікарів, яким надано право на видачу листків непрацездатності та визначений порядок їх видачі.

Важливими соціальними гарантіями отримання приватним нотаріусом-жінкою допомоги у зв'язку із вагітністю та пологами, на нашу думку, є:

1) надання зазначеної відпустки повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів. Законом України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР закріплено тривалість такої відпустки: «До пологів – 70 календарних днів; після пологів – 56 календарних днів (70 календарних днів – у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів), починаючи з дня пологів» [86];

2) неврахування вказаного виду допомоги до доходу особи, яка провадить незалежну професійну діяльність. Це передбачено нормами пункту 165.1.1 статті 165 Податкового кодексу України, відповідно до якого «до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку не включаються такі доходи: сума державної та соціальної матеріальної допомоги, державної допомоги, компенсацій, вартість соціальних послуг та реабілітаційної допомоги (включаючи грошові компенсації особам з інвалідністю, на дітей з інвалідністю при реалізації індивідуальних програм реабілітації осіб з інвалідністю, суми допомоги по вагітності та пологах)...» [10];

3) визначення мінімального та максимального розміру такої допомоги. Так, пунктом 3 статті 17 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105 та абзацом 3 пункту 2

Порядку обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 року № 1266 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26 червня 2015 року № 439) встановлено такі розміри допомоги: «Мінімальний розмір – не може бути меншим за розмір допомоги, обчислений із мінімальної заробітної плати, встановлений на час настання страхового випадку, максимальний розмір – сума допомоги по вагітності та пологах у розрахунку на місяць не повинна перевищувати розміру максимальної величини бази нарахування єдиного внеску» [138].

Загалом окресливши питання надання допомоги у зв'язку із вагітністю та пологами жінці, яка є приватним нотаріусом, констатуємо, що вказана матеріальна допомога суттєво не відрізняється від тієї, яка передбачена для державного нотаріуса, але порядок її оформлення для приватного нотаріуса визначений в багатьох законах підзаконних нормативно-правових актах. Тому вважаємо доцільним доповнити Закон України «Про нотаріат» нормою, відповідно до якої надання досліджуваних видів допомог приватним нотаріусам та порядок їх оформлення і отримання здійснювалося б згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105.

Окремим видом матеріального забезпечення нотаріусів є допомога у разі тимчасової втрати працездатності. Нормативно-правове регулювання допомоги у разі тимчасової втрати працездатності державного та приватного нотаріуса здійснюється відповідно до досліджуваного нами вище Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105. Згідно з його нормами розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності виплачується застрахованим особам залежно від їх страхового стажу, який обчислюється за даними реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. Ми не будемо детально розглядати вказаний вид забезпечення,

оскільки, як вже було зазначено нами вище, це питання врегульовано Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та має ряд спільних рис із допомогою, яка розглядалась щодо порядку її отримання та оформлення.

Але при цьому варто окремо звернути увагу на проблему, яка досить часто стає підставою для зловживань з боку Фонду соціального страхування. Йдеться про оплату перших п'яти днів непрацездатності. Як закріплено у абзаці 2 пункту 2 статі 15 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105, «коштами роботодавця у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, забезпечується оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності» [107]. Досить часто органи Фонду соціального страхування тлумачать вказану норму досить вузько, а приватного нотаріуса розглядають виключно як самозайняту особу, а не як роботодавця. Тобто позиція Фонду соціального страхування полягає в наступному: приватний нотаріус не є роботодавцем стосовно себе, тому й не може здійснювати оплату перших 5 днів лікарняного, отже, й подальша оплата днів непрацездатності, яка вже повинна здійснюватися Фондом соціального страхування, проводитися не може. Така позиція є вкрай неправильною. С.М. Дунаєвська, детально окреслюючи у своїх працях цю проблему, наголошує на співвідношенні функцій держави та роботодавця. Вчена зазначає, що існування такого суб'єкта як роботодавець слід розглядати не більше ніж делегування йому виконання функції держави і лише у тих відносинах, де така фігура може мати місце, тобто трудових взаєминах, в яких застрахована особа має статус працівника. Тому правова модель, в якій передбачено роботодавця, не може бути застосована до нотаріуса. Більше того, немає підстав взагалі апелювати до неї. Натомість у випадку з нотаріусами слід звернутися до більш базових норм. Відповідно до принципу юридичної рівності такі особи не можуть бути позбавлені можливості отримати допомогу нарівні з іншими громадянами, починаючи з дня настання страхового випадку [18, с. 128].

Підсумовуючи особливості соціальних гарантій оплати праці та інших видів матеріального забезпечення державного та приватного нотаріуса, акцентуємо увагу на тому, що матеріальне забезпечення нотаріусів є одним із найважливіших факторів збереження цієї професії. Тому державним нотаріусам необхідно встановити належні посадові оклади та забезпечити їх своєчасну виплату, а приватним нотаріусам – розробити чітку систему оплати праці, створити умови для нормального здійснення своєї діяльності за допомогою відповідних гарантій, які визначені на законодавчому рівні. Не менш важливим є гарантування нотаріусам права на отримання інших соціальних гарантій, які пов'язані із наданням матеріальних допомог та матеріального забезпечення.

2.2 Нотаріус як учасник загальнообов'язкового державного соціального страхування

Соціальний захист людини у процесі виконання нею трудових функцій є суттєвим чинником розвитку самої професії, коли суб'єкт не тільки розуміє ризик своєї діяльності, а й знає перспективи захисту своїх прав та законних інтересів. Соціальний захист нотаріусів закріплюється у відповідних нормативно-правових актах, але скористатися ним особа має право виключно за певних підстав. Однією із таких підстав є участь нотаріуса у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Варто погодитися з позицією С.М. Прилипка, який підкреслює, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування виступає одним із ключових інструментів реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення. Воно є вагомим інститутом системи соціального захисту, покликаним гарантувати матеріальну підтримку особам та їхнім родинам у передбачених законом випадках. Обов'язкове соціальне

страхування, на думку науковця, становить базову організаційно-правову форму соціального забезпечення в Україні [139, с. 25].

У попередньому підрозділі дисертації ми вже окреслювали роль та значення сплати нотаріусом соціального внеску для отримання певних видів соціальних допомог. Зараз же пропонуємо здійснити розгляд особистості нотаріуса як учасника системи загальнообов'язкового державного соціального страхування більш детально. Загалом варто першочергово розібратися, наскільки потрібно нотаріусу бути учасником системи загальнообов'язкового державного соціального страхування та які переваги такого страхування може мати приватний нотаріус. Але спочатку пропонуємо досить коротко окреслити термінологічне розуміння сутності загальнообов'язкового державного соціального страхування. О.В. Тищенко трактує загальнообов'язкове державне соціальне страхування як систему правовідносин, що формується між основними суб'єктами соціального страхування: застрахованими особами, страхувальниками та страховими фондами. Ці відносини спрямовані на забезпечення захисту соціально-правових інтересів осіб у разі настання юридично визначених обставин – страхових випадків. Відповідно до чинного законодавства України саме такі події стають підставою для призначення та здійснення відповідних соціальних виплат за рахунок фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування [140, с. 199]. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. №16/98-ВР визначено як «систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі – роботодавець),

громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом» [106]. Отже, основна сутність загальнообов'язкового державного соціального страхування полягає в забезпеченні соціального захисту особи та здійснення відповідної матеріальної підтримки. Нотаріуси не є винятком, проте рівень здійснення їх соціального захисту нижчий за рівень такого ж захисту звичайних громадян, оскільки не всі соціальні гарантії передбачені для нотаріусів. Про це буде зазначено дещо пізніше.

Статтею 7 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. №16/98-ВР передбачено категорії осіб, на яких поширюється даний вид страхування, серед яких: «1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту): а) на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від їх форм власності та господарювання; б) у фізичних осіб; 2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок)...» [106]. Дослідивши у попередніх підрозділах правовий статус нотаріусів, відзначимо, що державні нотаріуси працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах на умовах трудового договору, а приватні нотаріуси забезпечують себе роботою самостійно. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування стосовно приватних нотаріусів передбачає сплату ними єдиного соціального внеску (на відміну від державних нотаріусів, які працюють на умовах трудового договору). Саме сплата єдиного соціального внеску є прямою гарантією того, що приватний нотаріус може розраховувати на отримання від держави законодавчо визначених соціальних гарантій. Спеціальним законом у правовідносинах щодо сплати єдиного соціального внеску є Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI (далі – Закон № 2464-VI), яким чітко визначено, що право на отримання страхових виплат (послуг) виникає після сплати соціального внеску, а отже, сплачуючи такий внесок, нотаріус може розраховувати на державну підтримку у випадку настання для

нього певних наслідків, пов'язаних із втратою працездатності, вагітністю та пологами, старістю тощо. Водночас, окреслюючи матеріальне забезпечення та соціальні гарантії, які можуть надаватися у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, окремо звернемо увагу на суб'єктів, які здійснюють сплату єдиного соціального внеску та їх можливість користуватися усіма видами забезпечення державного соціального страхування. Зокрема на таку особливість у своїй праці звертає увагу С.М. Дунаєвська, яка зазначає, що «сукупну державну соціальну гарантію для кожного громадянина становлять: пенсійне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, які реалізуються в залежності від конкретного випадку. Але з огляду на специфіку роботи нотаріуса останній, наприклад, не може розраховувати на допомогу у зв'язку з нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням» [18, с. 125]. Фактично вчена вказує на обмеження права нотаріуса на користування всіма видами соціального страхування, що передбачені законом.

Загалом розгляд особистості нотаріуса як учасника системи загальнообов'язкового державного соціального страхування доцільним було б провести наступним чином.

Першим етапом є вчинення приватним нотаріусом дій щодо реєстрації своєї приватної нотаріальної діяльності та постановки на облік у відповідному податковому органі шляхом внесення передбачених відомостей до реєстру страхувальників в якості Страхувальника, тобто суб'єкта загальнообов'язкового державного соціального страхування. Саме ці реєстраційні дії є важливим кроком для осіб, які мають намір здійснювати незалежну професійну діяльність, оскільки стаття 178.1 Податкового кодексу України покладає на них такий обов'язок [10]. Особа підтверджує своє право на приватну нотаріальну діяльність шляхом пред'явлення реєстраційного посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності. Як стверджує Т.Л. Жовнір, «передумовами для отримання соціального забезпечення

самозайнятою особою є наступні: її участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування за відповідним видом; набуття та підтвердження належним чином факту потрапляння під дію певного спеціального ризику» [141, с. 68]. Порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та взяття на облік приватного нотаріуса як платника податків чітко регламентований наказом Міністерства юстиції України від 22.03.2011 р. № 871/5, яким затверджено Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса [82], та наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2011 р. № 1588 «Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів» [11], а тому ми не будемо детально на цьому зупинятися.

Порядок нарахування, обчислення і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування здійснюється у строки та в розмірі, визначеному Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08 липня 2010 р. № 2464-VI. Нормами частини 2 пункту 1 статті 7 Закону визначено, що «єдиний внесок для приватних нотаріусів (самозайнятих осіб, які провадять незалежну професійну діяльність) нараховується на суму доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб, при цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за місяць, у якому отримано дохід (прибуток). Також законодавець визначив й право нотаріуса на самостійне визначення бази нарахування єдиного внеску, якщо ним не отримано дохід (прибуток) у звітному періоді або окремому місяці звітного періоду, але не менше за розмір мінімального страхового внеску та не більше максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, встановленої цим Законом» [28].

Аналіз наведеного вище говорить про те, що нотаріус є повноправним учасником загальнообов'язкового державного соціального страхування, а отже, має право на відповідне матеріальне забезпечення та отримання

соціальної допомоги від держави за певними видами соціального страхування.

Важливим кроком для посилення соціального захисту нотаріусів, які провадять незалежну професійну діяльність, стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо усунення дискримінації за колом платників» від 13.05.2020 р. № 592-IX, яким внесено зміни до Закону № 2464-VI щодо платників єдиного внеску, а саме звільнено нотаріусів «від сплати єдиного внеску за себе, якщо вони отримують пенсію за віком або за вислугу років, або є особами з інвалідністю, або досягли віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. У цьому випадку передбачено їх добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування (частина 4 статті 4 Закону № 2464)». Зміни торкнулися й частини 6 статті 4 Закону № 2464, згідно з якою «особи, які провадять незалежну професійну діяльність, в тому числі нотаріуси, та які мають основне місце роботи, звільняються від сплати за себе єдиного внеску за місяці звітного періоду, за які роботодавцем було сплачено страховий внесок за таких осіб у розмірі не менше мінімального страхового внеску. Такі особи можуть бути платниками єдиного внеску за умови самостійного визначення за місяці звітного періоду, за які роботодавцем було сплачено страховий внесок за таких осіб у розмірі менше мінімального страхового внеску, бази нарахування, але не більше максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, встановленої цим Законом, при цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску» [28].

Певні соціальні гарантії було надано нотаріусам і в період пандемії COVID-19. Так, було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання

виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 р. № 533-IX. Зокрема в пункті 9¹⁰ цього документа зазначено конкретні підстави для звільнення від сплати єдиного внеску [142]. До вказаної категорії осіб віднесено й приватних нотаріусів, які звільняються від сплати єдиного соціального внеску виключно за себе в період з 01.03.2020 р. по 30.04.2020 р. Вказаним Законом чітко закріплено, що нотаріус не звільняється від сплати єдиного соціального внеску за працівника. Цим же актом було надано й інші соціальні гарантії, а саме: встановлено мораторій на документальні перевірки щодо правильності нарахування, обчислення та сплати ЄСВ на період з 18.03.2020 р. по 31.05.2020 р. (пункт 9¹²); заборонено застосовувати штрафи та пені за несвоєчасну чи неповну сплату ЄСВ (пункт 9¹¹), а також несвоєчасне подання звітності щодо ЄСВ у період з 18.03.2020 р. по 31.05.2020 р. (пункт 9¹¹) тощо.

На сьогодні питання здійснення соціального захисту осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, продовжує обговорюватися. Зокрема мова йде про можливість надання дозволу на сплату єдиного податку особам, які провадять незалежну професійну діяльність. Наприклад, на сайті офіційного інтернет-представництва Президента України створено електронну петицію «Дозволити особам, які провадять незалежну професійну діяльність (адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, аудитори та ін.), сплачувати єдиний податок», яка оприлюднена 16 листопада 2021 року. Як аргумент, зазначено, що «оподаткування незалежної професійної діяльності в Україні є надзвичайно обтяжливим і дискримінаційним у порівнянні з рівнем фіскального навантаження фізичної особи-підприємця. Так, оподаткування доходів від незалежної професійної діяльності становить близько 41,5 % (ПДФО 18%, військовий збір 1,5%, ЄСВ 22%). Фізичні ж особи-підприємці мають змогу за аналогічних умов сплачувати єдиний податок (5%) і ЄСВ у мінімальному розмірі». Більше того, якщо процедура державної реєстрації фізичної особи-підприємця обмежується 1 (одним) робочим днем, то для отримання права на зайняття приватною нотаріальною діяльністю нерідко

потрібно до 10 (десяти) років [143]. З 01.01.2025 оподаткування доходів від незалежної професійної діяльності становить ще більше – 45% (ПДФО 18%, військовий збір 5%, ЄСВ 22%). Проте, на жаль, вказана петиція не набрала достатньої кількості голосів. Збір підписів по ній вже завершено.

Водночас на сьогодні невирішеною залишається можливість приватного нотаріуса зняти з обліку як самозайнята особа у випадку зупинення нотаріальної діяльності, а отже, й можливість на цей період припинити сплату за себе єдиного соціального внеску. Вказаний напрямок має бути детально проаналізований та по ньому прийняте таке рішення, яке б задовольнило всіх учасників загальнообов'язкового державного соціального страхування.

А тепер розглянемо й інший важливий напрямок. Кожна людина повинна розуміти, що її діяльність у процесі виконання своїх трудових функцій може негативно впливати на її здоров'я та створювати різноманітні професійні ризики. У таких випадках необхідно забезпечити можливість здійснення страхування професійної відповідальності нотаріуса, що є одним із найменш досліджених різновидів соціального страхування на сьогодні. Це обумовлено тим, що раніше суспільні відносини та праця осіб не потребувала страхування ризиків своєї роботи, оскільки не було такої необхідності і не було такої кількості самозайнятих осіб. Суспільство розвивається, трудові процеси реформуються, а нестабільна економічна ситуація, яка наразі, на жаль, продовжує існувати, вимагає не тільки нових підходів до трудових правовідносин (взаємодії між працівником та роботодавцем), а й підвищення рівня соціального захисту осіб, які працюють за трудовими договорами чи контрактами, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно. Активний розвиток самозайнятих осіб обумовив й необхідність законодавчого врегулювання їх соціального захисту та створення законодавчих умов для страхування ризиків, які можуть виникнути у процесі виконання ними роботи. Погодимося із позицією О.М. Лобової, яка також розвиток страхування професійної відповідальності пов'язує із розвитком нових

професій та професійною самостійністю і незалежністю самозайнятих осіб. До таких професій вчена відносить аудиторів, оцінювачів, ріелтерів, медичних працівників, інших виготовлювачів продукції, виконавців робіт, надавачів послуг, які працюють в умовах приватної власності та підприємництва. Вчена наголошує на необхідності забезпечення якісного підходу до діяльності наведених вище осіб, зокрема, й у питаннях захисту клієнтів від тих збитків, які можуть бути понесені ними у зв'язку з їх професійною діяльністю [144, с. 64]. Ми повністю підтримуємо наведену вище думку вченої та вважаємо, що до зазначеного переліку осіб варто включити й приватних нотаріусів. Крім того, доцільною, як нам здається, є думка стосовно того, що у процесі здійснення професійного страхування забезпечується двосторонній соціальний захист: з одного боку, самозайнятих осіб, з іншого боку, осіб, які звертаються за послугами аудиторів, оцінювачів, ріелтерів, приватних виконавців, приватних нотаріусів тощо. А що ж взагалі являють собою поняття «страхування професійної відповідальності» та «професійна відповідальність нотаріуса»? Пропоную коротко їх розглянути.

Під юридичною відповідальністю приватних нотаріусів Л.В. Ладіна та М.Ю. Веселов пропонують розуміти примусові правові обмеження суб'єктів приватної нотаріальної діяльності, які визначені на законодавчому рівні та полягають у застосуванні до таких суб'єктів втрат різного характеру за вчинене правопорушення. Вчені підкреслюють, що юридична відповідальність нотаріуса має не тільки ретроспективний аспект, а й полягає в усвідомленні ним своєї відповідальності за належне виконання обов'язків (проспективний аспект). Видами юридичної відповідальності нотаріуса названо: цивільно-правову (професійну), кримінальну, адміністративну та дисциплінарну [145, с. 146]. Науковці професійну відповідальність фактично ототожнюють із цивільно-правовою та відносять її до видів юридичної відповідальності в цілому. Слушною є й позиція І.В. Святецької, яка наголошує на тому, що нотаріус є однаково відповідальним як перед особою, яка до нього звернулася, так і перед суспільством. Водночас така

відповідальність забезпечується відповідним впливом держави на поведінку нотаріуса [146, с. 56].

Загалом розвиток інституту страхування професійної відповідальності, зокрема, й приватного нотаріуса є важливим чинником розвитку самої нотаріальної діяльності, оскільки таким чином забезпечується захист від ризиків особи, яка звертається за вчиненням нотаріальної дії, отже, особа не має ніяких ризиків щодо звернення саме до приватного нотаріуса. На жаль, ми вже неодноразово говорили про продовження панування у суспільстві досить хибної думки, суть якої полягає в тому, що приватний нотаріус – це фізична особа-підприємець, яка вчиняє будь-які нотаріальні дії за гроші, а тому значна кількість наших громадян свідомо бояться звертатися до приватного нотаріуса. Зрозуміло, що діяльність нотаріуса пов'язана із певним професійним ризиком, як і будь-якої іншої особи, яка провадить незалежну професійну діяльність. Але одним із важливих чинників соціального захисту нотаріуса та гарантування ним належного виконання своїх професійних обов'язків варто назвати гарантію стабільності його роботи та соціального захисту, а у випадку настання страхових ризиків – можливості отримати виплату страхового відшкодування. Все це забезпечується страхуванням професійної відповідальності приватного нотаріуса. Страхове відшкодування здійснюється: 1) на основі рішення суду, яке набрало законної сили, та в розмірі, визначеному судом; 2) на підставі письмової вимоги (претензії) третьої особи, визнаної Страхувальником та погодженої Страховиком, в межах страхової суми.

У науковій літературі зазначають, що «значення договору страхування професійної відповідальності нотаріуса полягає в дотриманні принципу «компенсації шкоди». У разі, якщо нотаріус вчинив помилку або допустив недбалість, яка спричинила збитки клієнту, страхова компанія виплачує компенсацію постраждалій стороні» [147, с. 104]. Якщо звернутися до світового досвіду існування інституту професійного страхування нотаріусів, варто окреслити думку О.А. Фаєра, який виділив три основних види

страхової відповідальності нотаріусів, які існують у світі: «1) індивідуальне страхування, що передбачає самостійне звернення нотаріуса до страхової компанії (Німеччина, Фінляндія, Нідерланди, Японія, Бразилія); 2) самострахування – об'єднання нотаріусів у товариства для взаємного страхування (Канада, Велика Британія, ПАР, Австралія); 3) колективне страхування – інтереси нотаріусів представляє нотаріальна асоціація, яка й забезпечує укладання договору страхування професійної відповідальності (Данія, США, Бельгія, Швеція, провінція Квебек (Канада))» [148, с. 64-65].

Статтею 28 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII закріплено обов'язок приватного нотаріуса укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю; неукладення такого договору є підставою для призупинення нотаріальної діяльності [4]. Якщо ж брати більш глобальну проблему соціального страхування професійної відповідальності, то варто відзначити, що, незважаючи на детальну регламентацію здійснення обов'язкового страхування приватного нотаріуса, питання соціального страхування відповідальності самозайнятих осіб (не тільки приватних нотаріусів) залишається відкритим. Вважаємо доцільним передбачити загальні аспекти соціального страхування самозайнятих осіб у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 р. № 1909-IX, який замінив з 01.01.2024 р. Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР, суттєво змінив підходи до державного регулювання та нагляду за діяльністю на ринку страхування, зокрема встановив оновлені вимоги до порядку укладення та виконання договорів страхування (розділ XII Закону) [149].

За результатами розгляду листів Міністерства юстиції України стосовно надання роз'яснень щодо імплементації Закону України від 18.11.2021 р. № 1909-IX «Про страхування», зокрема заміни обов'язкового страхування на обов'язкову наявність договору страхування, Національний банк України у своєму листі № 33-0005/88290 від 29.11.2023 р. повідомив «про

оприлюднення проекту постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про характеристики та класифікаційні ознаки класів страхування, особливості здійснення діяльності зі страхування та укладання договорів за класами страхування», яким, зокрема, визначаються особливості здійснення діяльності зі страхування та укладання договорів страхування за класами страхування. У ньому зазначено, що укладання договорів страхування відповідальності приватного нотаріуса може здійснюватися на підставі загальних вимог Закону України «Про страхування», Закону України «Про нотаріат», чинного Положення про характеристики без прийняття центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізовує державну політику у сфері нотаріату і примусового виконання рішень окремих актів щодо визначення порядку та умов такого страхування» [150].

На підставі вищевказаного пропонуємо виділити основні особливості страхування приватного нотаріуса:

- 1) наявність окремого правового механізму здійснення страхування діяльності нотаріуса
- 2) обов'язковий характер страхування;
- 3) спеціальний суб'єкт страхування – Страхувальник – нотаріуси, які ведуть приватну нотаріальну діяльність;
- 4) спеціальний об'єкт страхування – відповідальність Страхувальника за заподіяну шкоду третім особам або їхньому майну внаслідок вчинення нотаріальних дій та/або інших дій або недбалості Страхувальника (клас страхування – 13);
- 5) страхування відповідальності приватного нотаріуса у відповідності до укладеного ним договору. Укладання договорів страхування відповідальності приватного нотаріуса здійснюється на підставі загальних вимог Закону України «Про страхування», Закону України «Про нотаріат», чинного Положення про характеристики;

6) чітке визначення суми мінімальної страхової суми за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса. Розмір страхової суми встановлюється за згодою Страховика і Страхувальника, залежить від стажу роботи нотаріуса, франшизи, але не може бути меншою 1000 мінімальних розмірів заробітної плати на момент укладання договору;

7) обмеження та особливість Страхового продукту. Не визнаються страховими випадками події, що сталися внаслідок: а) подання особою неправдивої інформації, недійсних та (або) підроблених документів; б) якщо особа, що звернулася до нотаріуса, не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа; в) дія Договору не поширюється на: тимчасово окуповану Російською Федерацією територію України; територіальні громади, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні); населені пункти, на території яких органи державної влади України тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населені пункти, що розташовані на лінії розмежування (відповідно до нормативно-правових актів, затверджених у встановленому законодавством порядку); території які прямо визначені у даному пункті або які не включені до вказаного переліку та разом з тим знаходяться ближче ніж 50 кілометрів від лінії зіткнення;

8) спеціальний порядок підтвердження факту настання страхового випадку – судові рішення, що набрало законної сили, або визнана Страхувальником та погоджена Страховиком письмова вимога (претензія) третьої особи, згідно з якою виникає обов'язок Страхувальника відшкодувати заподіяну третій особі майнову шкоду;

9) чітко визначені підстави для відмови у страховій виплаті: «1) навмисні дії Страхувальника, спрямовані на настання страхового випадку, крім дій, вчинених у стані крайньої необхідності або необхідної оборони, або випадків, визначених законом чи міжнародними звичаями;

2) вчинення Страхувальником умисного кримінального правопорушення, що призвело до настання страхового випадку; 3) подання Страхувальником неправдивих відомостей про об'єкт страхування, обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, або про факт настання страхового випадку; 4) одержання Страхувальником повного відшкодування збитків від особи, яка їх заподіяла. Якщо збиток відшкодований частково, страхова виплата здійснюється з вирахуванням суми, отриманої від зазначеної особи як відшкодування збитків; 5) несвоєчасне повідомлення Страхувальником про настання страхового випадку без поважних причин або невиконання інших обов'язків, визначених цим Договором або законодавством, якщо це призвело до неможливості Страховика встановити факт, причини та обставини настання страхового випадку або розмір заподіяної шкоди (збитків); 6) наявність обставин, які є винятками зі страхових випадків та обмеженнями страхування; 7) порушення (невиконання) Страхувальником своїх обов'язків за Договором; 8) ненадання документів, необхідних для здійснення страхової виплати; 9) інші випадки, передбачені Законом»;

10) нормативно закріплені винятки із страхових випадків та обмеження страхування, за якими по договору страхування не відшкодовуються:

- 1) шкода, визначена письмовою вимогою (претензією) третьої особи, що визнана Страхувальником, але не погоджена Страховиком;
- 2) шкода, заподіяна внаслідок подій, що відбулися до початку або протягом дії договору з причин, що виникли до набрання ним чинності;
- 3) шкода, заподіяна внаслідок військових дій, маневрів або здійснення інших військових заходів, громадянської війни, терористичного акту;
- 4) моральна шкода, інші непрямі збитки тощо.

Отже, страхування цивільної відповідальності варто назвати важливим інструментом майнового захисту як нотаріуса, так і особи, яка до нього звертається за вчиненням нотаріальної чи іншої дії.

2.3 Соціальні гарантії у сфері освіти та професійного навчання нотаріусів

Соціальні гарантії нотаріусів мають на меті здійснення їх соціального захисту та є основою для реалізації нотаріусами своїх конституційних прав, які сприяють розвитку їх особистості, професійності, безпеки, діяльності тощо. Нотаріус є особою, яка не тільки вчиняє нотаріальні дії, а й допомагає особам у реалізації їх конституційних прав, проводить роз'яснювальну роботу, стоїть на захисті прав, свобод та законних інтересів не тільки фізичних осіб, а й бізнесу тощо. Доведеним є важливе значення нотаріусів у діяльності щодо удосконалення законодавства в сфері нотаріату, оскільки досить часто представники нотаріату виступають розробниками чи співавторами окремих нормативно-правових актів або ініціаторами внесення певних змін до чинних нормативно-правових актів тощо. А тому професійність та обізнаність нотаріуса у нормах законодавства є важливим чинником його професіоналізму, що, на нашу думку, досягається, виключно цілеспрямованим та безперервним навчанням, систематичним підвищенням рівня кваліфікації особи та високим рівнем самоосвіти.

Вчиняючи будь-які нотаріальні дії, кожний нотаріус змушений вивчати нові ІТ-технології розвитку нотаріату, державні реєстри, бази даних та застосовувати їх при вчиненні нотаріальних дій, здобувати та освоювати нові знання щодо правильного користування ними. Вважаємо, що реалізація права нотаріуса на навчання обумовлена наступними чинниками:

1) постійним оновленням законодавства, ІТ-ресурсів (реєстрів, баз даних), що спричиняє необхідність у постійному навчанні нотаріуса з метою здійснення нормального та ефективного вчинення ними нотаріальних дій;

2) кваліфікацією нотаріуса, яка не обмежується знанням цивільного, земельного, сімейного, спадкового, податкового права, а потребує й додаткових знань у сфері державної реєстрації нерухомості, бізнесу тощо. Наразі питання кваліфікації нотаріуса та якості надання ним послуг напряму

залежить від рівня його професійних знань, можливості швидко орієнтуватися у нормах чинного законодавства, різноманітних судових рішеннях, які стосуються вирішення спірних питань та вирішення питань осіб, які звернулись до нотаріуса, із дотриманням їх прав, свобод та законних інтересів;

3) навчання та підвищення рівня кваліфікації – це не лише право нотаріуса а і його обов’язок, оскільки воно є особливістю даної професії та закладено в розвиток нотаріату загалом.

Про важливість здійснення нотаріусом професійного навчання, як ми вже зазначали, свідчить норма статті 5 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII, яка прямо покладає на нотаріуса «обов’язок постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених пунктом 3 частини першої статті 29¹ цього Закону, проходити підвищення кваліфікації» [4]. Про такий же обов’язок зазначено й у Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2014 р. № 1422/5 (далі – Порядок № 1422/5 від 28.08.2014 р.) – підзаконному нормативно-правовому акті, який більш детально розкриває питання підвищення кваліфікації нотаріусів [151]. Загалом метою підвищення кваліфікації нотаріусів є їх професійний розвиток, подальше зростання набутих умінь та навичок, удосконалення окремих питань функціонування та окремих напрямків їх роботи, практичної реалізації та використання норм чинного законодавства, роз’яснення щодо правильного застосування змін до законодавства, їх правильне застосування на практичному рівні тощо.

Іншим важливим актом, яким закріплено необхідність підвищення рівня кваліфікації нотаріусів, є Порядок проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання

правил нотаріального діловодства, затверджений наказом Міністерства юстиції України 17.02.2014 р. № 357/5 [152]. Серед основних завдань перевірок передбачено й перевірку щодо підвищення професійного рівня нотаріусом [152].

Крім того, на нотаріуса державою додатково покладено функцію державного реєстратора, тому здійснення ним професійного навчання і в цій галузі права є необхідним для проведення безпечних державних реєстраційних дій у відповідних державних реєстрах. Так, наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1125 внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 21.12.2016 р. № 990, якою затверджено Порядок здійснення Міністерством юстиції контролю за діяльністю у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб-підприємців та відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, яким чітко визначені «критерії, за якими здійснюється моніторинг реєстраційних дій у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – державні реєстри), та визначається ступінь відповідальності за порушення у сфері державної реєстрації» [153]. У вказаному Порядку нотаріус виступає у якості державного реєстратора, а тому знання законодавства у цих сферах є важливим чинником у його нотаріальній діяльності, оскільки при вчиненні ним певних нотаріальних дій законодавством чітко передбачено проведення цим же нотаріусом відповідних реєстраційних дій у відповідних державних реєстрах одночасно з вчиненням таких нотаріальних дій (ст. 31² Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р. № 1952-IV, п. 3 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. № 755-IV). «У разі наявності

порушень встановленого законом порядку державної реєстрації на підставі акта комісії про проведення камеральної перевірки Мін'юстом приймається вмотивоване рішення про результати проведення камеральної перевірки та притягнення державного реєстратора до передбаченої законом відповідальності» [153]. Фактично це означає, що без удосконалення своїх знань щодо норм чинного законодавства у сфері державної реєстрації нерухомого майна та бізнесу нотаріусу можуть тимчасово заблокувати або анулювати доступ до реєстрів, що призведе до неможливості виконання ним своїх функцій.

Водночас у науковій літературі гарантія права на освіту та професійне навчання, перепідготовку та підвищення рівня кваліфікації оговорюється досить стримано. Тільки К.І. Чижмарь наголошувала на тому, що висока професійна підготовка нотаріуса як фахівця у сфері права – запорука належного та ефективного функціонування нотаріату. Така підготовка нотаріуса має включати в себе знання нотаріальних процедур, а також норм інших галузей права та законодавства, судової та правозастосовної практики [154]. Окреслюючи проблему освіти та підвищення рівня професійного навчання нотаріусів, відзначимо, що самі нотаріуси наголошують на важливості підвищення рівня їх професійного розвитку та професійного навчання. Для підтвердження вищесказаного можемо навести висловлювання учасників чергового З'їзду нотаріусів – голів відділень в окремих областях України. Так, наприклад, голова відділення НПУ в Донецькій області Микола Бельдєй зазначав, що важливим для нотаріусів є підвищення професійного рівня. Цього року завдяки вебінарам, які організовує НПУ, нотаріуси змогли отримати нову інформацію про новели нотаріальної практики, законодавства, вийти на прямий зв'язок із Міністерством юстиції України [155, с. 6]. Голова відділення НПУ в Запорізькій області Людмила Масловець також говорила про те, що у їхньому відділенні приділяється велика увага підвищенню професійного рівня нотаріусів, проводяться навчальні заходи, семінари. Наші нотаріуси не лише високопрофесійні, а й талановиті, оскільки вони активно

займаються мистецтвом, спортом, наукою (с. 7). Голова відділення НПУ в Кіровоградській області Тетяна Балик, зокрема, наголосила на тому, що в області забезпечується підвищення професійного рівня нотаріусів завдяки організації різноманітних навчальних заходів, нотаріуси також постійно працюють над самовдосконаленням [155, с. 8]. З наведеного вище можна зробити висновок, що нотаріуси свідомо підходять до необхідності отримання нових знань та удосконалення своєї професійної діяльності саме шляхом проведення навчання. Це є досить важливим кроком у розвитку нотаріату.

Окремо наголосимо й на тому, що важливість розвитку професійної діяльності нотаріусів має більш загальну мету – формування єдиної нотаріальної практики в Україні. Зокрема на таку мету вказує В.М. Марченко: «Прагнучи створити ефективну навчально-тренінгову систему, яка б сприяла формуванню єдиної нотаріальної практики в Україні, значну увагу підвищенню професійного рівня нотаріусів приділяє Нотаріальна палата України. Вчиняються різноманітні дії для підвищення професійного рівня: проводяться безкоштовні семінари і вебінари, а їх учасникам надано можливість самостійно обирати зручну для них форму участі, тему та місце» [156, с. 9].

Загалом вважаємо, що першочергово варто здійснити класифікацію соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання. Ми пропонуємо поділити їх на такі види:

- 1) загальні гарантії, які передбачають право на освіту;
- 2) спеціальні гарантії, які прямо чи опосередковано стосуються саме нотаріусів щодо отримання ними відповідної освіти чи професійного навчання.

Загальні гарантії у сфері освіти чітко закріплені Конституцією України та притаманні кожній людині, тому детально ми їх розглядати не будемо.

Спеціальними гарантіями нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання варто назвати наступні:

1) гарантію надання у відповідних закладах освіти послуг з навчання, в тому числі підвищення кваліфікації не тільки нотаріусів, а й помічників приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів.

Пунктом 4 Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України № 1422/5 від 28.08.2014 р. закріплено наступні види підвищення кваліфікації: «а) самостійне навчання; б) навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації та за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організовуються Центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників юстиції (далі – Центр) за дорученням Міністерства юстиції та Нотаріальною палатою України» [151].

Розглянемо більш детально такий вид підвищення кваліфікації як самостійне навчання. Підвищення кваліфікації – це додаткове навчання працівника, що має цільову орієнтацію та пов'язане із його безпосередньою професією. Іншими словами, метою підвищення кваліфікації є розвиток знань та вмінь, якими працівник вже повинен володіти у зв'язку з виконуваною працею [157, с. 112]. Проте варто відзначити, що навчання в закладах системи підвищення кваліфікації лише частково вирішує проблему недостатнього рівня професійних знань, практичних умінь та навичок, зокрема, й у сфері нотаріальної діяльності та роботи нотаріусів. Вважаємо, що в умовах розвитку нашого суспільства одним із цільових напрямків розвитку професійності нотаріуса має стати саме самоосвіта та самопідготовка, яка б забезпечувалась певними державними гарантіями. Самостійне навчання (самоосвіта) нотаріуса, як вид підвищення кваліфікації, регламентується пунктом 6 Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, затвердженого наказом Міністерства юстиції України № 1422/5 від 28.08.2014 р. (далі – Порядок

№ 1422/5 від 28.08.2014 р.). У ньому чітко визначені напрями його здійснення, зокрема, «шляхом публікацій науково-практичних статей, участі у семінарах, роботі постійно діючих комісій та робочих груп Нотаріальної палати України, участі у міжнародних семінарах, симпозіумах тощо» [151]. Проте наразі немає чіткого механізму втілення у життя наведених вище напрямів самостійного навчання, що, на нашу думку, дещо ускладнює розвиток такого виду навчання нотаріусів. Крім того, не затверджено єдиної форми підтвердження проходження підвищення професійного рівня нотаріусами саме у формі самостійного навчання, а тому на установу, яка організовує та проводить такі навчання, покладається обов'язок видати документ, форма якого такою установою й затверджується.

Участь у семінарах, що організовані шляхом проведення дистанційного навчання, вебінарах передбачає безпосередню участь нотаріуса у заходах, які зазвичай присвячені розгляду окремих питань діяльності нотаріату чи вчинення нотаріусами окремих нотаріальних дій. Робота у таких формах підвищення кваліфікації не лише сприяє оновленню знань, а й забезпечує можливість нотаріуса, який брав у них участь, переглянути відеозапис відповідного матеріалу, що досить позитивно впливає на результати його діяльності. Крім того, Нотаріальною палатою України не тільки забезпечено перегляд вебінарів у відеозаписі, а й здійснено їх систематизацію в окремому розділі «Вебінар» на офіційному сайті, де зазначено, що «Нотаріальна палата України, піклуючись про підвищення професійного рівня нотаріусів навіть в умовах пандемії та карантину, організувала серію безкоштовних вебінарів на актуальну тематику. Трансляція вебінарів відбувається онлайн, зареєстровані учасники отримують сертифікати про підвищення професійного рівня. Учасниками кожного вебінару стають понад 3000 нотаріусів з усієї України. На прохання нотаріусів НПУ відкриває можливість перегляду записів вебінарів, які відбулися у квітні-травні 2020 року. Відео розміщені на «Нотаріальній платформі» у розділі «Вебінар» [158].

Навчання також проводиться за професійними програмами підвищення кваліфікації та за програмами тематичних короткострокових семінарів. Організація такого навчання забезпечується Центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників юстиції (далі – Центр) за дорученням Міністерства юстиції та Нотаріальною палатою України. Воно здійснюється здійснюються згідно з планами-графіками підвищення кваліфікації, які щороку затверджуються Міністерством юстиції України.

Відповідно до Порядку № 1422/5 від 28.08.2014 р. навчальні плани підвищення кваліфікації за професійними програмами та програмами тематичних короткострокових семінарів включають такі напрямки: «1) актуальні питання організації нотаріальної діяльності в Україні; 2) правила ведення нотаріального діловодства та архіву; 3) загальні правила та порядок вчинення нотаріальних дій; 4) нотаріус як спеціальний суб'єкт, який виконує функції державного реєстратора прав на нерухоме майно тощо» [151]. Таким чином, організоване навчання є важливим засобом ознайомлення нотаріусом з новелами законодавства, удосконалення його практичних та теоретичних навичок, ведення професійної нотаріальної діяльності тощо. Важливим чинником такого виду підвищення кваліфікації є складання слухачем підсумкового заліку за відповідними тематичними напрямами прослуханого семінару з метою оцінки результатів навчання, перевірки рівня теоретичних знань та практичних умінь і навичок. Для прийняття заліку Центром утворюється комісія у складі голови комісії, заступника голови комісії (за потреби), членів комісії та секретаря. Для проведення підсумкового заліку головою комісії затверджується орієнтовний перелік питань, а інші питання щодо порядку проведення заліку вирішуються Центром. У разі успішної здачі заліку нотаріус отримує від Центру або Нотаріальної палати України свідоцтво про підвищення кваліфікації, яке дійсно підтверджує проходження ним даного виду навчання. Завдяки таким професійним програмам та програмам тематичних короткострокових семінарів нотаріус реалізовує свій обов'язок постійно підвищувати

професійний рівень, який чітко закріплено статтею 5 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII. Проте суттєвим недоліком, на нашу думку, є те, що у Порядку № 1422/5 від 28.08.2014 р. не визначено норму стосовно порядку дій нотаріуса у випадку непроходження ним підсумкового заліку за результатами навчання. У зв'язку з цим необхідно передбачити, що у випадку нездачі заліку за результатами проходження тематичних короткострокових семінарів нотаріус має право здійснити його перездачу. Це підвищить рівень усвідомлення нотаріусів щодо значення даного виду навчання. Вважаємо, що ця норма є суттєвою та має бути регламентована і закріплена у наведеному вище Порядку;

2) гарантію участі у позапланових та додаткових заходах з підвищення кваліфікації за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організовує Центр для державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів за безпосереднім зверненням зазначених осіб та на договірних засадах. Ця гарантія чітко передбачена пунктом 10 Порядку № 1422/5 від 28.08.2014 р. Фактично це означає, що нотаріус за своїм бажанням та за безпосереднім зверненням до Центру, який організовує позаплановий або додатковий захід з підвищення кваліфікації за програмами тематичних короткострокових семінарів, на добровільній договірній основі може пройти навчання з підвищення кваліфікації та отримати сертифікат про підвищення кваліфікації. Така гарантія вагомо впливає на соціальний захист нотаріусів в цілому, оскільки забезпечує індивідуальний підхід до особистості нотаріуса та його професійної діяльності;

3) гарантію, яка застосовується до нотаріусів, котрі розпочали свою нотаріальну діяльність і не мають попереднього досвіду практичної роботи на посаді нотаріуса. Ця гарантія чітко передбачена пунктом 11 Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами

порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, затвердженого наказом Міністерства юстиції України № 357/5 від 17.02.2014 р.. Вона надається виключно «на прохання самого нотаріуса (державного в однокладовій державній нотаріальній конторі або приватного), у вигляді методичної допомоги з наданням відповідних рекомендацій з питань організації роботи державної нотаріальної контори (для державного нотаріуса), організації нотаріальної діяльності (для приватного нотаріуса), дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил ведення нотаріального діловодства шляхом аналізу вчинених нотаріальних дій. Метою такої допомоги є визначення потреби у проходженні цим нотаріусом курсів підвищення кваліфікації» [152]. Це є досить важливою соціальною гарантією, оскільки при виконанні своїх функцій нотаріус має бути впевненим у своїх діях (як у законодавчій формі так і в організаційній) у вигляді оформлення та формування процесуальних документів, надання правової оцінки документам, на підставі яких вчинені нотаріальні дії та формування їх у відповідні справи (наряди) тощо. Зрозуміло, що для таких осіб доцільною є систематизація певних знань та їх викладення в одному чи декількох спеціальних короткострокових семінарах з підвищення кваліфікації. А тому на нормативно-правовому рівні й закріплено можливість нотаріуса звертатися за отриманням методичної допомоги;

4) гарантію отримання нотаріусом за результатами проходження навчання за програмами тематичних короткострокових семінарів та підвищення кваліфікації відповідного документа у вигляді сертифікату або свідоцтва. Порядком підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів № 1422/5 від 28.08.2014 р. передбачено отримання сертифіката про підвищення кваліфікації та свідоцтва про підвищення кваліфікації [151].

Слід наголосити на тому, що в окремих випадках від отримання сертифіката про підвищення кваліфікації залежить можливість нотаріуса продовжувати здійснювати нотаріальну діяльність, оскільки пунктом 3 ч. 1 статті 29¹ Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII передбачено «тимчасове зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, якщо він при вчиненні нотаріальних дій неодноразово порушував правила нотаріального діловодства, – до закінчення строку проходження підвищення кваліфікації (не більше двох тижнів)» [4]. Тобто умовою для поновлення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса є проходження ним навчання та отримання ним відповідного сертифіката, хоча законодавством не визначена його форма (паперова або електронна). Водночас механізму захисту нотаріуса від невидачі чи затримки у видачі сертифіката про підвищення кваліфікації законодавством не встановлено, як і відповідальності Центру за його несвоєчасну видачу чи затримку, що може призвести до порушення соціальних прав нотаріуса. Тому пропонуємо законодавчо закріпити паперову та електронну форму сертифіката і свідоцтва про підвищення кваліфікації;

5) гарантію добровільного вибору нотаріусом виду підвищення кваліфікації. Порядком № 1422/5 від 28.08.2014 р. не передбачено обмежень щодо вибору нотаріусом виду підвищення кваліфікації. Окремо зазначимо, що нотаріус на свій розсуд, виходячи з власних потреб, оновлює, поглиблює і розширює свої професійні знання, вміння і навички;

6) гарантію навчання, зокрема підвищення кваліфікації нотаріусів, помічників приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів із залученням до процесу представників вищих навчальних закладів, наукових установ, інших державних органів, громадських і професійних об'єднань. Наразі досить активно проводяться навчання, семінари нотаріусів спільно з представниками державних органів, які дають можливість комплексно підійти до розгляду та

вирішення окремих питань і результатом яких є удосконалення правового регулювання, виявлення колізій у законодавстві та їх подолання;

7) гарантію вибору нотаріусами форми участі у процесі навчання чи підвищення кваліфікації. Мова йде про дистанційні форми навчання, онлайн-курси, курси із застосуванням різноманітних платформ (наприклад, «ZOOM»). Одним із багатьох прикладів може служити проведення 07 грудня 2021 року Всеукраїнського інформаційного онлайн-марафону щодо взаємодії з ЄДЕССБ (Єдиною державною електронною системою у сфері будівництва) при вчиненні нотаріальних дій та державній реєстрації прав на нерухомість, де було обговорено питання змін у процедурах вчинення нотаріальних та реєстраційних дій у зв'язку із запровадженням Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, етапах її запровадження, складових, функціях, взаємодії з іншими електронними та державними реєстрами тощо [159]. Впровадження альтернативних форматів навчання та підвищення кваліфікації нотаріусів має низку переваг, однією з яких є раціональне використання часу, зокрема, за рахунок відсутності потреби у витратах на дорогу, проживання чи харчування. Додатково такий формат створює умови для глибшого засвоєння навчального матеріалу, сприяє його самостійному опрацюванню, що складає важливий чинник для структуризації отриманих знань та їх ефективного застосування на практиці;

8) гарантію збереження робочого місця нотаріуса на період проходження ним навчання, підвищення кваліфікації тощо.

Отже, на основі дослідження соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти, навчання та підвищення кваліфікації складається враження щодо їх достатності та повноти. «І якщо б стосовно інших осіб, наприклад, державних службовців, ми б погодилися із такою думкою, то щодо нотаріусів таке твердження є хибним, оскільки професійне навчання та підвищення кваліфікації нотаріуса є його обов'язком, а не правом. Обов'язок постійно підвищувати кваліфікацію передбачає безумовне та беззаперечне виконання покладеного на нотаріуса обов'язку, а тому досить часто у вказаному процесі

не враховуються ніякі особистісні причини неможливості особи у той чи інший період його пройти» [83, с. 98]. Наразі ні в профільному Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII, ні в наведеному вище Порядку нічого не сказано про такі соціальні гарантії, як гарантія звільнення від обов'язку підвищення кваліфікації нотаріусом в окремих випадках, до яких варто віднести тривалу тимчасову непрацездатність нотаріуса, що фактично позбавляє нотаріуса можливості здійснити підвищення своєї кваліфікації у зв'язку зі станом здоров'я. Ця гарантія є досить важливою саме для нотаріуса, коли він не може виконати відповідний обов'язок у зв'язку зі станом здоров'я та непрацездатністю. У таких випадках доцільним було б застосувати положення, які застосовуються до адвокатів. Вони викладені у пункті 26 оновленого Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 03.07.2021 р. № 63 (далі – Порядок № 63). У ньому, зокрема, зазначено, що «у разі тривалої (понад три місяці) втрати працездатності або з інших поважних причин за відповідною заявою адвоката та за рішенням ради адвокатів регіону адвокат може бути звільнений від обов'язку підвищення кваліфікації протягом періоду оцінювання повністю або частково» [160].

Водночас реалізація соціальних гарантій нотаріуса у сфері освіти, професійного навчання та підвищення кваліфікації має не тільки наведену нами вище проблему, а супроводжується й рядом інших, вирішення яких на сьогодні стає досить нагальною потребою. Таким чином, основними проблемами реалізації соціальних гарантій у сфері освіти, професійного навчання та підвищення кваліфікації нотаріусів варто назвати наступні:

1) застаріла нормативно-правова база, яка регулює вказане питання. Нормативно-правове регулювання у вказаній сфері також має бути дещо удосконаленим та й загалом оновленим. На сьогодні підвищення кваліфікації нотаріуса врегульовано Порядком, який прийнято ще у 2014 році, а отже, норми, які він містить, вже не відповідають сучасним суспільним відносинам, хоча до нього й вносились певні зміни. Враховуючи досить

суттєву роль нотаріату у захисті прав, свобод та законних інтересів людини, зазначимо, що нотаріус має бути, з одного боку, професійним та мобільним, а з іншого – соціально захищеним та із належним рівнем державної підтримки. Питання удосконалення підвищення рівня професійної кваліфікації на сьогодні вже здійснено стосовно адвокатів шляхом прийняття оновленого Порядку № 63, який досить детально регламентував механізм підвищення кваліфікації адвокатів, окреслив види підвищення кваліфікації, чітко встановив вимоги до підвищення кваліфікації та організації вказаного процесу [160]. Такі ж дії варто вчинити, на наш погляд й щодо нотаріусів, які здійснюють соціальний захист громадян, їх прав та інтересів. Таким чином, враховуючи ряд проблемних питань, які виникають у процесі підвищення кваліфікації нотаріусів, потрібно прийняти оновлений нормативно-правовий акт у вказаній сфері, що дасть можливість зміцнити правовий статус нотаріуса, підвищити рівень його соціальної захищеності та професійності;

2) види підвищення кваліфікації нотаріусів недостатньо визначені та закріплені законодавством. Наприклад, у Порядку № 1422/5 передбачено тільки два види підвищення кваліфікації нотаріусів: самостійне навчання і навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації та за програмами тематичних короткострокових семінарів, хоча фактично таких видів підвищення кваліфікації значно більше [151]. Ми вже вище наводили їх види, проте ще раз наголосимо на тому, що зовсім не приділено уваги таким напрямкам підвищення кваліфікації, як міжнародна діяльність нотаріуса, робота нотаріуса в постійно діючих комісіях та робочих групах Нотаріальної палати України, участь у різноманітних конференціях, семінарах, написання наукових статей та тез, які стосуються проблем нотаріального процесу тощо. Досліджуючи вказану проблему, проведемо порівняння із адвокатами. Так, у Порядку № 63 від 03.07.2021 чітко визначений досить розширений перелік видів підвищення кваліфікації адвоката, який включає: безпосереднє навчання адвоката, проходження ним навчання та тестування на визначених онлайн-платформах, його участь у різноманітних наукових заходах,

конференціях, виступи у якості лектора, написання та видання різноманітних наукових, науково-практичних статей робіт (монографій, посібників, підручників) тощо [160]. Важливого значення, на нашу думку, набуває здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права та наукового ступеня доктора наук у галузі права. Така діяльність нотаріуса потребує значних сил для дослідження обраної проблематики і пов'язана із дослідженням та аналізом різноманітних нормативно-правових актів різної юридичної сили, їх аналізом, розглядом наукових позицій вчених, їх систематизацією тощо. На основі наведеного вище можемо зробити висновок, що перелік видів підвищення кваліфікації нотаріусів має бути розширений та чітко закріплений у відповідному нормативно-правовому акті. Також варто наголосити на відсутності конкретизації мінімальних стандартів, які можна визначати як підвищення кваліфікації.

3) скорочення обсягів безкоштовного проходження нотаріусами навчання та підвищення кваліфікації та розширення платної основи для їх проходження. Так, на базі територіальних органів юстиції проводяться безоплатні семінари та навчання нотаріусів, проте їх дедалі частіше витісняють оплатні форми, якими, як не дивно, досить активно користуються нотаріуси. На нашу думку, попит на платне навчання обумовлений не тільки актуальністю тем для дискусій, а й цікавими формами проведення, способами викладення матеріалу, доступністю перегляду відеозапису навчального матеріалу та, що найголовніше, реальним двостороннім зв'язком слухача зі своїм лектором. Більшість безоплатних семінарів не мають таких ресурсів з різних причин: із-за відсутності вільного часу, бо зазвичай особи, які проводять безоплатні лекції, – це діючі нотаріуси, які також виконують свої трудові функції; із-за обмеження лектора у часі як на викладення матеріалу, так і на надання відповідей на питання слухачів заходу, яких дуже багато на таких семінарах, оскільки єдиною умовою їх доступу до нього є відсутність заборгованості по сплаті членських внесків; із-за відсутності певних ресурсів, необхідних для подачі інформації у незвичайному форматі

чи із застосуванням різноманітних сучасних інформаційних технологій; із-за незацікавленості самих лекторів, які здійснюють навчання на безоплатній основі поряд зі своїми основними трудовими функціями тощо.

Освітні платні послуги нотаріусам надавалися також й Інститутом права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України, який був реорганізований та приєднаний до Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції. Передумовою для проведення навчання є приєднання до публічного договору, зміст якого оприлюднено на сайті Інституту права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України під назвою «Публічний договір № 1» від 14 січня 2022 року. Згідно зі змістом вказаного Договору загальна вартість послуг за участь у тематичному короткостроковому семінарі тривалістю 1 день становить 650 грн, за участь у короткостроковому семінарі тривалістю 2 дні – 1 300 грн, за участь у тематичному короткостроковому семінарі тривалістю 5 днів – 3 200 грн [161; 162];

4) періодичність проходження нотаріусами навчання та підвищення кваліфікації законодавчо не визначена. Оскільки згідно з абзацом 9 статті 5 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ нотаріус зобов'язаний постійно підвищувати свій професійний рівень, то попит на проходження навчання та підвищення кваліфікації серед нотаріусів буде постійним, але періодичність проходження такого навчання законодавець чітко не визначив. У профільному порядку, який регулює питання проходження підвищення кваліфікації нотаріусів, ми також не знайшли положення щодо періодичності проходження підвищення кваліфікації нотаріусом, а тому на практиці він самостійно визначає періодичність проходження навчання з підвищення кваліфікації. Це, на наш погляд, неправильно, а тому мають бути закріплені чіткі рекомендації щодо періодичності проведення нотаріусом підвищення рівня кваліфікації;

5) відсутність поняття щодо мінімальної кількості навчальних годин (строку навчання), необхідних для зарахування проходження нотаріусом

навчання з підвищення кваліфікації. На сьогодні для нотаріусів мінімальна кількість навчальних годин або строку навчання для будь-якого із зазначених Порядком № 1422/5 від 28.08.2014 р. видів навчання та проходження підвищення кваліфікації законодавством чітко не визначена. Лише в змісті Договору від 14 січня 2022 року, оприлюдненого на сайті Інституту права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України щодо участі нотаріуса у тематичному короткостроковому семінарі, визначено декілька видів строків їх тривалості: 1 день, 2 дні, 5 днів. Інша ситуація існує в адвокатському середовищі. Пунктами 19, 20 Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України № 63 від 03.07.2021 р. передбачено, що «адвокати, які набули статусу адвоката протягом перших трьох років своєї адвокатської діяльності, зобов'язані підвищити свій професійний рівень на рівні 48 годин, з яких не менше 16 годин – щороку...» (пункт 19). «Всі адвокати, за винятком адвокатів, які набули статусу адвоката протягом перших трьох років своєї адвокатської діяльності, зобов'язані підвищувати кваліфікацію адвоката на рівні 10 годин на рік (10 залікових балів)» (пункт 20) [160]. Тому, на наш погляд, поняття мінімальної кількості навчальних годин, необхідних для проходження нотаріусом навчання з підвищення кваліфікації або його строк, мають бути визначені та закріплені на законодавчому рівні.

Поряд із проблемами реалізації соціальних гарантій у сфері освіти та професійного навчання нотаріусів слід виділити й перспективні напрями їх розвитку:

1) проведення курсів з психологічної підготовки нотаріуса. Вважаємо, що має бути більше уваги приділено питанню не тільки професійної, а й психологічної підготовки нотаріуса що пов'язано зі специфікою його праці. До нотаріуса приходять люди зі своїми проблемами та переживаннями, різними емоціями, а тому, як ми вже неодноразово зазначали, нотаріус змушений виконувати у певній мірі роль психолога. Крім того, важливість проведення курсів з психологічної допомоги обумовлено, на нашу думку, й розвитком такого нового напрямку роботи нотаріуса, як медіація. Для

успішного її здійснення нотаріус має пройти відповідну підготовку згідно з вимогами Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX [163]. Так, статтею 16⁻¹ Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII передбачено, що «нотаріальна палата України здійснює підготовку нотаріусів у сфері медіації, веде та оприлюднює реєстри нотаріусів, які пройшли підготовку у сфері медіації» [4]. Це відносно новий напрямок роботи нотаріуса, проте він має досить важливе значення у питаннях здійснення нотаріальної діяльності. Загалом погодимося із думкою М.М. Дяковича, який зазначає, що необхідно, щоб кожний нотаріус почував себе персональним учасником процесу медіації, оскільки медіація де-факто невід’ємна від функції нотаріуса. Однак, як наголошує науковець, нотаріусу потрібно володіти спеціальними знаннями, технікою медіації, а це вимагає додаткової підготовки в галузі психології та техніки ведення ділових переговорів. Таке навчання обов’язкове для кожного нотаріуса, який має бажання стати професіоналом у галузі медіації [164, с. 55]. Доцільно погодитися з позицією вченої Ж.А. Огороднік, яка підкреслює, що особа, яка виконує функції медіатора, повинна мати не лише розвинені комунікативні навички, здатність до активного слухання та розуміння сторін, а й глибокі правові знання. Це необхідно для того, щоб надати учасникам медіації фахові роз’яснення стосовно можливих юридичних наслідків ухвалених ними рішень [165, с. 128-129]. Ще один науковець також досить влучно говорить про важливість розвитку професійних знань нотаріуса як медіатора та його психологічних якостей. Так, М.В. Бондарєва вказує, що «нотаріус, який виступатиме як посередник, повинен володіти техніками й навичками оцінки позицій учасників потенційно конфліктної (суперечної) ситуації, визначення їхніх цілей та інтересів, оцінки перспектив конфлікту й доцільності застосування методів його врегулювання. Нотаріус, як наголошує вчений, у цьому разі виступає і як психолог, і як юрист-консультант, і як власне нотаріус, який обмежений рамками процесуальної форми та професійної компетентності: він не лише спостерігає за перемовинами, а й координує їх,

відпрацьовує зі сторонами аргументи, роз'яснює положення законодавства, з'ясовує юридичну заінтересованість сторін, їх волю» [166, с. 6-7]. Отже, наведені вище положення доводять, що для нотаріуса важливим є не тільки підвищення рівня своїх професійних знань, а й проходження відповідного навчання у сфері психологічної підготовки;

2) проведення додаткових курсів підвищення кваліфікації для нотаріусів, які вчинили дисциплінарне правопорушення, зокрема, щодо дотримання вимог професійної етики. Це також є перспективним напрямком підвищення рівня професійності, культури спілкування нотаріуса та важливим заходом виховного характеру з метою профілактики неналежної поведінки нотаріуса при виконанні своїх трудових функцій [167, с. 69];

3) гарантія участі кожного нотаріуса у процесі обговорення проблем нотаріату та нотаріальної діяльності поза проходження певних видів навчань. Професійне навчання та професійна освіта зазвичай залежать від обговорення певних проблем, які виникають у роботі нотаріату при вчиненні окремих нотаріальних дій. Єдина практика у сфері нотаріальної діяльності має бути поширена не тільки на окремих нотаріусів або нотаріусів окремих регіонів, областей, а на всю країну загалом. Тому повинен розвиватися єдиний нотаріат. З цього приводу ми не можемо не погодитися із думкою голови відділення НПУ в Херсонській області, який зазначав, що, незважаючи на різні політичні вподобання та погляди серед нашої спільноти, 100% нотаріусів сподіваються на зміни на краще в системі нотаріату та в системі юстиції в цілому, адже якщо ми зараз втратимо свій шанс на перехід до єдиного нотаріату та саморегулювання, більше такої можливості вже не буде. Можливо, як пропонує О. А. Негра, НПУ при співпраці з Мін'юстом варто зібрати від кожного відділення по кілька представників, розмістити їх на кілька днів десь за містом для того, щоб нарешті узагальнити всі проблеми та виробити шляхи їх вирішення, обговорити і затвердити покрокову концепцію реформування нотаріату, виробити стратегію втілення її в життя [155, с. 13].

Отже, підсумовуючи розгляд наведеної соціальної гарантії нотаріуса у сфері освіти та професійного навчання, зазначимо, що основною її проблемою є застаріле законодавство, яке потрібно оновити із урахуванням не тільки всіх аспектів нотаріальної діяльності, а й сучасних технологій у сфері навчання та підвищення кваліфікації.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ

3.1 Зарубіжний досвід правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів та можливості його використання в Україні

Удосконалення законодавства у сфері здійснення правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів здійснюється покроково: визначення проблемних питань, пошук ефективних шляхів удосконалення правових норм на основі поглибленого аналізу недоліків нормативно-правового регулювання, пошук шляхів додаткового фінансування соціальних гарантій нотаріусів тощо. Проте найбільш перспективним напрямком удосконалення як законодавства, так і розроблення ефективних та дієвих механізмів правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів, на нашу думку, є запозичення певного позитивного досвіду у країн із високим рівнем соціального розвитку та дотримання соціальних гарантій, та у країн, де окреслюються саме питання забезпечення соціальними гарантіями нотаріусів.

Розпочати дослідження досвіду правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів у зарубіжних країнах, на нашу думку, варто з визначення правового статусу нотаріуса. Це необхідно для того, щоб забезпечити розуміння не тільки нотаріуса як певного суб'єкта нотаріального процесу, а й законодавчої можливості застосувати до нього такі гарантії, які, наприклад, передбачені для державних службовців чи інших публічних осіб. Аналізуючи існуючі у світовій практиці типи нотаріату, Н.В. Ільєва виокремлює дві основні моделі. Перша — англосаксонська модель, характерна для таких країн, як Велика Британія, Австралія, Сінгапур, Малайзія, Кіпр, Індія та інші, де інститут нотаріату ще не має належного рівня впливу та значення. Друга —

латинська модель нотаріату, у якій нотаріуси, залишаючись представниками вільної професії, водночас виконують свої функції як уповноважені суб'єкти від імені держави [168, с. 41-43].

Як ми вже говорили, український нотаріат є яскравим прикладом саме латинського типу нотаріату, а, як стверджує А.А. Маржина, «приналежність України до правової системи романо-германського типу, а системи нотаріату – до нотаріату латинського типу засвідчує принциповість його належного правового забезпечення, недопустимість прогалин, колізій у цій сфері» [169, с. 441]. Крім того, латинський нотаріат характеризується принципом самофінансування, суть якого зводиться до самостійного забезпечення своєї діяльності, зокрема й здійснення забезпечення необхідною технікою, приладдям, канцтоварами тощо.

Що ж стосується конкретних соціальних гарантій нотаріусів у зарубіжних країнах, пропонуємо окреслити досвід деяких, на нашу думку, найбільш розвинутих країн у питаннях соціального захисту і соціального захисту нотаріусів та можливості їх застосування в українському законодавстві.

Першочергово, на нашу думку, слід звернути увагу на те, що у більшості країн питання, пов'язані з нотаріатом, здійсненням нотаріальної діяльності та визначенням правового статусу нотаріуса, врегульовано спеціальним законом. Так, наприклад, в Естонії діє Закон «Про нотаріат» 21.12.2000 р. № 948, у Словаччині – Закон «Про нотаріусів та нотаріальну діяльність», у Грузії – Закон «Про нотаріат» 04.04.2009 р. № 2283 тощо. Проте є країни, у яких відсутнє єдине законодавство у сфері нотаріату. До таких країн віднесено США та Велику Британію. У Великій Британії норми, які визначають діяльність нотаріату та нотаріусів, базуються на правових звичаях та традиціях, а це також є причиною відсутності єдиного акта у сфері нотаріату та нотаріальної діяльності. Досліджуючи цю проблему, М.В. Бондарєва стверджує, що відмінності у переліку нотаріальних дій і послуг та інші особливості нотаріальної діяльності обумовлені саме

відсутністю єдиного федерального законодавства [170, с. 131]. Відсутність єдиного законодавства у сфері нотаріату та нотаріальної діяльності, на нашу думку, обумовлює й ще не менш важливу проблему – відсутність єдиного розуміння соціального статусу самого нотаріуса як фізичної особи. Навіть у межах єдиної англосаксонської системи нотаріату у країнах-учасниках порівнюванню тлумачиться сутність правового статусу нотаріуса, його класів, правових засад та принципів організації нотаріальної діяльності тощо. Враховуючи вищевказане, можемо стверджувати, що досвід Сполучених Штатів Америки та Великої Британії не можна назвати актуальним для України у питанні визначення соціального захисту та окреслення соціальних гарантій нотаріусів, оскільки їх системи нотаріату дуже відрізняються від українського нотаріату.

Ми продовжуємо дотримуватися думка про необхідність визначення та нормативно-правового закріплення правового статусу нотаріуса та його соціальних гарантій саме в окремому законі, який став би профільним для нотаріусів. Україною, на нашу думку, взято правильний курс, спрямований на закріплення правових основ діяльності нотаріуса та нотаріату саме на рівні закону. Найважливішим у даному контексті, на що варто звернути увагу, є поглиблення соціальних гарантій у вказаній сфері, їх розширення та подальше правове закріплення.

У більшості зарубіжних країн діяльність нотаріуса обмежена певним чітко визначеним територіальним округом, в якому нотаріус має здійснювати свої повноваження. З одного боку, це може розглядатися як порушення права особи на вільну працю та можливість реалізовувати свої трудові функції на будь-якій території, проте, з іншого боку, така вимога є досить доречною, оскільки нотаріус володіє національною мовою та керується законодавством тієї країни або штату, якій(-ому) підпорядкований його територіальний округ [171, с. 157-159].

Для нотаріусів зарубіжних країн також передбачено таку гарантію, як страхування своєї відповідальності. В Італії страхуванням професійної

відповідальності нотаріусів займається Національна рада нотаріусів Італії та Гарантійний фонд, яким передбачено, що нотаріус несе особисту відповідальність за вчинені ним правопорушення. Якщо нотаріус не виконує належним чином своїх професійних обов'язків, зокрема вчиняє при цьому правопорушення, то в кожному окремому випадку він несе різні види відповідальності: цивільну – у випадку завдання шкоди через неправильне виконання своїх професійних обов'язків; кримінальну – у випадку вчинення злочину; дисциплінарну – у разі порушення етичних норм та стандартів нотаріату. Якщо, наприклад, нотаріус порушує етичні норми та стандарти, на нього покладається дисциплінарна відповідальність у вигляді сплати штрафу в грошовому еквіваленті, в інших випадках – нотаріус усувається від виконання професійних обов'язків на певний період.

Цікавим щодо розуміння гарантії страхування відповідальності нотаріуса є досвід Франції. Так, у Франції на нотаріуса покладається зобов'язання укласти професійний договір страхування цивільної відповідальності. Як і в будь-якій ліберальній професії, що стосується регламентованого сектора, нотаріус страхується від наслідків помилок, які можуть бути здійснені ним особисто або його персоналом. Такі ризики є предметом покриття колективно організованого професійними інстанціями нотаріату. Водночас із цим традиційним страхуванням французький нотаріат організував колективну гарантію, що покриває майнові наслідки помилок і навмисної недбалості, які не можуть бути відшкодовані за допомогою класичних технік страхування. Йдеться про єдину у своєму роді гарантію всередині юридичних професій [172, с. 21]. Таким чином, сфера професійної відповідальності нотаріуса у Франції складається з двох основних частин: 1) особистої відповідальності нотаріуса за помилки, вчинені ним особисто або його персоналом; 2) колективної відповідальності представників нотаріату, яка покриває майнові наслідки помилок і навмисної недбалості у випадку неможливості їх відшкодування за допомогою класичних технік страхування. Це так званий гарантійний фонд відшкодування шкоди,

завданої в результаті діяльності нотаріусів. На нашу думку, такий підхід до страхування професійної відповідальності значно підвищує рівень соціального захисту кожного окремого нотаріуса, оскільки у випадку неможливості здійснити відшкодування шкоди ним самостійно юридична спільнота бере на себе безоплатну субсидіарну відповідальність за порушення одного нотаріуса.

У Грузії також запроваджено обов'язкове страхування. Наказом Міністра юстиції Грузії від 17.03.2010 р. визначені істотні умови обов'язкового професійного страхування нотаріусів та мінімальний розмір страхової суми, який складає 100 тисяч ларі на рік. Окрім того, нотаріус у Грузії має право отримати і зберігати на депозитному рахунку гроші, цінні папери та інші цінності, вартість яких більша 1 мільйона ларі, якщо мінімальний розмір суми обов'язкового професійного страхування нотаріуса визначений у розмірі не менше 200 тисяч ларі на рік. При сумі 300 тисяч ларі на рік нотаріус має право отримати на депозит 2 мільйони ларі. Для кожного страхового ліміту визначена різна сума страхової премії, яка обирається нотаріусом. За литовським законом про нотаріат нотаріальні дії здійснює лише той, хто має обов'язкове страхування професійно-громадської відповідальності нотаріуса. До 2003 року кожен нотаріус страхував свою відповідальність індивідуально, а з 2003 року страхування здійснюється за колективним принципом: Закон «Про нотаріат» зобов'язує органи нотаріального самоуправління – Нотаріальну палату Литви – страхувати нотаріусів [173].

Законодавством окремих зарубіжних країн нотаріусам надається певна додаткова фінансова допомога. Зокрема така допомога передбачена законодавством Грузії для нотаріусів, які працюють у віддалених гірських районах. Окремо наголосимо на тому, що у віддалені гірські райони Грузії чи в райони, де нотаріальні послуги є не в повному обсязі чи взагалі недоступні, зазвичай направляються молоді спеціалісти-нотаріуси, які щойно призначені нотаріусами, на строк до трьох років. Водночас для таких осіб передбачене

надання додаткової фінансової допомоги, суть якої полягає у здійсненні соціальної підтримки молодих нотаріусів, які працюють у проблемних регіонах Грузії.

Важливою соціальною гарантією діяльності нотаріуса є те, що в окремих країнах діє спеціально створений орган, який розглядає справи про порушення етики та інші порушення, які вчиняються нотаріусами. У Литовській Республіці функціонує Суд честі нотаріусів, який фактично є спеціальним судовим органом, до компетенції якого віднесено розгляд справ про порушення професійної етики та службові порушення нотаріусів. У Люксембурзі у питаннях дисциплінарної відповідальності нотаріуса бере активну участь професійна спільнота нотаріусів. Так, на неї покладено такі обов'язки: підтримання дисципліни серед нотаріусів та здійснення дисциплінарних повноважень через роботу своєї Дисциплінарної ради; запобігання чи врегулювання будь-яких суперечок між нотаріусами; примирення будь-яких суперечок між нотаріусами та третіми особами.

А.Г. Гуледза слушно зазначає, що нотаріуси є вільними в організації своєї діяльності: вони самостійно облаштовують власне робоче місце, наймають працівників та оплачують їх роботу тощо. Водночас, на думку автора, така самостійність обмежується суворими рамками державного контролю, здійснення якого покладається на органи юстиції та нотаріальні палати, які контролюють розміщення нотаріальних офісів, їх кількість, місцезнаходження, порядок утворення, ліквідації й реорганізації [174, с. 163]. Суттєвою є підтримка нотаріусів саме у питанні отримання допомоги щодо оформлення приміщень, необхідних для нотаріуса. Одним із яскравих прикладів є отримання допомоги для нотаріуса стосовно обладнання приміщення для зберігання документів, зокрема й для обладнання ним власного архіву справ у спеціальному спільному архіві нотаріусів. Така практика має місце в Естонії [175]. На нашу думку, створення такого спільного архіву є важливою соціальною гарантією нотаріуса, оскільки це допомогло б вирішити проблему зберігання архівних документів нотаріусів,

пошуку відповідного приміщення та його належного облаштування. На наш погляд, наявність спільного архіву нотаріусів – важливий чинник роботи кожного нотаріуса та його подальшого розвитку.

На сьогодні більшість зарубіжних країн вже активно впроваджують електронний е-нотаріат, зокрема нотаріальне посвідчення окремих дій шляхом застосування вебкамер, електронного зберігання архівних документів тощо. Нотаріальне посвідчення через вебкамеру дає можливість нотаріусу вчиняти нотаріальні дії фактично без фізичної присутності особи, стосовно якої вони й вчиняються. Така особа може перебувати у будь-якій країні світу, проте вона повинна бути в обов'язковому порядку належним чином ідентифікована. У таких країнах, як Франція, Німеччина, Естонія, Литва вже впроваджена окрема платформа відеозв'язку з функціоналом ідентифікації особи, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії, генерації та закріплення посвідченого документа КЕПом, здійснення документації онлайн-дій та зчитування носія інформації для вчинення нотаріальної дії. На нотаріуса покладається обов'язок здійснити підтвердження особи, тому саме він несе відповідальність за процес перевірки сторін нотаріальної дії за допомогою законодавчо врегульованих процедур подачі електронних документів для підтвердження особи та її ідентифікації.

У рамках проведеного дослідження ми не будемо детально розглядати вказану процедуру посвідчення документів та вчинення нотаріальних дій, а лише наголосимо саме на соціальному аспекті захисту прав нотаріуса при вчиненні такої нотаріальної дії у дистанційній формі. Зокрема мова йде про встановлення державою безпечного та надійного соціального захисту нотаріуса при вчиненні ним нотаріальних дій за допомогою технологій відеозв'язку через автентифіковані та зашифровані відеодзвінки, оскільки нотаріус перебуває під дією наступних ризиків: «1) кіберзламу: крадіжки, підробки або незаконного доступу до електронного підпису через порушення заходів кібербезпеки, проникнення в систему або отримання доступу до файлів із ключами безпеки; 2) зловживання доступом до конфіденційної

інформації з боку працівників органів державної влади; 3) підробки: створення чи зміни офіційних документів з метою обману чи отримання вигоди; 4) примусу: шантажу або примусу особи до підписання документа шляхом погроз або фізичного насилля; 5) передачі даних для доступу: неправомірне добровільне надання іншій особі ключів, логінів та паролів для доступу; 6) помилки: суттєвої помилки в усвідомленні наслідків дії або документа; 7) недієздатності: психічних захворювань або інших випадків недієздатності» [176, с. 32]. Всі наведені та ряд інших факторів у подальшому можуть вплинути на законність вчиненої нотаріусом нотаріальної дії та стати підставою для її скасування у майбутньому. Тому нотаріус має бути соціально захищеним від наведених вище ризиків.

Вчинення нотаріусом нотаріальної дії у дистанційній формі має бути лише його правом, але ніяк не обов'язком, тому він вправі відмовити у вчиненні нотаріальної дії із застосуванням засобів вебкамер. Також окремо варто наголосити й на тому, що при вчиненні нотаріальних дій у дистанційній формі нотаріус у зарубіжних країнах наділений таким правом як:

- правом відмовити у нотаріальному посвідченні документів чи вчиненні нотаріальної дії у наступних випадках: а) неможливості вчинення нотаріальної дії за допомогою засобів відеозв'язку, якщо він не може гарантувати виконання своїх службових обов'язків у такий спосіб; б) коли нотаріус не впевнений в особі клієнта; в) коли нотаріус не впевнений у правоздатності чи дієздатності однієї із сторін нотаріальної дії; г) якщо нотаріус підозрює примус особи до вчинення певної нотаріальної дії; ґ) якщо нотаріус підозрює вчинення стосовно особи шахрайських чи інших незаконних дій, зокрема викрадення документів, електронного цифрового підпису, логінів та паролів для доступу тощо. До суттєвих прав нотаріуса також варто віднести його можливість здійснювати запис та формування електронного протоколу при нотаріальному посвідченні нотаріальної дії за допомогою відеозв'язку.

Важливе місце у системі соціальних гарантій відведено й питанню соціального захисту при здійсненні дисциплінарного провадження щодо нотаріуса. Прикладом дотримання соціальних гарантій у вказаній сфері та прозорості процесу притягнення нотаріуса до дисциплінарної відповідальності також є саме Грузія. Базуючись на позитивному досвіді Грузії у питанні дисциплінарної відповідальності, Н.А. Савицька пропонує доповнити чинний Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ новим розділом «Дисциплінарна відповідальність нотаріусів» та розробити Положення про дисциплінарну відповідальність нотаріусів [177, с. 176]. Це, на її думку, дасть можливість законодавчо визначити загальні засади дисциплінарної відповідальності нотаріусів та їх види. Відсутність чіткого та визначеного механізму притягнення до дисциплінарної відповідальності нотаріуса служить підставою для зловживань його правами, свободами та законними інтересами.

Важливим чинником дотримання соціальних гарантій нотаріусів у зарубіжних країнах, на нашу думку, є й існування спеціальних інституцій, уповноважених на захист професійної роботи нотаріуса. У Німеччині нотаріальна професійна спільнота виконує наступні завдання: дбає про честь та престиж своїх членів, підтримує органи нагляду в їх діяльності, заохочує турботу про нотаріальне право та піклується про сумлінне й чесне виконання нотаріусами і стажерами своїх посадових обов'язків. Нотаріальна палата зобов'язана надавати кошти на підвищення професійної кваліфікації нотаріусів, помічників і стажерів, має право розглядати скарги громадян та інших осіб, викликані неналежним виконанням нотаріусом своїх обов'язків. Федеральна палата виступає як експерт і радник стосовно всіх вищих федеральних органів (Федерального уряду, Федерального парламенту і Федерального суду) у всіх галузях права, що обслуговуються нотаріусом, і у сфері професійного нотаріального права. У Польщі до повноваження нотаріальної спільноти віднесено ряд важливих соціальних питань: нагляд за виконанням обов'язків нотаріусами; контроль за виконанням вимог

обов'язкового страхування; розробка пропозицій щодо реформування нотаріального законодавства; організація навчання стажистів нотаріуса; затвердження вимог до офісу нотаріуса; оцінка пропозицій щодо призначення та звільнення нотаріусів; прийняття правил стажування нотаріусів тощо. В Люксембурзі нотаріальна спільнота уповноважена висловлювати свою думку щодо труднощів при здійсненні професійних послуг, наданні винагороди, виплати зарплати, наданні відпустки, проведенні інших витрат та виплат нотаріусів, а також з будь-яких суперечок, що розглядаються у цивільних судах за участю нотаріусів, або з питань нотаріальної професії, а також представляти нотаріусів Великого князівства Люксембурзького для захисту інтересів професії тощо.

Особливого значення у зарубіжних країнах приділено соціальним гарантіям у сфері освіти та професійного навчання, надання методичної допомоги нотаріусам. Так, Нотаріальна палата Грузії організовує стажування кандидатів у нотаріуси та надає їм певну методичну допомогу, об'єднує нотаріусів навколо їх спільних проблем, роботи нотаріату тощо. У Греції нотаріальною спільнотою також значна увага приділена професійному зростанню нотаріусів. Основними напрямками у вказаній сфері визначено розвиток та зміцнення нотаріальної служби, підвищення наукової та професійної кваліфікації нотаріусів, просування питань, пов'язаних з нотаріусами, моніторинг безперебійної роботи сервісу, професійне та наукове співробітництво з нотаріусами асоціацій інших країн, матеріальна та моральна підтримка нотаріусів на пенсії, а також тих, хто її потребує, зокрема колишніх нотаріусів [178, с. 52]. Загалом вказані гарантії є досить подібними до тих гарантій, які визначені українським законодавством та застосовуються в Україні на практиці.

Таким чином, окреслюючи міжнародний досвід роботи нотаріату, констатуємо, що міжнародна спільнота досить активно підтримує наукову діяльність у сфері нотаріату та вчиняє активні дії щодо професійного розвитку нотаріусів. Особливого значення у зарубіжних країнах приділено

питанню професійної підтримки нотаріусів на рівні певних професійних об'єднань. З цією метою в окремих державах створено спеціальні центри. Наприклад, у Франції передбачено існування центрів нотаріальних досліджень і документації (крідонів), діяльність яких зафіксовано у Статуті Вищої ради нотаріату Франції, що затверджується постановою уряду і у відповідних статутах установ, у яких детально регламентується порядок організації та діяльності цих крідонів. У своєму науковому дослідженні Н.П. Кравченко визначає основною формою діяльності крідонів надання комплексної допомоги нотаріусам, що включає консультування, підбір необхідних нормативно-правових актів та матеріалів судової практики, надання підтримки безпосередньо за місцем роботи нотаріуса або під час розгляду питань (переважно податкових) у суді чи інших компетентних органах. Крім того, серед ключових напрямів діяльності крідонів автор виокремлює організацію підготовки та підвищення кваліфікації нотаріусів, а також проведення наукових досліджень [179, с. 217-218].

Велику увагу питанню підвищення рівня професійної підготовки нотаріусів приділено й у Естонії. В цій країні існує досить своєрідна система бонусів за проходження навчання та підвищення рівня кваліфікації. І.О. Беззуб наголошує на обов'язковому характері підвищення професійного рівня для нотаріусів Естонії. Для цього створено відповідну бальну систему оцінювання, суть якої зводиться до отримання певних балів за участь у відповідних заходах. Наприклад, за роботу на семінарі нотаріус отримує 7 балів, а загалом за 3 роки він повинен набрати 100 балів. Організацією підвищення рівня кваліфікації займається Нотаріальна палата, періодичність проведення семінарів – один раз на місяць, крім літа. За загальним правилом, присутність на семінарах не обов'язкова, проте на практиці участь є стовідсотковою. За рік Нотаріальною палатою перевіряється близько 3-5 нотаріусів [180, с. 20].

Для осіб, які мають академічний ступінь доктора наук або тотожний з ним науковий ступінь за спеціальністю «Цивільне, міжнародне та приватне

право» або «Цивільне процесуальне право», або склала кваліфікаційний іспит на суддю, спрощується процедура допуску до нотаріату. Як зазначає з цього приводу К.Ф. Білько, у Грузії є «можливість для нотаріуса оминати здачу професійної частини кваліфікаційного іспиту в таких випадках: 1) особа вже склала кваліфікаційний іспит на зайняття посади судді за фахом загального або цивільного та адміністративного права; 2) особа обіймала посаду судді і з моменту складання зазначеного іспиту до складання кваліфікаційного іспиту на посаду нотаріуса не пройшло більше 2 років; 3) особа вже займає посаду судді; 4) особа має академічний ступінь доктора наук або тотожного з ним наукового ступеня за спеціальністю «Цивільне, міжнародне та приватне право» або «Цивільне процесуальне право» [104, с. 137].

Таким чином, законодавством більшості зарубіжних країн приділяється досить значна увага соціальному захисту нотаріуса та дотриманню соціальних гарантій щодо нього. Соціальний захист нотаріуса – це основа для його безпечної, професійної роботи та належного виконання ним професійних обов’язків. Відзначимо, що питання щодо соціального захисту та механізму реалізації різних видів напрямків соціальних гарантій нотаріусів вирішуються органами влади шляхом нормативно-правового їх закріплення на законодавчому рівні. Наголосимо на тому, що досить активною є соціальна політика нотаріальних спільнот, які об’єднуються не тільки для вирішення практичних та теоретичних аспектів нотаріальної діяльності, а й для реалізації різних видів соціальних напрямків захисту нотаріусів. І це, на нашу думку, є досить важливим, оскільки саме нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій стикаються з різними проблемами та можуть запропонувати найефективніші шляхи для їх вирішення. Характерною рисою досвіду зарубіжних країн є створення додаткового соціального захисту молодих фахівців, фахівців, які працюють у віддалених районах, неперспективних районах, шляхом встановлення для них спеціальних додаткових гарантій та умов не тільки для роботи, а й навчання, зокрема, із застосуванням певної бонусної системи оцінювання. Окремі проаналізовані аспекти соціального

захисту нотаріусів, на нашу думку, можна було б застосувати й у системі українського нотаріату у загальному процесі його сучасного реформування.

3.2 Проблеми та напрямки удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні

Дослідження проблем функціонування будь-якої галузі чи реалізації певних норм на практичному рівні є одним із чинників фактичного прийняття і розуміння того, що потрібно змінювати та удосконалювати у певній галузі суспільних відносин. Крім того, розуміння самої проблематики цієї галузі – це один із кроків для її ефективного та оперативного вирішення шляхом внесення певних змін у законодавство та запровадження їх на практиці. Це ж стосується і соціальних гарантій нотаріусів. Наразі ми розуміємо, що проблеми реалізації соціальних гарантій існують, але їх усунути можливо тільки при умові виокремлення, дослідження та аналізу. Аналіз питань соціального захисту нотаріусів щодо нормативно-правового закріплення соціальних гарантій та механізмів їх реалізації на практиці свідчить, на жаль, про значну кількість проблем різного походження і характеру. Вирішення цих проблем покладається на законодавчий орган влади, виконавчі та судові органи. Можна виділити проблеми при реалізації соціальних гарантій нотаріусів, вирішення яких є неможливим без участі місцевих органів влади та самих державних і приватних нотаріусів, які мають особливу зацікавленість у створенні належних законодавчо чи нормативно закріплених соціальних гарантій.

На сьогодні не тільки активно обговорюються, а й визначаються перспективні напрямки створення в Україні єдиного нотаріату. Проте реформування нотаріату неможливо здійснити без реформування системи соціального захисту самого нотаріуса та створення ефективних гарантій для його професійної діяльності. Важливим напрямком має стати запровадження

е-нотаріату, а це потребує залучення новітніх моделей електронного документообігу й ІТ-технологій, а також створення спеціальної системи захисту інформації, тієї, що знаходиться на електронних ресурсах, і тієї, яка міститься на паперових носіях. Захист інформації на інтернет-сервісах є важливим не тільки для ефективної роботи нотаріуса, а й для його соціального та професійного захисту. Чому саме соціального захисту? Відповідь на це питання досить проста: нотаріус має бути впевнений у тому, що отримана в ході вчинення ним нотаріальних дій інформація не буде використана проти нього шляхом шантажування з боку інших осіб, залякування і спонукання до вчинення чи невчинення тих чи інших нотаріальних дій як самого нотаріуса, так і членів його сім'ї, вимагання вчинити чи не вчиняти певні нотаріальні дії тощо. Упевненість у непорушності його права на працю та вчинення передбачених законом нотаріальних дій і є основою соціального захисту нотаріуса та дотримання відносно нього визначених державою соціальних гарантій. У.Я. Кінаш у своїх дослідженнях акцентує увагу на широкому колі проблем, що супроводжують функціонування інституту нотаріату. Серед ключових недоліків вона виокремлює відсутність ефективно кодифікованого законодавства у сфері нотаріальної діяльності та надмірну кількість підзаконних нормативно-правових актів, які часто дублюють або суперечать один одному. Дослідниця також звертає увагу на недостатній рівень цифровізації нотаріального процесу, неврегульованість питання пенсійного забезпечення державних нотаріусів, а також на відсутність чітко визначеної в законодавстві адміністративної відповідальності для представників цієї професії [181, с. 167].

Що стосується приватного нотаріату, то в контексті дослідження напрямків удосконалення його роботи та соціального захисту варто більшу увагу звертати на приватних нотаріусів як на самозайнятих осіб, а отже, й розвивати законодавство у вказаній сфері. Ми вважаємо, що на сьогодні законодавча база щодо здійснення соціального захисту самозайнятих осіб, до

яких саме й належать приватні нотаріуси, є досить слабкою та недосконалою. У даному контексті дослідження проблем варто погодитися із думкою О.В. Мульгіної, яка наголошує на відсутності реальної соціальної захищеності самозайнятих осіб та органу, який би здійснював захист їх інтересів [182, с. 194].

Переходячи до безпосереднього дослідження проблем реалізації соціальних гарантій нотаріусів, пропонуємо для кращого окреслення виділити їх наступні блоки: 1) нормативно-правовий; 2) фінансовий; 3) політичний; 4) законодавчий; 5) проблеми юридичного та судового захисту; 6) інші проблеми [183, с. 182].

Отже, розглянемо кожен блок окремо.

1. Нормативно-правовий блок проблем.

До нього ми пропонуємо віднести декларативний характер окремих соціальних гарантій та відсутність єдиного механізму їх реального дотримання і фактичного забезпечення. Особливо гостро це стосується соціальних гарантій саме приватних нотаріусів як самозайнятих осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність. Регулювання соціальних гарантій таких осіб здійснюється загальними актами: Конституцією України, Кодексом законів про працю України, окремими спеціальними актами, що регулюють порядок здійснення трудової діяльності самозайнятими особами.

Наприклад, декларативним є право на відпустку приватного нотаріуса, зокрема й право на відпустку по догляду за дитиною до досягнення нею 3-х років. Неможливо також реалізувати право чоловіка дружини-приватного нотаріуса, її бабусі та дідуся чи інших членів сім'ї на отримання відпустки по догляду за дитиною, що обумовлене неможливістю оформлення належним чином довідки з місця роботи матері дитини, оскільки остання є самозайнятою особою. Як зазначено на сайті асоціації жінок-юристок України «Юрферм.ua», «такі обмеження покладають на жінок-адвокатів, нотаріусів та інших самозайнятих осіб значні фінансові та професійні втрати: неможливість професійного розвитку та навчання; значні фінансові витрати

на забезпечення роботи персоналу (оплату праці помічника, бухгалтера, менеджера тощо); значні фінансові витрати на оплату оренди офісу, який, зокрема, жінки, що працюють в нотаріаті, відповідно до законодавства не можуть здати в оренду іншим особам» [184].

2. Фінансовий блок проблем.

Він включає відсутність фінансових механізмів та програм держфінансування і мікрофінансування щодо соціального спрямування нотаріусів в Україні, низький рівень оплати праці державних нотаріусів, вплив та залежність фінансової стабільності нотаріусів від фінансового розвитку держави тощо.

3. Політичний блок проблем.

Його сутність полягає у можливості здійснення певного політичного впливу на розвиток нотаріального процесу, можливості блокування окремих напрямків роботи та законодавчих актів, відсутності чітких механізмів впровадження конкретних цілей нотаріального процесу. Прикладом може служити блокування прийняття проєкту Закону України «Рейдерству СТОП» («Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення захисту прав власників майна шляхом аудіо- та відеофіксації процесу проведення нотаріальних дій») № 9063 від 06.09.2018, в якому чітко вказувалося на важливість впровадження повного фіксування процесу посвідчення нотаріальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. Але при цьому даний законопроект не містив механізму отримання відповідного фінансування та матеріально-технічного забезпечення для реалізації вказаних цілей. Згідно з даними сайту Верховної Ради України вказаний законопроект 29.08.2019 р. було відкликано [185].

4. Законодавчий блок проблем.

До його складу включаються такі проблеми: відсутність чіткого розуміння поняття, сутності та видів соціальних гарантій нотаріусів на рівні конкретного закону чи нормативно-правового акта; відсутність систематизованого акта у сфері визначення аспектів соціального захисту

нотаріусів, як це, наприклад, зроблено стосовно державних службовців у Законі України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [13] чи приватних виконавців у Законі України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень судів» від 02.06.2016 р. № 1403-VIII [186].

Проблема відсутності нормативно-правового визначення та закріплення соціальних гарантій нотаріусів в окремій статті профільного закону чи взагалі у певному окремому підзаконному нормативно-правовому акті спричиняє неоднозначне їх розуміння як на теоретичному, так і на практичному рівні, а отже, перешкоджає їх подальшій реалізації та здійсненню ефективного механізму використання нотаріусами. Соціальні гарантії мають бути чітко визначені, без перебільшень та завищеного їх розуміння нотаріусами, а види соціальних гарантій повинні бути, якщо й не розкриті в профільному законі, то хоча б чітко встановлені та перераховані в одній із статей профільного закону. Застосування окремих соціальних гарантій може бути деталізовано в конкретних підзаконних нормативно-правових актах, у яких визначатиметься механізм їх реального застосування та втілення у життя нотаріусами.

До проблем вказаного блоку варто, на нашу думку, віднести й відсутність чітких механізмів реалізації окремих соціальних гарантій приватними нотаріусами, зокрема отримання ними соціального захисту у випадку безробіття, відсутності механізму набуття такими особами статусу безробітного та його підтвердження.

Досліджуваний блок проблем, за нашими спостереженнями, також охоплює невизначеність законодавством термінологічного поняття щодо правового статусу приватного нотаріуса, що обумовлене, як стверджує Ю.В. Желіховська, «відсутністю чіткого визначення правової природи приватного нотаріату» [187, с. 159], а отже, й відповідних соціальних гарантій, які можуть застосовуватися до приватних нотаріусів. «Гарантії приватного нотаріуса мають не тільки певні нюанси та особливості, а й розбіжності. Відсутність чіткого визначення правового статусу приватного

нотаріуса є наслідком нерозуміння можливості застосування стосовно нього окремих соціальних гарантій, які чітко передбачені для державного нотаріуса» [183, с. 186].

До законодавчого блоку належить і невизначеність правового статусу державного нотаріуса. Зокрема незрозуміло, чи є він державним службовцем, чи поширюються на нього певні гарантії, які передбачені Законом України «Про державну службу». Частково цю проблему ми розглядали при характеристиці поняття «державний нотаріус».

Також до цього блоку слід віднести невизначеність на законодавчому рівні соціального захисту та соціальних гарантій членів сім'ї нотаріуса. Є й прогалини у законодавстві щодо підвищення кваліфікації нотаріусів та проходження ними навчання. Зокрема мають місце проблеми у встановленні строків на проходження такого навчання, його періодичності та мінімальної кількості навчальних годин.

5. Проблеми юридичного та судового захисту.

Їх існування у вказаному блоці свідчить про те, що нотаріус (як державний, так і приватний) не може почувати себе повністю захищеним при виконанні своїх повноважень та функцій, а також відстояти свою правоту та захистити професійну репутацію. Характеризуючи роботу нотаріуса, приватний нотаріус Запорізького міського нотаріального округу Лариса Петрівна Філіпова зазначає, що робота нотаріусів супроводжується незахищеністю: юридичною, професійною та соціальною. Авторка говорить про те, що Нотаріальна палата України прикладає багато зусиль, щоб захистити нотаріусів від нападок непрофесійних журналістів, щоб зняти з них тавро «чорних нотаріусів», захистити від камеральних перевірок і відключень. Але на сьогоднішній день немає соціальної програми захисту приватних нотаріусів. Приватні нотаріуси не мають матеріальної підтримки при тривалому захворюванні, у них безоплатні відпустки, неможливо отримати матеріальну допомогу колегам-пенсіонерам. Перспективний шлях вирішення вказаної проблеми приватний нотаріус вбачає у необхідності

створення при НПУ відповідного фонду соціальної підтримки чи соціального захисту нотаріусів [188].

6. Інші проблеми реалізації соціального захисту нотаріусів.

До них ми пропонуємо віднести проблеми, пов'язані з відсутністю належного рівня забезпечення нотаріусів житлом, офісом, особливо в сільських населених пунктах. Як зазначає з цього приводу К.Ф. Білько, «нерозв'язаною залишається проблема забезпечення нотаріусами невеликих міст та районних центрів, особливо у віддалених місцевостях. Невеликий попит на вчинення нотаріальних дій супроводжується великими витратами на утримання офісу нотаріуса, нарахування заробітної плати помічникам, сплату всіх необхідних податків тощо, а це є економічно не вигідним» [104, с. 78-79]. Окрему проблему самозайнятих осіб, як вважають О.В.Тищенко та Л.Г. Дунаєвська, складає «недостатність заходів щодо дотримання вимог з охорони праці, використання засобів індивідуального захисту» [189, с. 65].

В основі усіх цих проблематичних питань лежить відсутність належного рівня систематизації соціальних гарантій нотаріусів на законодавчому рівні. Загалом, якщо звернутися до розуміння систематизації як процесу загалом, варто наголосити на тому, що її суть полягає у здійсненні певного упорядкування. У даному випадку ми погоджуємося із тим, що суспільні відносини у сфері соціальних гарантій нотаріусів мають бути систематизовані та упорядковані з метою подальшого розроблення механізмів для їх впровадження у життя, створення належних умов для реалізації та в подальшому отриманні позитивного результату для реального соціального захисту нотаріусів. Систематизація соціальних гарантій нотаріусів є важливою в аспекті їх розвитку, розвитку правотворчості у вказаному напрямку, оптимізації суспільних відносин, пов'язаних із соціальним захистом нотаріусів, забезпечення їх узагальнення, а також ефективної взаємодії між суб'єктами, які визначають та реалізують державну соціальну політику стосовно нотаріусів.

У попередніх підрозділах дисертації ми наголошували на тому, що державна політика у сфері нотаріату на сьогодні спрямована на створення всіх належних умов для його розвитку, доступності, підвищення рівня соціальної спрямованості, реального гарантування прав та законних інтересів осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. У зв'язку із цим держава постійно здійснює пошук шляхів для удосконалення нотаріальної діяльності, збільшення доступності нотаріату для звичайної людини, яка не володіє нормами законодавства та не розуміє окремих нюансів суспільних відносин. Питання ж реформування соціального захисту нотаріусів практично не здійснюється. Тобто вищі органи державної влади ставлять за основну мету лише розвиток доступності нотаріату, створення комфортних умов відвідування нотаріату, доступності та відкритості нотаріальних послуг. Про необхідність реформування системи соціального захисту та розвитку соціальних гарантій нотаріусів також недостатньо говорять науковці та вчені, які досліджують питання соціального захисту окремих категорій осіб. І лише самі державні та приватні нотаріуси досить стримано звертають увагу на необхідність підвищення їх соціального захисту, виділення та поглиблення соціальних гарантій. А це можна здійснити виключно шляхом проведення реформи соціального захисту нотаріусів.

З огляду на вищевказане можемо констатувати, що в питанні реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні існує ряд невирішених проблем різного характеру. Вони створюють суттєві перешкоди для належного рівня реалізації соціальних гарантій нотаріусів, якості їх життя та професійної діяльності, а реалізація окремих соціальних гарантій взагалі потребує додаткових умов від самого ж нотаріуса чи інших осіб. Якщо загалом окреслювати соціальні гарантії нотаріусів в Україні, то можемо зробити висновок, що більшість із них є наслідком саме недосконалої політики держави у вказаній сфері.

Водночас важливо вести мову й про визначення перспективних напрямків удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні.

Саме розроблення чітких напрямків удосконалення соціальних гарантій нотаріусів є одним із перспективних шляхів підвищення рівня їх соціального захисту, створення реальних та дієвих механізмів реалізації окремих соціальних гарантій.

Отже, основними напрямками удосконалення реалізації соціальних гарантій, на наш погляд, мають бути наступні:

1) оновлення законодавчої бази щодо здійснення соціального захисту та визначення соціальних гарантій нотаріусів, зокрема й встановлення основних соціальних гарантій у профільному Законі України «Про нотаріат» та прийняття спеціального підзаконного нормативно-правового акта, який би забезпечив деталізацію соціальних гарантій нотаріусів. У наукових практиках вчених тривалий час обговорюється питання прийняття Нотаріально-процесуального кодексу України. У цьому контексті К.І. Чижмарь вважає, що «поліпшення нормативно-правового регулювання організації та діяльності інституту нотаріату забезпечується шляхом прийняття Нотаріально-процесуального кодексу України, а також Закону України «Про організаційні засади діяльності нотаріату України» [16, с. 9]. Прийняття такого Кодексу призвело б до початку реформування нотаріату в цілому. У ньому було б доречно виокремити окремий розділ, пов'язаний з реформуванням системи соціального захисту та розвитку соціальних гарантій нотаріусів під назвою «Соціальний захист та гарантії нотаріусів і членів їх сімей. Їх види та механізми реалізації»;

2) застосування диференційованого підходу до визначення соціальних гарантій нотаріусів та їх правового регулювання, враховуючи специфіку роботи, для державних нотаріусів – це гарантії для державних службовців, для приватних – це гарантії для самозайнятих осіб. На сьогодні диференційованого підходу до особливостей роботи приватних нотаріусів немає, що призводить до неврахування всіх особливостей, які пов'язані із певними соціальними правами. Ми вже наводили приклад стосовно неможливості приватних нотаріусів застосовувати окремі права, пов'язані з

реалізацією права на відпустку у зв'язку з тим, що нотаріус є самозайнятою особою. Соціальний захист нотаріусів має бути реальним та дієвим, що й забезпечується відповідним диференційованим підходом до розуміння вказаних норм;

3) поступове розширення соціальних гарантій нотаріусів та членів їх сімей, як це передбачено щодо ряду інших категорій осіб у суспільстві: військовослужбовців, адвокатів, державних службовців, поліцейських тощо. Таке розширення є можливим через встановлення обов'язкового мінімуму соціальних гарантій нотаріусів. Наприклад, статтею 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI передбачено захист життя, здоров'я, честі та гідності адвоката і членів його сім'ї; їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягне за собою відповідальність, передбачену законом. Адвокату заборонено укладати договір про надання правової допомоги, якщо його виконання може суперечити інтересам самого адвоката, членів його сім'ї або близьких родичів [190]. Що стосується військовослужбовців, то члени їх сімей мають право на медичне обслуговування, отримання житла для постійного проживання разом із військовослужбовцем. Сім'ї загиблих (померлих) чи зниклих безвісти у період проходження військової служби військовослужбовців мають право на поліпшення житлових умов, право на отримання земельних ділянок та отримання допомоги в будівництві, якщо вони виявили бажання побудувати приватні житлові будинки. Що стосується державних службовців, то для членів їх сімей також передбачено певні соціальні гарантії. Йдеться, наприклад, про захист державного службовця та членів його сім'ї від неправомірних дій з боку інших осіб, насилля, погроз, а також про право на продовження користування службовим житлом в окремих випадках, гарантування надання допомоги сім'ї у зв'язку зі смертю працівника публічної служби тощо. Таким чином, ми вважаємо, що на нормативно-правовому рівні варто передбачити не тільки соціальні гарантії

для нотаріусів, а й розглянути можливість застосування окремих гарантій до членів їх сімей;

4) розроблення та подальша реалізація напрямків фінансової підтримки нотаріусів: удосконалення страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса, дотримання прозорого механізму фінансування соціальних гарантій, створення цільових фондів фінансової підтримки. І якщо для приватних нотаріусів важливим є створення належного підґрунтя для розвитку діяльності, а отже, й самофінансування, то для державних нотаріусів – забезпечення належного рівня фінансування їх роботи, що здійснюється із Державного бюджету України;

5) посилення соціальних гарантій в окремих напрямках: житлове забезпечення (надання кредитів на житло, долучення державних нотаріусів до державних програм кредитування доступного житла, компенсацій процентних ставок для державних нотаріусів на придбання житла), облаштування робочого місця (надання кредитів для облаштування офісу, допомога з організації архіву приватного нотаріуса, вчинення дій із збереження переміщеного із зони бойових дій архіву тощо), надання пільгових та фінансових стимулів тощо.

Щодо удосконалення питання забезпечення нотаріусів житлом, то Ю.В. Терегейло пропонує «забезпечити фахівців, які погодяться працювати у віддалених регіонах, усім необхідним, зокрема житлом, зобов'язати юристів, які здобули вищу освіту за державний рахунок, відпрацювати в таких місцевостях три роки на посаді державного нотаріуса» [191, с. 25]. Питання житла є досить актуальним для будь-якої особи, тому нотаріуси не є винятком. Особливу увагу варто приділити питанню забезпечення житлом саме державних нотаріусів, правовий статус яких тяжіє до статусу державного службовця. Вважаємо, що перелік осіб, які можуть претендувати на отримання службового житла, має бути розширений за рахунок введення до нього державних нотаріусів. Крім того, на державних нотаріусів повинні поширюватися й гарантії отримання соціального житла або житла у приватну

власність, як це передбачено для інших суб'єктів державного управління. Також, на нашу думку, для державних нотаріусів потрібно розробити і запровадити державну програму доступного кредитування житла, подібну, наприклад, до діючої програми «ЄОселя» для представників сил оборони, медичних працівників (фахівців та професіоналів), педагогічних працівників закладів освіти державної або комунальної форми власності, наукових (науково-педагогічних) працівників закладів освіти та наукових установ державної або комунальної форми власності, внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей першого ступеня споріднення, ветеранів війни та членів їх сімей, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, визначених статтею 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [192], а також сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України тощо. Доречним було б розширити цей перелік за рахунок державних нотаріусів.

Отже, відзначимо, що законодавче закріплення чітких соціальних гарантій нотаріусів щодо їх соціального забезпечення та членів їхніх сімей, а саме: медичною допомогою, житлом, робочим місцем приватного нотаріуса (офісом), зокрема, шляхом кредитування на пільгових умовах при його придбанні у приватну власність, пільговим оподаткуванням приватних нотаріусів, є важливим етапом у розвитку нотаріату в цілому;

б) посилення соціального захисту нотаріусів (підтримка у разі втрати працездатності чи загибелі, медичне страхування тощо). Також, на цьому напрямку потрібно більше уваги приділити питанню захисту особистої безпеки нотаріуса та захисту його нотаріальної діяльності від будь-якого впливу з боку фізичних та юридичних осіб.

Важливим на сьогодні є необхідність розроблення та запровадження ефективних методів боротьби, спрямованих на усунення зловживань з боку громадян, які зверталися до нотаріуса, щодо оскарження його дій чи бездіяльності. Важливо закріпити у Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII вимогу «щодо заборони повторно подавати

громадянами або їх представниками-адвокатами будь-якого роду скарги на нотаріуса протягом шести місяців з моменту подачі попередньої скарги, оскільки це порушує права нотаріуса. На сьогодні така норма відсутня, що призводить до зловживання своїми правами такими особами та їх безкарності при порушенні прав нотаріуса. Наявна у профільному Законі вимога щодо необхідності надання нотаріусу всіх достовірних даних, правдивої інформації, дійсних та достовірних документів особою, яка звертається за вчиненням нотаріальних дій, на наш думку, в повному обсязі не забезпечує належного захисту нотаріуса у процесі виконання ним своїх функцій. Отже, ефективним засобом належного рівня реалізації соціальних гарантій у сфері безпеки нотаріуса, на нашу думку, може стати вказівка у Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII на заборону зловживань своїми правами особами, які зверталися до нотаріуса з будь-яких питань, у вигляді подачі повторних скарг на нотаріуса протягом шести місяців з моменту подачі попередньої скарги» [193]. Окреслюючи проблему здійснення захисту нотаріальної діяльності, І.П. Фріс говорить про те, що посягання на нотаріальну діяльність можуть бути класифіковані на дві групи: 1) діяння, які посягають на нотаріальний процес: отримання нотаріусом неправомірної вигоди; вчинення незаконної дії; зловживання повноваженнями; підкуп нотаріуса; підробка документів як нотаріусом так й іншими особами тощо; 2) діяння, які посягають на учасників нотаріального процесу: втручання в діяльність нотаріуса з боку третіх осіб; погроза або насильство щодо нотаріуса; незаконні дії перекладача щодо здійсненого перекладу у сфері нотаріальної діяльності; знищення майна нотаріуса; посягання на його життя, здоров'я, честь та гідність, що пов'язано з його професійною діяльністю [194, с. 4-5].

Підводячи підсумок, зазначимо, що доцільним було б більш аргументоване висвітлення тих практичних проблем, які на сьогодні мають місце у соціальному захисті нотаріусів, їх обговорення та пропонування шляхів для їх вирішення. Налагодження чітких відносин у схемі «громадянин

– нотаріус – держава», а також в зворотному напрямку «держава – нотаріус – громадянин» забезпечує не тільки належний та ефективний рівень надання нотаріальних послуг нотаріусами громадянам України, а й захист особистої безпеки нотаріуса і його нотаріальної діяльності. Тільки спільна робота органів влади та нотаріусів має створити важливі передумови для висвітлення реальних проблем соціального захисту та реалізації соціальних гарантій нотаріусів на належному практичному, а не декларативному рівні.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової задачі – окреслення соціальних гарантій нотаріусів в Україні, їх поняття, види, нормативно-правове регулювання, з'ясування особливостей матеріального забезпечення державних і приватних нотаріусів, визначення соціальних гарантій у сфері освіти та професійного навчання нотаріусів. На основі аналізу проблемних питань реалізації соціальних гарантій нотаріусів запропоновано шляхи їх вирішення та розроблено конкретні практичні пропозиції і наукові рекомендації щодо удосконалення нормативно-правового регулювання в зазначеній сфері.

1. Нотаріус як суб'єкт отримання соціальних гарантій характеризується наступними чинниками: 1) нотаріус виступає фізичною особою, а тому як і будь-яка інша фізична особа у нашій державі він має право на державні гарантії та гарантії соціального захисту; 2) нотаріус є суб'єктом відповідного нотаріального процесу, а учасники будь-якого юридичного процесу, зокрема й нотаріального, мають бути захищеними з боку держави, у зв'язку з чим на них поширюються певні юридичні, соціальні та інші види гарантій; 3) нотаріус здійснює свою професійну діяльність відповідно до норм чинного законодавства, а отже, на нього поширюються передбачені Кодексом законів про працю України соціальні гарантії; 4) на нотаріуса покладається виконання публічно-правових функцій від імені держави, а тому він повинен бути соціально захищеним та мати відповідні гарантії щодо здійснення стосовно нього належного соціального захисту; 5) нотаріус як суб'єкт системи соціального захисту населення є учасником загальнообов'язкового державного соціального страхування, тобто є застрахованою особою на основі принципу загальнообов'язковості і для нього може наставати страховий випадок.

2. Під соціальними гарантіями нотаріусів слід розуміти закріплену законодавством систему правових умов, засобів і механізмів, що

забезпечують набуття, реалізацію та захист нотаріусами (державними і приватними) їхніх соціальних прав та законних інтересів, зокрема у сферах матеріального забезпечення, загальнообов'язкового державного соціального страхування, освіти, професійного розвитку (підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації), а також належних умов здійснення нотаріальної діяльності.

3. Запропоновано здійснити класифікацію соціальних гарантій нотаріусів за наступними критеріями: 1) за територіально юрисдикційною сферою дії (національні, міжнародні); 2) за ієрархією нормативно-правового закріплення (закріплені на конституційному рівні, на законодавчому і підзаконному рівнях); 3) за кількісним обсягом поширення соціальних гарантій (індивідуальні, колективні); 4) за професійною діяльністю нотаріуса (загальні та спеціальні).

Спеціальні соціальні гарантії класифіковано за наступними критеріями: 1) за суб'єктом спрямуванням: соціальні гарантії державних нотаріусів (гарантії, які поширюються на нотаріусів, які призначаються та звільняються територіальними органами Міністерства юстиції України в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах); соціальні гарантії приватних нотаріусів (гарантії, які поширюються на нотаріусів, які проводять незалежну професійну нотаріальну діяльність як самозайняті особи); 2) за професійним спрямуванням: соціальні гарантії, пов'язані із виконанням нотаріусами своїх професійних функцій (обов'язків); соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення при здійсненні нотаріальної діяльності; соціальні гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення після припинення здійснення нотаріальної діяльності та виходу на пенсію (пенсійне забезпечення); інші соціальні гарантії.

4. Нормативно-правове регулювання соціальних гарантій нотаріусів характеризується низкою наступних особливостей: 1) відсутністю уніфікованого законодавчого визначення поняття соціальних гарантій нотаріусів і їх видів; 2) відсутністю системного та структурованого

закріплення відповідних гарантій у профільному законі; 3) розпорошеністю регулювання внаслідок значної кількості підзаконних нормативно-правових актів, що встановлюють окремі гарантії; 4) комплексним характером правового регулювання, за якого питання соціальних гарантій вирішуються паралельно з унормуванням інших аспектів нотаріальної діяльності (набуття статусу, оплата праці/винагороди, час відпочинку, зупинення діяльності тощо); 5) наявністю гарантій, які не мають належної законодавчої конкретизації та характеризуються переважно декларативним характером; 6) відсутністю чітко визначених видів і впорядкованої системи соціальних гарантій для приватних нотаріусів, які забезпечують себе самостійно, проте в окремих випадках можуть претендувати на державну підтримку.

Запропоновано внести зміни до розділу VIII «Правосуддя» Конституції України шляхом його доповнення статтею 131³ наступного змісту: «Для посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення та для вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності діє нотаріат. Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси)». Також доцільним видається прийняття спеціального підзаконного нормативно-правового акта, який би закріплював поняття соціальних гарантій нотаріусів, їх види та механізми реалізації, або доповнення Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII окремою статтею 8-2, спрямованою на реформування системи соціального захисту та розвиток соціальних гарантій нотаріусів, під назвою «Соціальний захист та гарантії нотаріусів і членів їх сімей. Їх види та механізми реалізації».

5. Визначено наступні ключові особливості оплати праці державних нотаріусів: 1) рівень посадових окладів є нижчим за законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати; 2) посадові оклади, визначені постановою Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 № 1123, не

відображають динаміки інфляційних процесів та зміни базових соціальних стандартів (мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму тощо); 3) структурно оплата праці державного нотаріуса складається з посадового окладу та системи стимулюючих і компенсаційних виплат (премій, надбавок за високі досягнення у праці/виконання особливо важливої роботи; доплат за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників тощо), а також передбачає спеціальні доплати (за знання й використання іноземної мови, за науковий ступінь, за почесне звання «заслужений»); 4) попри подібність загальної структури оплати праці до моделей, характерних для суддів, прокурорів і державних службовців, для державних нотаріусів не передбачено окремої виплати за роботу, пов'язану з доступом до нотаріальної таємниці.

Запропоновано закріпити в Законі України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII посадовий оклад державних нотаріусів та консультантів державних нотаріальних контор й архівів, який буде пов'язаний із розміром прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленим на 01 січня календарного року, та передбачатиме доплати за: а) вислугу років; б) науковий ступінь; в) роботу, що передбачає доступ до нотаріальної таємниці.

Основними гарантіями оплати праці для приватних нотаріусів є: 1) врахування в оплаті праці приватного нотаріуса витрат на самофінансування нотаріальної діяльності; 2) сума плати за вчинення нотаріальних дій або за вчинення інших дій, покладених на нотаріусів відповідно до закону, безпосередньо встановлюється приватним нотаріусом за домовленістю із заінтересованою особою; 3) особливий порядок визначення сукупного доходу приватного нотаріуса, суть якого зводиться до того, що при визначенні чистого сукупного доходу приватного нотаріуса мають бути вилучені його витрати, перелік яких чітко визначений законодавством; 4) обов'язкове здійснення обліку доходів і витрат приватними нотаріусами від нотаріальної діяльності.

6. Запропоновано здійснити поділ соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання на загальні та спеціальні. Загальні гарантії передбачають право на освіту і чітко закріплені Конституцією України та притаманні кожній людині, а спеціальні гарантії прямо чи опосередковано стосуються саме нотаріусів щодо отримання ними відповідної освіти, професійного навчання або проходження підвищення кваліфікації.

До спеціальних гарантій у сфері освіти та професійного навчання віднесено наступні: 1) гарантію надання у відповідних закладах освіти послуг з навчання, зокрема забезпечення підвищення кваліфікації не тільки нотаріусів, а й помічників приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів; 2) гарантію участі у позапланових та додаткових заходах з підвищення кваліфікації за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організовує Центр для державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів за безпосереднім зверненням зазначених осіб та на договірних засадах; 3) гарантію, яка застосовується до нотаріусів, які розпочали свою нотаріальну діяльність і не мають попереднього досвіду практичної роботи на посаді нотаріуса; 4) гарантію отримання нотаріусом за результатами проходження навчання за програмами тематичних короткострокових семінарів та підвищення кваліфікації відповідного документа у вигляді сертифіката або свідоцтва. Запропоновано законодавчо закріпити паперову та електронну форми видачі відповідних сертифікатів та свідоцтв; 5) гарантію добровільного вибору нотаріусом виду підвищення кваліфікації; 6) гарантію навчання, зокрема підвищення кваліфікації нотаріусів, помічників приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів із залученням до процесу представників вищих навчальних закладів, наукових установ, інших державних органів, громадських і професійних об'єднань; 7) гарантію вибору нотаріусами форми участі у процесі навчання чи підвищення кваліфікації; 8) гарантію

збереження робочого місця нотаріуса на період проходження ним навчання, підвищення кваліфікації тощо.

Здійснено системний підхід до визначення проблем реалізації нотаріусами соціальних гарантій у сфері освіти та професійного навчання, до яких віднесено: 1) застарілість нормативно-правової бази, що регулює відповідні відносини; 2) недостатню визначеність і законодавчу закріпленість видів підвищення кваліфікації нотаріусів; 3) тенденцію до звуження можливостей безоплатного проходження навчання та підвищення кваліфікації й одночасного розширення платних форм такого навчання; 4) відсутність законодавчо встановленої періодичності проходження нотаріусами навчання та підвищення кваліфікації; 5) невизначеність нормативного критерію мінімальної тривалості (кількості навчальних годин) як умови зарахування проходження нотаріусом відповідного підвищення кваліфікації.

7. Запропоновано доповнити визначений ст. 49 Закону України «Про нотаріат» перелік підстав для відмови у вчиненні нотаріальної дії наступними пунктами: «8-2) неотримання нотаріусом від іноземних органів юстиції, установ, організацій, фізичних або юридичних осіб додаткової інформації (відомостей) або документів (їх копій), запитуваних у міжнародному запиті, які впливають на вчинення нотаріусом нотаріальних дій з іноземним елементом (у тому числі ведення спадкових справ); 8-3) особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії, внесена до єдиного Державного реєстру санкцій утримувачем якого є Апарат Ради національної безпеки і оборони України; 8-4) у нотаріуса наявна документально підтверджена інформація (відомості), зокрема викладена на офіційних сайтах судової влади, щодо подання до суду заінтересованою особою позовної заяви, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, або апеляційної скарги».

Запропоновано розширити гарантії приватного нотаріуса стосовно: передачі документів нотаріального діловодства на зберігання до державного

нотаріального архіву після закінчення 10-річного строку їх зберігання у нього; заборони повторно подавати громадянами або їх представниками-адвокатами будь-якого роду скарги на нотаріуса протягом шести місяців з моменту подачі попередньої скарги.

8. Запропоновано включити державних нотаріусів до державних службовців шляхом доповнення ч. 2 статті 3 Закону України «Про державну службу» пунктом «б-1) державних нотаріусів», оскільки державні нотаріуси реалізують делеговану державою публічну функцію - вчинення нотаріальних дій, виконують владно-організаційні повноваження, їх діяльність характеризується ознаками здійснення публічних повноважень щодо встановлення юридичних фактів, що передбачає доброчесність, дотримання службової дисципліни, неупереджене дотримання права та свобод людини, дотримуються тих принципів, які є характерними для державних службовців: політична нейтральність, запобігання і регулювання конфліктів інтересів, встановлення обмежень щодо сумісництва та суміщення професій тощо.

9. Основними особливостями страхування приватного нотаріуса визначено: 1) наявність окремого правового механізму здійснення страхування діяльності нотаріуса; 2) обов'язковий характер страхування; 3) спеціальний суб'єкт страхування; 4) спеціальний об'єкт страхування; 5) страхування відповідальності приватного нотаріуса у відповідності до укладеного ним договору; 6) чітке визначення суми мінімальної страхової суми за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса; 7) обмеження та особливості страхового продукту; 8) спеціальний порядок підтвердження факту настання страхового випадку; 9) чітко визначені підстави для відмови у страховій виплаті; 10) нормативно закріплені винятки із страхових випадків та обмеження страхування, які по договору страхування не відшкодовуються.

10. Основними особливостями соціальних гарантій нотаріусів та їх регулювання у зарубіжних країнах визначено такі:

1) соціальні гарантії нотаріусів встановлюються у спеціальному законі, який визначає правові основи діяльності нотаріату (Естонія, Словаччина, Грузія). В окремих країнах має місце взагалі відсутність єдиного законодавства у сфері нотаріату (США, Велика Британія), а отже, невизначеними є й соціальні гарантії, які передбачені для нотаріусів;

2) передбачено квотування, що спрямоване на створення умов для вчинення нормального нотаріального процесу та забезпечення неможливості перевантаження нотаріуса (Нідерланди, Бельгія, Франція, Швейцарія, Італія, Іспанія, Австрія, Польща);

3) оплата праці нотаріусів у зарубіжних країнах складається з декількох складових, а гонорар за виконання нотаріальних дій розраховується за фіксованою шкалою, встановленою урядом чи іншим уповноваженим на це органом (Італія, Грузія, Австралія, Бельгія);

3) передбачено страхування професійної діяльності нотаріуса, яке включає в себе два основні компоненти: а) індивідуальну відповідальність нотаріуса, який вчинив помилку чи недбальство; б) колективну відповідальність представників нотаріату, яка настає у випадку неможливості нотаріуса покрити майнові наслідки своїх помилок (Італія, Франція, Грузія);

4) існування різноманітних видів додаткової допомоги нотаріусам, що носить систематичний характер. Наприклад, передбачено надання додаткової фінансової допомоги, спрямованої на здійснення соціальної підтримки молодих нотаріусів, які працюють у проблемних зонах, малонаселених та важкодоступних місцевостях (Грузія);

5) посилений соціальний захист нотаріусів при здійсненні дисциплінарного провадження стосовно нотаріуса (Грузія), зокрема й створення спеціального органу, який розглядає справи про порушення етики та інші порушення, що вчиняються нотаріусами (Литва, Люксембург);

6) допомога держави у створенні належних умов для розвитку самостійності організаційної діяльності нотаріуса, але в суворих рамках державного контролю (Франція, Естонія);

7) існування спеціальних інституцій, уповноважених на захист професійної роботи нотаріуса (Австрія);

8) значна роль нотаріальної спільноти у питаннях соціального захисту та реалізації соціальних гарантій нотаріусів (Німеччина, Польща, Люксембург);

9) особлива увага розвитку соціальних гарантій у сфері освіти, професійного навчання та надання методичної допомоги нотаріусам (Грузія, Греція, Естонія);

10) застосування спрощеної процедури допуску нотаріуса до нотаріату у випадку наявності в нього академічного ступеня доктора наук або тотожного з ним наукового ступеня за спеціальністю «Цивільне, міжнародне та приватне право» чи «Цивільне процесуальне право» або ж особа складала кваліфікаційний іспит на суддю (Грузія).

11. Перспективними напрямками удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів названо наступні: 1) застосування диференційованого підходу до визначення соціальних гарантій нотаріусів: для державних нотаріусів – це гарантії для державних службовців, для приватних – це гарантії для самозайнятих осіб; 2) поступове розширення соціальних гарантій через встановлення обов'язкового мінімуму соціальних гарантій нотаріусів; 3) розроблення та подальша реалізація напрямків фінансової підтримки нотаріусів: удосконалення страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса, дотримання прозорого механізму фінансування соціальних гарантій, створення цільових фондів фінансової підтримки; 4) поступове розширення соціальних гарантій нотаріусів та на членів їх сімей, як це наприклад, передбачено для членів сімей адвокатів, суддів, прокурорів тощо; 5) посилення соціальних гарантій в окремих напрямках: житлове забезпечення (надання кредитів на житло, долучення державних нотаріусів до державних програм кредитування доступного житла, компенсацій процентних ставок для державних нотаріусів на придбання житла), облаштування робочого місця (надання кредитів для облаштування офісу, допомога з організації архіву приватного нотаріуса, вчинення дій із

збереження переміщеного із зони бойових дій архіву тощо), надання пільгових та фінансових стимулів тощо; 6) посилення соціального захисту нотаріусів (підтримка у разі втрати працездатності чи загибелі, медичне страхування тощо).

Запропоновано включити державних нотаріусів до переліку осіб, які мають право скористатися державною програмою доступного кредитування житла «Оселя».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федоренко Т.В. Нотаріат як форма захисту прав і законних інтересів громадян. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 20. Ч. II. Т. 1. С. 263-266.
2. Вдовічена Л.І, Меленко О.В. Правова природа нотаріальної юрисдикції. *Підприємство, господарство і право*. 2021. № 5. С. 88-92.
3. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: навч. посібник. 2-є вид., стереотип. / за ред. Ю.В. Шкітіна. Київ: КНТ, 2008. 680 с.
4. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
5. Гончарова А.С. До питання кримінальної відповідальності нотаріуса. *Young Scientist*. 2018. № 10 (62). С. 227-231.
6. Шишленко В.Г. Щодо реформування нотаріату України. *Форум права*. 2012. № 1. С. 1091-1099.
7. Ільїна Ю.П. Деякі питання, що виникають при визначенні правового статусу нотаріуса в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту*. 2011. № 1. С. 105-108.
8. Сіроха Д.І. Особливості правового регулювання трудових відносин за участю фізичної особи-підприємця як роботодавця: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2010. 16 с.
9. Жовнір Т.Л. Зміст правового становища самозайнятої особи. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 1. С. 76-81. URL: https://catalog.library.dp.ua/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=UK&C21COM=S&I21DBN=RBPW&P21DBN=RBPW&S21FMT=fullwebr&S21ALL=%28%3C.%3EA%3D%D0%96%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%80,%20%D0%A2%D0
10. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Т. 1. Ст. 3248. С. 9.

11. Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів: Наказ Міністерства фінансів України від 09.12.2011 № 1588. *Офіційний вісник України*. 2012. № 1. Т. 2. Ст. 39. С. 870.

12. Лихолат І.П. Нотаріус – орган чи посадова особа? Історія та сьогодення. *Нотаріат для вас*. 2012. № 11. С. 71-75.

13. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 3. Ст. 149. С. 28.

14. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 01.10.2008 № 614-VI. *Офіційний вісник України*. 2008. № 81. Ст. 2729. С. 80.

15. Красногор В.О. Шляхи вдосконалення нотаріальної діяльності та забезпечення нотаріальної таємниці в Україні. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2020. Вип. 3. С. 69-75.

16. Чижмарь К.І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02 / Націон. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 42 с.

17. Буглак О.Г. Щодо визначення сутності поняття соціальні гарантії нотаріусів в Україні. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 86–92. DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-10

18. Дунаєвська С.М. Чи поширюється «парасолька» державного соціального захисту на нотаріусів. *Юридичний радник*. 2017. № 1 (91). URL : <http://yurradnik.com.ua/stati/chi-poshiryuyetsya-parasolka-derzhavnogo-sotsialnogo-zahistu-na-notariusiv/>

19. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спец. вип. Ст. 2598. С. 15.

20. Поняття та ознаки нотаріального процесу. URL: <https://lawbook.online/protses-ukrajini-tsivilniy/ponyattya-zmist-notarialnogo-58149.html>.

21. Етика та правила організації нотаріату: Міжнародний союз нотаріату. URL : <https://npu.ua/palata/uinl/>

22. Таракан Ю.І. Щодо основних соціальних прав самозайнятих осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 4. С. 50-53.
23. Щаслива С.І. Розмежування статусів державного і приватного нотаріусів за ознаками законодавства про працю. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2408/>
24. Мосьпак О.І. Оскарження дій нотаріуса до суду. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f5429f68-2485-4c28-9f9d-b0635aae88d8/content>
25. Долинська М.С. Деякі аспекти правового статусу державного нотаріуса. *Форум права*. 2014. № 2. С. 108-114. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3882/1/FP_index.htm_2014_2_20.pdf
26. Желіховська Ю.В. Етика нотаріусів у сфері професійної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО*. 2013. Вип. 21. Ч. II. Т. 1. С. 194-198.
27. Козоріз Г.Г. Соціальне страхування як елемент державної соціальної політики. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 70-77.
28. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 61. Ст. 2108. С. 13.
29. Іванова Н.В. Страховий випадок — об'єкт загальнообов'язкового державного соціального страхування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 58. Т. 1 С. 164-167.
30. Буглак О.Г. Нотаріус як суб'єкт отримання соціальних послуг. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 161-165.
31. Чорна М.І. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 151-156.
32. Кравченко Т.В., Гревцева Є.О. Сучасний стан державного управління соціальним захистом педагогічних працівників в Україні. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Т. 2. С. 128-134.

33. Кузьменко Я.П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 27-32.
34. Сімкіна О.В. Змістовне наповнення поняття «соціальна політика»: державно-управлінський аспект. *Економіка та держава*. 2012. № 11. С. 122-125.
35. Горин В.П. Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки держави: теоретико-методологічний аспект. *Світ фінансів*. 2013. № 2. С. 69-80.
36. Лопушняк Г.С. Державні соціальні стандарти, гарантії та нормативи: сутнісно-проблемні аспекти. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 491-499.
37. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина: навчальний посібник. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с.
38. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 44. Ст. 1876. С. 1.
39. Бондарєва М.В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2 (34). С. 79-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2010_2_11o
40. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, О.М. Кліменко та ін.; за заг. ред. С.Я. Фурси. Київ.: КНТ, 2007. 1216 с.
41. Когутич І.І. Класифікація адміністративно-правових гарантій нотаріальної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського націон. ун-ту*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 92-97.
42. Калініченко З.Д., Кільдянкін М.Д. Основні засади правового забезпечення соціального захисту державних службовців. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2018. С. 242-244.

43. Кальницька М.А. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Миколаївський національний ун-т імені В.О. Сухомлинського*. 2017. Вип. 17. С. 566-571.

44. Шумна Л.П. Державні соціальні гарантії як системне соціально-правове явище. Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина: *тези доп. Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів* (м. Чернігів, 22-23 травня 2014 року). Чернігів: Десна Поліграф, 2014. 696 с. (С. 10-15).

45. Смирнова І.І., Сімакова О.К., Карлаш Ю.Д. Державні соціальні стандарти та гарантії як основа ефективного розвитку соціального захисту населення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. С. 1-11.

46. Казарян Г.Г. Теоретичні засади дефініції «соціально-економічного забезпечення». *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2018. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/32.pdf

47. Сільченко С.С., Середа О.Г. Проблеми соціального захисту самозайнятих осіб щодо забезпечення на випадок безробіття. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 234-243.

48. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 63. Ст. 2565. С. 17.

49. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 05.10.1961. *Офіційний вісник України*. 2003. № 46. Ст. 2419. С. 266.

50. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973. *Офіційний вісник України*. 2008. № 55. Ст. 1843. С. 129; 2006. № 40. Ст. 2658.

51. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15.11.1965. *Офіційний вісник України*. 2004. № 31. Ст. 2124. С. 474.

52. Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 31.10.1992. *Офіційний вісник України*. 2006. № 46. Ст. 3102. С. 198.

53. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. Ст. 3169. С. 215.

54. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. Ст. 3170. С. 234.

55. Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13.12.1993. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. С. 247. Ст. 3171.

56. Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 09.01.1995. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. С. 266. Ст. 3172.

57. Договір між Україною та Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 15.02.1995. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. С. 279. Ст. 3173.

58. Договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23.05.1995. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. Ст. 3174. С. 292.

59. Договір між Україною і Монголією про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 27.06.1995. *Офіційний вісник України*. 2006. № 21. Ст. 1597. С. 203.

60. Договір між Україною та Республікою Узбекистан про правову допомогу та правові відносини у цивільних та сімейних справах від 19.02.1998. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. Ст. 3178. С. 321.

61. Договір між Україною і Соціалістичною Республікою В'єтнам про правову допомогу і правові відносини в цивільних і кримінальних справах від 06.04.2000. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2283. С. 482.

62. Договір між Україною та Республікою Македонія про правову допомогу в цивільних справах від 10.04.2000. *Офіційний вісник України*. 2004. № 12. Т. 2. Ст. 792. С. 437.

63. Угода між Україною та Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах від 23.11.2000. *Офіційний вісник України*. 2004. № 17. Ст. 1241. С. 409.

64. Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 28.05.2001. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2285. С. 502.

65. Договір між Україною та Угорською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 02.08.2001. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2287. С. 519.

66. Угода про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції: міжнародний документ від 27.06.2016 (ратифіковано Законом № 1839-VIII від 08.02.2017). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-16#Text

67. Договір між Україною та Румунією про правову допомогу та правові відносини в цивільних справах від 30.01.2002. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Ст. 2533. С. 93.

68. Угода між Україною та Грецькою Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 02.07.2002. *Офіційний вісник України*. 2007. № 29. Ст. 1192. С. 94.

69. Договір між Україною та Корейською Народно-Демократичною Республікою про правову допомогу в цивільних та кримінальних справах від 13.10.2003. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2288. С. 524.

70. Договір між Україною та Ісламською Республікою Іран про правові відносини та правову допомогу в цивільних і кримінальних справах від 11.05.2004. *Офіційний вісник України*. 2007. № 62. Ст. 2461. С. 109

71. Договір між Україною та Республікою Болгарія про правову допомогу в цивільних справах від 21.05.2004. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2289. С. 538.

72. Угода між Україною та Республікою Кіпр про правову допомогу в цивільних справах від 06.09.2004. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2277. С. 451.

73. Угода між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах від 08.04.2008. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu08240?ed=2008_04_08

74. Договір між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу в цивільних і кримінальних справах від 09.10.2008. *Офіційний вісник України*. 2011. № 8. Ст. 3255. С. 213. / 2009. № 95. Ст. 404.

75. Договір між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу у цивільних та комерційних справах від 26.11.2012. *Офіційний вісник України*. 2014. № 18. Ст. 1930. С. 313 / 2013. № 53. Ст. 572.

76. Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу у цивільних і господарських справах від 10.12.2012. *Офіційний вісник України*. 2013. № 95. Ст. 2187. С. 98 / 2017. № 71. Ст. 3525.

77. Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу та правові відносини у цивільних справах від 02.08.2018. *Офіційний вісник України*. 2020. № 12. Ст. 462. С. 22.

78. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах. Співдружність незалежних держав від

22.01.1993. *Офіційний вісник України*. 2023. № 1 / 2005. № 44. С. 328. С. 12. Ст. 1.

79. Про ратифікацію Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах: Закон України від 10.11.1994 № 240/94-ВР. *Офіційний вісник України*. 2005. № 44. Ст. 2824. С. 328.

80. Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року: Закон України від 01.12.2022 № 2783-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 1. Ст. 1. С. 11.

81 Про умови оплати праці працівників державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 року № 1123. *Офіційний вісник України*. 2007. № 69. Ст. 2637. С. 34.

82. Про затвердження Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса: Наказ Міністерства юстиції України від 22.03.2011 № 871/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 25. С. 28. Ст. 1028.

83. Буглак О.Г. Щодо класифікації соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 92–97. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.16>

84. Долинська М.С. Гарантії нотаріального процесу як складові гарантій нотаріальної діяльності в Україні. URL: <https://science.lpnu.ua/node/18274> С. 68-74

85. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. до № 50.

86. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 2. Ст. 4.
87. Гнатенко К.В. Щодо визначення сутності та особливостей соціального захисту самозайнятих осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 4. С. 56-59.
88. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Офіційний вісник України. 2004. № 16. Ст. 1088. С. 11.
89. Про затвердження Положення про Державний реєстр санкцій: Рішення Ради Національної безпеки та оборони України від 29 січня 2024 року. Офіційний вісник України. 2024. № 17. Ст. 1080. С. 17.
90. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 74. Ст. 2082. С. 9.
91. Косяченко К.Е. Нотаріальна таємниця як одна з важливих складових діяльності нотаріуса: сучасний стан та проблемні питання. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 2. С. 112-115.
92. На захисті прав громадян: НПУ закликає органи місцевого самоврядування вчасно надавати відомості з РТГ, необхідні для тримання спадщини. URL: <https://npu.ua/news/rtg-spadshhina/>
93. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства: Наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5. *Офіційний вісник України*. 2010. № 98. Ст. 3515. С. 164.
94. Ільєва Н.В. Нотаріальна діяльність як предмет адміністративно-правового регулювання. *Правова держава*. 2014. № 177. С. 27-31. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/afa55fa5-1496-4f46-894f-b5b5ac03b1db/content>
95. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 12.11.2020 по справі № 200/3452/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92842282>

96. Постанова Верховного Суду України від 19.01.2021 по справі № 227/5540/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94328530>

97. Шумило М.М. Міжнародні стандарти в сфері соціального захисту. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 243-249.

98. Human rights of women: national and international perspectives / Edited by Rebecca J. Cook. *University of Pennsylvania Press*. 1994. 656 с.

99. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 / Організація Об'єднаних Націй. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103. С. 89.

100. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Пакт Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

101. Європейський кодекс нотаріальної етики, прийнятий конференцією нотаріусів Європейського Союзу 03-04 лютого 1995 року в Неаполі. URL: [https://npu.ua/wp-](https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/01/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf)

[content/uploads/2018/01/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-](https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/01/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf)

[-D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-](https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/01/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf)

[-D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97-](https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/01/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf)

[-D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf](https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/01/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf)

102. Плахотнюк Н.Г. Соціальні гарантії прав людини та економічні можливості держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 3. С. 77-85.

103. Долинська М.С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 568-575.

104. Білько К.Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 206 с.

105. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 33. С. 55.

106. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 № 16/98-ВР. *Офіційний вісник України*. 1998. № 6. Ст. 219. С. 72.

107. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 42. Ст. 2080. С. 47.

108. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 33. Ст. 1770. С. 126.

109. Буглак О.Г. Особливості страхування професійної відповідальності приватного нотаріуса. *Modern science: innovations and prospects*. Proceedings of the 14th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. P. 445–450.

110. Про порядок введення в дію Закону України «Про нотаріат»: Постанова Верховної Ради України від 02.09.1993 № 3426-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39.

111. Баранкова В.В. Законність нотаріальних актів. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 28-34.

112. Рішення Конституційного Суду України від 09 липня 2007 року № 6-рп/2007 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян). *Офіційний вісник України*. 2007. № 52. Ст. 2132. С. 138.

113. Основні тенденції в реформуванні нотаріату України та європейський досвід: круглий стіл від 14.06.2017. URL: http://npu.in.ua/press-service/press_reliz_140617_Official#

114. Про соціальний захист осіб, які забезпечують себе роботою самостійно: проект Закону України від 07.03.2017 року № 6165. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61305

115. Акція протесту: нотаріуси відмовилися вчиняти нотаріальні дії. *Online*: юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/akciya-protestu-notariusi-vidmovilisya-vchinyati-notarialni-diyi.html>

116. Білько К.Ф. Форми і методи адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. Розділ 10. Трибуна молодого вченого. С. 542-549.

117. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш, Н.М. Вапнярчук та ін.; за ред. О.М. Ярошенка. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 458 с.

118. Дорогань-Писаренко Л.О. Оплата праці державних службовців: організаційно-обліковий аспект. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2014. № 3 С. 127-131.

119. Буглак О.Г. Основні аспекти оплати праці приватного нотаріуса в Україні. *Соціальне право*. 2021. № 4. С. 102–110. URL: <https://soclaw.com.ua/index.php/journal/article/view/557/543>

120. Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 року № 1123: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2008 року № 208. *Офіційний вісник України*. 2008. № 23. Ст. 682. С. 37.

121. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 року № 1123: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2017 року № 84. *Офіційний вісник України*. 2017. № 19. Ст. 532. С. 24.

122. Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2007 року № 1123: Постанова Кабінету Міністрів

України від 16.09.2020 року № 832. *Офіційний вісник України*. 2020. № 77. С. 22. Ст. 2461.

123. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст. 121.

124. Про Державний бюджет України: Закон України від 19.11.2024 № 4059-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2024. № 108. Ст. 6869.

125. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 2471. С. 9.

126. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 56. С. 9. Ст. 1935.

127. Зарплата державних нотаріусів має далі зростати, – заява нотаріальної контори. URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/zarplata-derzhavnykh-notariusiv-maye-zrosty-shche-zayava-notarialnoyi-palaty/> (опубліковано 0107.2019 року)

128. Гідних зарплат для державних нотаріусів вимагає НПУ. URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/gidnyh-zarplat-dlya-derzhavnyh-notariusiv-vumagaye-npu/> (18.11.2020).

129. Середня заробітна плата в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/>

130. Досінчук К.Ф. Реалізація принципу доступності у сучасному нотаріаті. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/13227/1/%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81.%2C%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3.%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85_p177-178.pdf С. 177-178

131. Комаров В.В., Баранкова В.В. Проблеми латинського нотаріату: український досвід нормоутворення. *Вісник академії правових наук України*. 2007. № 1 (48). С. 129-141.

132. Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо деяких питань оподаткування фізичних осіб, які провадять незалежну

професійну діяльність (приватних нотаріусів, адвокатів): Наказ Державної податкової служби України від 24.12.2012 № 1185. *Урядовий кур'єр*. 10.01.2013. № 5.

133. Про затвердження Узагальнюючої податкової консультації щодо витрат приватного нотаріуса: Наказ Міністерства доходів і зборів України від 30.12.2013 № 884. *Урядовий кур'єр*. 17.01.2014. № 9.

134. Про затвердження типової форми, за якою здійснюється облік доходів і витрат фізичними особами -підприємцями і фізичними особами, які провадять незалежну професійну діяльність, та Порядку її ведення: Наказ Міністерства фінансів України від 13.05.2021 № 261. *Офіційний вісник України*. 2021. № 54. Ст. 3380. С. 197.

135. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 13. Ст. 505. С. 31.

136. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 5. Ст. 21.

137. Про затвердження Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.11.2001 № 455. *Офіційний вісник України*. 2001. № 49. Ст. 2216. С. 234.

138. Порядок обчислення середньої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 року № 1266 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26 червня 2015 року № 439). *Офіційний вісник України*. 2001. № 40. Ст. 1802. С. 22.

139. Прилипко С.М. До питання ознак загальнообов'язкового державного соціального страхування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 46. С. 25-30.

140. Тищенко О.В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: теоретично-правові проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 198-200.

141. Жовнір Т.Л. Особливості правового регулювання окремих видів соціального забезпечення самозайнятих осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 1. С. 65-70.

142. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 року № 533-IX. *Офіційний вісник України*. 2020 № 26. Ст. 958. С. 44.

143. Дозволити особам, які провадять незалежну професійну діяльність (адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, аудитори та ін.) сплачувати єдиний податок / Сайт офіційного інтернет-представництва Президента України. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/126954>

144. Лобова О.М. Особливості страхування професійної відповідальності в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 3 (168). С. 62-67.

145. Ладіна Л.В., Веселов М.Ю. Юридична відповідальність приватного нотаріуса. *ВІСНИК НТУУ «КПІ»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2021. Вип. 1 (49). С. 145-150.

146. Святецька І.В. Деякі питання юридичної відповідальності нотаріуса. *Мала енциклопедія нотаріуса: наук.-практ. журнал*. 2013. № 2 (68). С. 56-59.

147. Миць О.Є. Предмет договору страхування професійної відповідальності нотаріуса. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 99-105.

148. Фаєр О.А. Правове регулювання страхування професійної відповідальності нотаріусів в Україні та за кордоном. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2013. № 1042. С. 64-68.

149. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 100. Т. 1. Ст. 6545. С. 20.

150. Про результати розгляду листів: Національний банк України. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2024/12/nbu-mu-ds.pdf>

151. Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2014 № 1422/5. *Офіційний вісник України*. 2014. № 69. Ст. 1951. С. 327.

152. Про затвердження Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства: Наказ Міністерства юстиції України від 17.02.2014 № 357/5. *Офіційний вісник України*. 2014. № 16. Ст. 512. С. 246.

153. Про затвердження Порядку здійснення Міністерством юстиції контролю за діяльністю у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб-підприємців та відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.2016 № 990. *Офіційний вісник України*. 2017. № 2. Ст. 47. С. 167.

154. Чижмарь К.І. Міжнародний досвід та українські реалії підвищення професійних знань нотаріусів. *Юридична газета*. 2015. № 42. URL: <https://notarius-svyatoshino.com.ua/publications/179-kvalifikovanyi-notariat.html>

155. Негра О.А. Від з'їзду до з'їзду (Голови відділень НПУ про самоврядування та розвиток нотаріату). *Нотаріат України*. 2020. № 3 (38). 56 с.

156. Марченко В.М. Нотаріальна спільнота об'єдналася задля позитивних змін у професії. *Нотаріат України*. 2017. № 1-2 (25). С. 8-11. URL: <https://blog.liga.net/user/vmarchenko/article/27159>

157. Подорожній Є.Ю. Поняття та особливості підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України. *Проблеми сучасної поліцейстики*. 2022. С. 111-114. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/016d80ee-c98f-4370-8577-7d96b278a6e0/content>

158. Вебіари НПУ можна переглянути на «Нотаріальній платформі». URL: <https://npu.ua/news/webinars>

159. Взаємодія із ЄДЕССБ при вчиненні нотаріальних дій та державній реєстрації прав на нерухомість. *Новації та перспективи розвитку*. URL: <https://edu.npu.ua/courses/edessb/>

160. Про затвердження у новій редакції Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України: Рішенням Ради адвокатів України від 03 липня 2021 року № 63. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr063871-21#Text>

161. Київське відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса». URL: <https://kyiv.nncise.org.ua/navchannya/notariusy>

162. Договір № 1 про надання послуг з підвищення кваліфікації Інститутом права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України. URL: https://centerjust.gov.ua/stat_page/?ELEMENT_ID=62

163. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 98. Ст. 6340. С. 15.

164. Дякович М.М. Нотаріус як медіатор. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 54-55.

165. Огороднік Ж.А. Можливість та необхідність надання функцій медіатора нотаріуса. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 2 (38). С. 128-131.

166. Бондарєва М.В. Медіативний аспект у нотаріальній діяльності з оформлення спадкових справ. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 4-7.

167. Буглак О.Г. Напрямки удосконалення соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання. *Наукові тренди постіндустріального суспільства: матеріали III Міжнародної наукової конференції* (м. Дніпро, 21 жовтня 2022 року). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 68–70.

168. Ільєва Н.В. Зарубіжний досвід здійснення нотаріальної діяльності та його адаптація до вітчизняної системи нотаріату. *Конституційно-правовий вимір в розвитку правової системи України*. 2016. С. 41-46.

169. Маржина А.А. Сучасний стан правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні: теоретико-правовий вимір. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 66. С. 261-265.

170. Бондарєва М.В. Особливості організації нотаріату за законодавством Сполучених Штатів Америки. *Право України*. 2006. № 7. С. 131-134.

171. Бондарєва М.В. Англосаксонський нотаріат: особливості організації та функціонування. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4 (19-20). С. 153-159.

172. Организация и роль нотариата во Франции. Organisation et rôle du notariat en France. Chambre des Notaires de Paris (Juin 2013) Internet: www.paris.notaires.fr www.notaires.paris-idf.fr / @NotairesdeParis 24 с.

173. Справи наказного провадження мають бути передані нотаріусам. URL: https://zib.com.ua/ua/print/123014-spravi_nakaznogo_provadzhennya_mozhut_peredati_notariusam.html

174. Гуледза А.Г. Нотаріальні системи сучасності: організаційно-правовий аспект. *Форум права*. 2011. № 4. С. 162-166.

175. Особливості нотаріату в Естонії: дорожні нотатки українських нотаріусів. *Нотаріальна палата України*. URL: <https://npu.ua/news/osoblivosti-notariatu-v-estoni%D1%97-dorozhni-notatki-ukra%D1%97nskix-notariusiv/>

176. Порівняльне дослідження цифровізації нотаріату: жовтень 2024. URL: https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/PORIVNYALNE_DOSLIDZHENNYA_TSYFROVIZA_TSII_NOTARIATU_finalne-1.pdf

177. Савицька Н.А. Адміністративно-правові засади взаємодії нотаріату з органами виконавчої влади Грузії. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 4. С. 173-177 URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/30.pdf>

178. Буглак О.Г. Напрямки удосконалення соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання. *Наукові тренди постіндустріального суспільства*: матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Дніпро, 21 жовтня 2022 року). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 68–70.

179. Кравченко Н.П. Нотаріальні функції дипломатичних представництв європейських країн: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107. Ч. I. С. 215-225. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2012_107_01.pdf

180. Беззуб І.О. Реформа нотаріату в Україні. *Громадська думка про правотворення*: інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів / Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Київ, 2020. № 15 (200). С. 12-21.

181. Кінаш У.Я. Правові та організаційні засади діяльності державних та нотаріальних контор та архівів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Націон. ун-т держ. податкової служби України. Ірпінь, 2016. 195 с.

182. Мульгіна О.В. Сучасний стан правового регулювання самостійної зайнятості в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО*. 2022. Вип. 74. Ч. I. С. 191-195.

183. Буглак О.Г. Проблемні питання реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 180–187. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.26>

184. Гендерні аспекти відпусток по догляду за дитиною, якщо мати працює адвокаткою чи нотаріусом. URL: <HTTP://JURFEM.COM.UA/GENDERNI-ASPEKTY-VIDPUSTOK/>

185. Проект Закону України «Рейдерству СТОП» («Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення захисту прав власників майна шляхом аудіо та відео-фіксації процесу проведення нотаріальних дій») від 06.09.2018 № 9063. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64565

186. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 53. Ст. 1851. С. 7.

187. Желіховська Ю.В. Історія виникнення та розвитку нотаріату в Україні. *Young Scientist*. 2014. № 11 (14). С. 155-160.

188. Філіпова Л.П. Любіть свою професію і людей. *Нотаріат України*. 2019. № 2 (33). URL: <https://journal.npu.ua/2019/larysa-filipova/>

189. Тищенко О.В., Дунаєвська Л.Г. Особливості соціального захисту самозайнятих осіб у Латвійській Республіці. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 6. С. 62-68.

190. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509. С. 17.

191. Терегейло Ю. В. Нагальні проблеми нотаріату в Україні. *Віче*. 2011. № 12. С.25-26.

192. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.

193. Буглак О.Г. Перспективні напрямки удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні. *Проблеми та перспективи*

розвитку Української науки: ХСІХ Міжнародна інтернет-конференція (м. Чернівці, 14 жовтня 2022 року). Чернівці, 2022. С. 25–28.

194. Фріс І.П. Проблеми криміналізації посягань на нотаріальну діяльність. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 1-8 URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/fris.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Буглак О.Г. Щодо визначення сутності поняття соціальні гарантії нотаріусів в Україні. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 86–92. DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-10

2. Буглак О.Г. Основні аспекти оплати праці приватного нотаріуса в Україні. *Соціальне право*. 2021. № 4. С. 102–110. URL: <https://soclaw.com.ua/index.php/journal/article/view/557/543>

3. Буглак О.Г. Щодо класифікації соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 92–97. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.16>

4. Буглак О.Г. Проблемні питання реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 180–187. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.26>

5. Буглак-Куцевол О.Г. Зарубіжний досвід правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2025. Вип. 2(32). С. 46–55. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2025.2.06>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Буглак О.Г. Перспективні напрямки удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку Української науки: ХСІХ Міжнародна інтернет-конференція (м. Чернівці, 14 жовтня 2022 року)*. Чернівці, 2022. С. 25–28.

7. Буглак О.Г. Особливості страхування професійної відповідальності приватного нотаріуса. *Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 14th International scientific and practical conference*. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. P. 445–450.

8. Буглак О.Г. Напрямки удосконалення соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання. *Наукові тренди постіндустріального суспільства*: матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Дніпро, 21 жовтня 2022 року). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 68–70.

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД

«26» лютого 2016 р.

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни на тему «Соціальні гарантії нотаріусів в Україні»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» у науково-
дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права

Комісія в складі: завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, головного наукового співробітника, доктора юридичних наук, професора Курило Інни Володимирівни, склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни на тему «Соціальні гарантії нотаріусів в Україні», мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній діяльності наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем публічно-правового статусу нотаріуса в Україні та використовуються Інститутом в межах реалізації науково-дослідної теми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації № 0120U105390).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни на тему «Соціальні гарантії нотаріусів в Україні» вважати впровадженими у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права, під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем публічно-правового статусу нотаріуса в Україні.

Голова комісії:

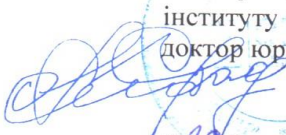
Лариса СОРОКА

Члени комісії:

Ксенія КУРКОВА

Інна КУРИЛО

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

 Сергій КОРОЄД
 «26» лютого 2026 р.

АКТ

упровадження результатів дисертаційного дослідження
 Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни на тему «Соціальні гарантії нотаріусів в
 Україні», поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
 081«Право» в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права

Комісія в складі: завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, головного наукового співробітника, доктора юридичних наук, професора Курило Інни Володимирівни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни на тему «Соціальні гарантії нотаріусів в Україні» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються в освітньому процесі. Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення дослідження було використано при розробленні лекційних курсів з дисципліни, яка викладається у Науково-дослідному інституті публічного права, а саме «Актуальні проблеми публічної служби», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, а також у контексті інших дисциплін, які викладаються в Інституті. Лекційний курс окремих тем навчальних дисциплін увібрав положення цього дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК:

результати дисертаційного дослідження на тему: «Соціальні гарантії нотаріусів в Україні» Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни вважати впровадженими в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права з дисципліни «Актуальні проблеми публічної служби».

Голова комісії:

Лариса СОРОКА

Члени комісії:

Ксенія КУРКОВА

Інна КУРИЛО

